

निवेदन

प्रस्तुत पुस्तक ऐतिहासिक कासी साहित्य या माळेचा चौथा संड आहे. मायः मी जमविलेल्या व संपादिलेल्या कासी कागदपत्रांचे या माळेतोळ तीन संड अनुक्रमे १९३४, १९३७ व १९३९ या साली प्रसिद्ध झाल्यानंतर गेल्या दहा वर्षांत कासी कागद-पत्र प्रकाशित करण्याचे काम माझ्या हातून अनेक कारणांनी जवळ जवळ झलेंच नाही. पण या अवधीत शिवशरित्रवृत्तसंग्रह संड २ व ३, हिंगणें दुसरा संड १ व २ आणि संकीर्ण लेख मिळून सुमारे सातशे पृष्ठे मजकूर मजकडून मंडळपुस्तकांत प्रकाशित झाला. याशिवाय वैयक्तिक प्रयत्नांनी येवढीच प्रुष्ठे अवश्य प्रकाशित झालीं असावी.

यांत एकंदर उत्तीस कागद प्रसिद्ध झाले आहेत. पैकीं ले. १-२४ हे कागद मी अतिप्रवेशान कचेरीतील पेशवे दस्तानून निवडून आणले आहेत. इ. १९४७ च्या उद्घाटनान माझ्या ' संशोधकाचा मित्र ' या पुस्तकातील काही प्रकरणांविषयी माहिती गोळा करण्यासाठी तेथे जाऊ असता मला पेशवे दस्तानील कासी कागदपत्रांचे २९ हमाल चाळण्याचा प्रसंग आला त्यावेळीं अनेकांवर एक्समिन्ड घाय के. एन् सरकार अशा मित्राचा लाबिन्वा होत्या. म्हणून ते हमाल मी थोड्या अधिक उत्सुकतेने चाळले. त्यातील विशेषतः क्र. १३७ व १४५ या हमालीत मला सहज महत्त्वाचे म्हणून वाटलेले कागद मी नकलून आणले. पैकीं चौथीस कागद या पुस्तकांत समाविष्ट केले आहेत पद्धतशीर तपासणी केली तर यांतूनच निती तरी अधिक महत्त्वाचे व संख्येनेहि जास्त असे कागद निःसंशय मिळतील. सकीर्ण प्रकरणांतील कागद कोठें मिळाले हे त्या त्या कागदाच्या टीपेत नमूद केलें आहे.

पेशवे दस्तानील कासी साधनांचा दोन पुस्तकें मुंबई सरकारने आजवर प्रसिद्ध केली आहेत. एक डॉ. नासिम खानी तयार केलेलें व दुसरे प्रो. बर्मा यांनी संपादिलेलें. पण या दोघांच्याही पुस्तकांत याप्रभे प्रकाशित केलेल्या पत्रांस स्थान मिळालें नाही, याहून निरुप प्रतीच्या कागदांस मिळालें यायदूल मला फार वाईट वाटतें. मराठ्यांचा भोगली दरबाराशी अधिकधिक सवध का व कसा येत गेला, त्यांनी उत्तर की दक्षिण या वादांत दक्षिण सोडून उत्तरेकडे घाव का घेतली इत्यादि जिझ्याच्या मनाचे उत्तर समजण्यास या सदापेकी पेशवे दुसरे प्रकरणांतील पत्रे बरीच उपयोगी पडणारी आहेत. असे असता या कागदांचा अप्रैत झाला. आणले मुंबई सरकारा यापुढे अधिक जागृत राहून जागृत सामुप्री प्रथम प्रसिद्ध करण्याचा प्रयत्न करील अशी आशा आजच करू या.

पहिन्या तीन संज्ञांतील फार्सी मजकुराचा पाठ व यांतील पाठ या दोहोंच्या संपादनातील फरक येथें सावधाननेच्या दृष्टीने स्पष्ट सांगणे आवश्यक आहे. पहिन्या तीन संज्ञांत जे कागद प्रसिद्ध केले त्यांपैकी बहुतेकांचीं मूळें मुद्रणाचें काम चालू असतां मजजवळ होती. भेवटेंच नव्हे तर बरीचशीं मूळें अद्याप मंडळसंपादित मजकडेच आहेत. उलट या छंडापैकीं पेशवे द्धरांतील पत्रांचीं मूळें फोटोशिवाय अन्य मार्गानें जवळ ठेवतां येणें शक्यच नव्हतें. आणि ते काढवून घेण्याची यातायात मजकडून छाली नाहीं. संज्ञांपैकींही बहुतेकांचीं मूळें येथें आणून त्याच्या वाचनावर मनन करण्याइतकत सबडीन मिळाली नाहींत आणि मुद्रणाच्या वेळीं तर तीं येथें नव्हतीच नव्हती.

हजारों फार्सी पत्रें पाहून व वाचून माहीती साधी झाली आहे की, त्यांची भाषा व्याकरणदृष्ट्या अगदीं निचक नसते. अनेक ठिकाणीं क्रियापदे अध्याहृत ठेवतात, शब्दांच्या आनुपूर्वीत गोंधळ झालेला असतो, वचनभेदाकडे दुर्लक्ष केलेलें आढळतें आणि पुरुषादा धारंघ राहिलेला नसतो. यांतच लिपीच्या सदोपत्त्यामुळे उत्पन्न होणारे पर्यायपाठ मिळविले म्हणजे एसादे इस्तालिसित पत्र किंवा यातर्मापत्र याचा शुद्ध पाठ तयार करणे किती कठीण असतें हें व्यानांत येईल. मुद्रणाचे प्रतर्गां पत्राचें मूळ जवळ असल्यानें शुद्ध पाठ तयार करण्याची शेंवटची संधि मिळते ती येथें मिळू शकली नाहीं. त्यांतून पुण्यांतील मुद्रणालयांतून फार्सी शिळे व ते जुळविणारे यांचा प्रायः अभाव असल्यामुळे कामाची काठिणती आधिक्य वाढली, असें असूनही चुका राहूं नयेत म्हणून मी शक्य नितकी काळजी घेतली. पण बरील कारणांनीं फार्सी पाठांत कांहीं चुका राहिल्या असण्याचा संभव आहे. त्या कोणी दाखविल्या तर त्यावर विचार करून अवश्य दुरुस्त करीत.

गेल्या तीन सज्ञांत मूळ पाठ आणि त्यासालोच त्याचा सारांश व पाठासंदर्भी टीपा छापल्या आहेत. पण या वेळीं कोणत्याही एका छापसाम्यांत फार्सी व मराठी मजकुराची एकत्र जुळणी होणें अशक्य झालें. म्हणून फार्सी पाठ एकीकडे तर मराठी सारांश, टीपा इत्यादि दुसरीकडे अशी द्वित्थकी यात्रा करावी लागली. अशा यात्रेचे वाईट परिणामही थोडे बहुत भोगावे लागले आहेत.

फार्सीमधील लेखकास—मग तो इतिहास सांगत असो की पत्र लिहीत असो, आपली भाषा अलंकारांनीं सजविण्याची झेत नार. त्यांतल्या त्यांत उपमा, दृष्टांत व रूपक यांवर तर मर अतिशयच. या अलंकारांची मरमार कधी कधी इतकी होते की, एसाया दागिन्यांनीं नसवितात नटलेल्या रत्नांचिं शरीरसौष्ठव जसें दुत झालें, तद्वत् त्या सजलेल्या भाषेतून सभाषानकारक अर्थव्यक्ती होमि कठीण जाते. म्हणून बहुतेक ठिकाणीं सामान्या आशय करावा लागतो. सारांश म्हटला कीं निहा आली आणि निवड, म्हणजे अध्यासि. पण मी सारांश काढतांना स्वकी, स्वयत् व काल यांचा त्यांत समावेश

केल्याशिवाय लहान नाही. यामुळे माझ्या सारांशातून महत्त्वाचे वगळले जाण्याचा संभव नाही. तथापि मूलपार्ही संशोधकाची मूळ पाठ पाहण्याची सोय केली आहे.

आज मंडळात कमसास चार हजार फार्सी कागदांच्या नकला असून अदमासे दोन हजार कागदांची मुळेही मंडळात आहेत. शिवाय गेल्याच बरी मासे मित्र रा. ना. नाम्, एम् ए. चांजकडील ३१० फार्सी कागद मंडळात आले आहेत. आणि थोड्याशा स्थानिक व इतरांचे हालचालींनी हजारों फार्सी कागद संशोधन उपलब्ध होतील. सैराज पेशवे दुसऱ्यातील फार्सीसमूह आहे तो निराळाच. असे आहे तर हे पुस्तक येवढे लहान का निघावे असे भ्रमण निघाराय. त्यास उत्तर येवढेच की, हे पुस्तक इचलकरजी माळेंनून निघावयाचे होते व ते सामान्यतः तिच्या देणगीत वसवावयाचे असते. एसाया लहानशा स्वतंत्र संपदातील पत्रे पात घातली असती तरी ना संग्रह पूर्ण होण्यासाठी पुरेवसवा बर्गच म्हणजे दुपट तरी वाढवावी लागती. म्हणून या पुस्तकाचा आकार लहान घालेला दिसतो.

हे पुस्तक लहान होण्यास फार्सी मुद्राची अडचण हे. दुसरे पण महत्त्वाचे कारण आहे. अर्धभूषण छ पक्षाण्यांतील फार्सी लिखेजुळणी बंद सत्त्याने मोठीच मेर-सोय झाली आहे. एक दिवस वणवण दिंडन्यावर मासी खात्री झाली की, एका वेळी आणि एकदोन दिवसांत फार्सीची आठ पृष्ठे उर्मा फारिल असा एकही छारसाला सध्या पुण्यात नाही. अशा परिस्थितीत लहानशा व्यापारी प्रेतने कष्टाने का होईना या पुस्तकांतील फार्सी मजकूर छानून दिला हेच विशेष मानले पाहिजे. पण फार्सी मजकुराची आणखी पाने वाढवितां नर याच पुस्तकास आणखी महा महिने तरी लागते. सेव्हा 'येव-ह्यांतच समाधान मानणे सांग पडेल.

एक छुटे पत्र म्हणजे मराठी इतिहासमासाद कांसळून त्याच्या अस्ताव्यस्त पडलेल्या सांघर्षातील एक दगड आहे. तो नैमका कोठे व कसा वसवावयाचा हे संपादकांनीच त्या पत्रास टीका देऊन व ते अर्थवाही करून दाखविले पाहिजे. ते काम वाचकांवर सोपविणे उचित नाही. या दृष्टीने मी शिवधरिचसाहिन्य खंड ६ व ऐतिहासिक फार्सी साहित्य खंड १-३ मध्ये प्रयत्न केला. दिगणे दूसर खंड १ व २ यांत फार मोलाची पत्रे आल्याने त्यास विस्तृत टीका देऊन ती नीट सजवावी अशी फार इच्छा होती. पण अनेक कारणांनी-त्यांतील दोन प्रमुख-आवश्यक ती फूरसत व संदर्भग्रंथ न मिळणे ही आहेत- ते जमले नाही या पुस्तकांत तो दोष काडून टाकण्याचा यत्न केला आहे.

अनुक्रमणी

प्रस्तावना	आंतील मटुष्टे
निवेदन	१—३
फार्सी पाठ	१
सिंहतनामा	४४
पत्रांचा मराठी सारांग	१
पत्रांवरील टीपा	२१
सूची	४१
संक्षेप	४४

حضرت نواب صاحب بنده پرور سلامت پایا صاحب

بنده فدوی پیر غلام لهماچی جوتی بعرض عالی میرساند
که حقیقت اینجائی تاغایت شانجدهم شهر جمادی الثانی
مقام تنجاور بعون عنایت الهی و از کرم صاحب بخیر و
صلاحیت و صاحب از روئی کمال بنده نوازی سرافراز نامه
همراه قاصد و کاتب و متصل دار سرکار عالی صادر فرموده بودند
آن بتاریخ ۱۵ ماه منہ بوقت نماز شام رسید تاچ و تارک
ساخت ممتاز و سرافراز شد مضمونش معلوم شد و از استماع
خبر شکم نرم حضرت ... صاحب زادگی برنامش هزار

جان گرامی فدا باد جان بنده بلب آمده چنان دلگیری رونمود
که شمه از آن بیان نتوان نمود از کرم حق سبحانه تعالی صحت
شده باشد التماس آنکه خبر صحت و سلامتی حضرت صاحب
زادگی طولعمره بزودی مرقوم فرمایند که باعث حیات
بنده فدوی است قبله گاهها بنده نوازا احوالات اینجائی
مکرراً تاغایت ۱۳ شهر مذکور دو دفعه عریضه ها نوشته فرستاده
ام بران در خدمت عالی واضح شده باشد و در باب بهمتی
طبیعی امر صادر بود که همراه متصل دار مذکور چند کس داده
آن پیر عورت طبیعی را روانه کنند صاحب بنده نوازا او
بسپنت بند و امسر رفته بود همراه بنده نبامده بود چون او نزد
بنده آمدن تاکید نموده راه خرجی داده بمصحب بهوج بل را
روانه کرده ام تا امروز رسیده باشد و در بنوقت رائل میگردد

کہ باو بجی را گہر تنجاور کارگفت و شنید نموده ببت نموده
 خواہم داد اما سخن آنها را هیچ اعتباری نیست شیوہ
 گرفتگیان در بندگی بہتر روشن ست و بندہ فدوی در باب
 فرستادن شجاعت عزت پناہ مہاراج مکرراً عریضہا نوشتہ ام
 کہ در میان رائل و سرکش منیوار و مہاراج رابطہ است و مطلب
 اینہا است کہ مہاراج آمدہ سرگند خواہد داد ہر آن بموجب
 قرار داد سرانجام زر باید نمود صاحب نیز از ہمین بہانہ
 مومی الہ ابرعت تمام بفرستند و لمصہ درنگ نفرمایند اگر
 اینہا از راستی و خوبی مہم سازی کردہ خواہند داد بسیار خوب
 اگر احياناً حرکت کنند اینہا را تنبیہ نمودہ کار سرانجام کردہ
 خواہد شد و بندہ فدوی چند پالیگاران و منیواران این طرف
 را دلاسا و قول دادہ آنها را ازان خود ساختہ دارو مدار
 نمودہ ایم کہ صدہ پالیگاران و منیواران را چیزی خرچ و
 تشریف باید داد آنها بابست و پنج ہزار و سہ ہزار پیادہ
 نزد بدہ بندہ فروز بابد آمد و سہ کس منیواران را گوشمال باید داد
 اما بجز داد و ستد نمی شود اگر نزد بندہ فدوی دو ہزار سوار
 خوب می بود پس بندہ این پالیگاران و منیواران را خرچ
 و تشریف دادہ آمد و در درگاہ فلک بارگاہ ساختہ دندان این
 کافران شکستہ تا امروز کار سرانجام کردہ بتخدمت عالی
 مشرف می شدم اما چہ کنم کہ تنہا افتادہ ام و صاحب را نیز
 آمدن ممکن نمی شود خوب صاحب جائیکہ فروز آمدہ اند
 ہمانجا بدولت و سعادت مقام فرمایند و صاحب اگر مہاراجرا

روانہ فرمودہ باشد نور علی نور الامشارالہ را بزوری بفرسند
 مہ بندہ پالیٹارن و منیراران را کہ قول دادہ ام آنہا را بایست
 و وینچ ہزار یاسی ہزار احسام و چند سواران آوردہ چیزی
 خرچ و تشریف دادہ نزد مہاراجہ فروز آوردہ سنگنات کردہ
 سہ کس منیرارن را گوشمال دادہ دولت خواہی درگاہ فلک
 بارگاہ کردہ خواہد شد و مابین سہ کس منیرار کلی نغان افتادہ
 است کسی کہ زور آور باشد اورا دستگیر نمودہ تریبی
 مغرور کردہ خواہد شد و چند مقصود است کہ دو عریضہ نوشتنی
 نمی آید بہر طریق مہاراجہ را روانہ فرمایند البتہ و صدالبتہ
 و این عریضہ را بجای ہزار عریضہ تصور فرمایند و احوال
 ضمانت رائل و ویجی را گہور بندگی صاحب معروض نمودہ
 ایم ہران واضح شدہ باشد و در میان ترمل نایک مدھورہ و
 ویجی را گہو بسیار نغان افتادہ است و متعلقان ترمل نایک
 مدھورہ ہر ائل مہگویند کہ چنانچہ کہ بہ تنجی و تنجاور آمدید
 همان طریق بہ تو چنایلی ہم بمایند و ویجی را گہو ہر ائل
 مہگوید کہ اگر ترمل نایک خود آمدہ بنما بطلبد پس بروید
 الا گمان او چیست مہاراجہ را طلبیدہ بیتا زر کردہ ترمل نایک
 را نابیہ کردہ آنچه قرار زر باشد آن تمام سرانجام خواہم
 نمود و بتاریخ ۱۵ ماہ مذکور بوقت شب رائل بخانہ و بتجی
 را گہو رفتہ گفت و گو کردہ است امروز یا فردا بہ بندہ فرست
 و گوگردنی هستند آنچه احوال خواہد شد در بندگی معروض
 خواہد شد ہران واضح خواہد شد و دیگر مرقوم فرمودہ

بودند که حضرت خان عالیشان اسدالضوائین
فی الدوران شادمانی رونمود بسرعت تمام میگذرد
آب خواهد شد

۲

قال سبھانی خلیفہ الرحمانی خلد اللہ سلطنتہ و
اقدس پادشاهی والا

عرض داشت ذره بی مقدار سراپا انکسار سری پت
را و ولد پیرسرام پندت پرتی نده ناصیه عبودیت سجدهات
استان ملایک اشبان نورآگین ساخته بموقف عرض ایستاد-
های مایه سر بر خلافت ممبر حضرت خدو عالم و عالمیان قبل
جهان و جهانیان مبر ساند که قبل از این حقیقت
قدویت راجه شاهووانی ندوی که بتقدیم کار همراه مبارز
خان مرحوم مستعد گردیده بود بعرض اقدس ارفع اعلی رسیده
باشد چون تقدیر موافق تقدیر نشد و سوخ عقدت ندویان
نعوانی که در دل بود بعرض ظهور نرسد الحال بمقتضای
صدق ارادت از عنایات درگاه امیدوار است که
هر کس که بکار بد منصوب تعین گردد همراه او بر طبق
مرضی ترددات جانفشانی ظهور رساند اعلام نصرت ارتسام و
ایده الدهر بر افراشته باد (نظم)

حضرت خدیوکیهان

گلشن امان و امانی و چمن انبساط و کامرانی را و صاحب
 مهربان عالیشان پندت پردهان جیو به آبیاری تفضلات [م. ۳۸. *]
 سرسبز و شاداب باد بعد آرزوی ملاقات بهجت سمات مشهود
 خاطر عاطر آنم مدت است که مفاوض مسرت طراز وصول
 نموده خاطر اخلاص مائرا انتظار اخبار احوال فرخنده مال
 است و از جناب خلافت و جهانبانی برای کوچ جهت تمهید
 متخالف و جلد رسیدن آنجا تاکید تمام چنانچه رفعت و عوایی
 پناه را و مهادیو پندت مفصل از تاکیدات جناب اقدس و
 سعی هاء دوستدار و گذارش نموده باشند و تفضلات جناب
 اقدس پیش از پیش مشمول احوال فرخنده مال آن مهربان است
 مترصد که زود بموجب تاکید جناب اقدس کوچ نموده روانه
 آن سمت شوند که خاطر مقدس منتظر است و همواره به نگارش
 احوال فرخنده مال مسرور و مبتهج فرموده باشند زیاده و
 دولت باد [بخط متفرق] مهربان دوستان سلامت سعی که
 در استحکام قوام مبانی بندگی و فدویت و جانفشائی و یک
 جهتی و یکتائی آن مهربان [حضرت ظل الله] در حیات
 از دوستدار بعمل آمده را و مهادیو پندت مفصل گذارش نموده
 باشد امید از فضل الهی دارم که زود خبر کوچ آن مهربان
 حسب القرار به تنبیه متخالفین بحضور اقدس برسد تا موجب
 سرخ روی و سرسبزی کامیابی آن مهربان چنانچه دل می
 خواهد بعرصه ظهور آید [معه]

[بر لغات] یادگار خان بنام چمنجانی آقا

تائیدات ربانی و تفکلات اعلیٰ خاقانی شامل حال خیر
مال امارت و ایالت مرتبت حشمت و شوکت منزلت
راو صاحب مهربان عالیشان باد

گرامی رقبه بهجت افزا مستحسب مذاقت اطوار عزیز
القدر بابورا و دهنودا پندت وصول مسرت شمول نمود و
موجب انبساط و ابتهاج خاطر اخلاص ذخائر گردید و مطالب
و مآرب که بزبان مومی الیها حواله شده بود بکذارش
مشار الیها واضح شد نواب صاحب و قبله اصف جاه بهادر که
از سمت صوبه مالوا بسعادت معاودت نموده ملازمت فائز بس
شدند مطالب راو جهورا از نیابت صوبه و تفکلات جاکبر
بعون و الا رسانیدند و نواب صاحب و قبله بخشی الممالک
مذلة العالی که از ابتدا باعث و بانی این امر بودند بتجدید
شرائط دستگیری بنابر محبت و اخلاص راو جهورا و سوسبزی
سشن خود آنچه بابد و شاید منقوش خاطر مقدس ساختند و
مخلص دقت از دقایق سعی و مراسم دوستیها فارغی
نگذاشته چنانچه له الحمد و المنة سعی ها بکسی نشست و
شاهد مدعا پیرایه انصرام یافت و از راه فضل و کرم پادشاهانه
فیضامت صوبه مالوا به نیابت پادشاهزاده و الا گوهر
که گاهی در زمان پیشینی هیچ یکی از عمدهای دکن همچنان
عظیمه عظمی فائز نشده بشرط استحکام و استقرار عهد و

موانعی را و حقوق و نعمت نامی و هم خاکسرایان را و سود
عطا گردید چنانچه اسناد بنابر معهود از نوشته عربر القدر
بانو زانو و اظهار ربانی دهودا پند که بعد سرانجام و درستی
کارهای را و حق و مرجع شده معمل و اصح خواهد شد برسد که
حالا را و حق و هم از قرار دادها بوجهی من الوضوح متعلق
نماید و قول و قرار این دعو استقام و استعزاز تمام داسم
باشد تا بواب صاحب و معمل بخشی الممالک و بواب صاحب
و قلم آصف خاں نهاد را در بارگاه خاقانی و دوسندار را هم
در حساب مصرف قدر قدرت و هم در خدمت این بزرگان بار
انفعالی رویدهد انفعالی که سادین دوسندار کشیده و دهودا
پند که نگوش خود شنیده و بچشم معاند نموده ظاهر خواهد
ساحس در هر فرقه شرط عمدنی و بکتاب این اسما که اخلاص
معدنی و بنا را معمل نماید صاحب و الرام از الرام خود تصور
نموده در سرسری ستندس ناند کوشند ربانده انام تکام ناد
(نعم)

۵

هوالبادر

رنده الامانل ناحی را و عنانما ناسطهی آمد و ار بود
ندادد عریداشب ناپیس کسهای ارسال حضور کرده و در ار
نظر گذشت موانعی صانطه فرمان باعطای معمل سد بوجه
ارسادات ربانی حواله بانو را و که معمل و عربر اوسب سده
انلاع خواهد کرد ناند که بموجب ارشادات خاص معمل ارد
معمل در حق خود ناند [نعم]

खدیوकीهان

हوالعزیز

فیوضات ربانی و عنایات حضرت اعلیٰ خاقانی مقارن حال باد
شہامت و بسالت مرتبت ذی الشوکت والامتنان عمدة
الاشیاء والاعیان

خط مرسلہ در جواب خط خبر خواہ خلایق وصول نمود و ہر
یسو خ و تصمہم صدق ارادت و صفائی عقیدت با حراز شرف
مذکی درگاہ آسمان جاہ حضرت واستیلام عتبہ سپہر رتبہ آگہی
ست داد و حقایتی کہ حوالہ فوشتجات صداقت آئین
دہوند اپندت گفتہ بودند مومی البہ نیز مشروحاً گذارش نمود
خبر خواہ خلایق باتفاق وزیر الممالک اعتماد الدولہ بہادر
بجہت ہندو بست و اصلاح برہم خوردگی ہا از حضور قدسی
رخصت شدہ چنانچہ بہست ہفتم شعبان المعظم سنہ ۱۷ تصبہ
رفا ننبور با عمدة راجہای ہندوستان شری مہاراجہ دھراج
مضرب خیام نصرت ارتسام گردیدہ و وزیر الممالک اعتماد
الدولہ بہادر از راہ مستقر الخلافہ اکبر آباد عازم اند و تا حال
عبور در بای چنبل کردہ باشند عنقریب کوح بکوح لب دریای
نوبدا رسبدہ میسرود تکبہ ہر فضل الہی و عنایات حضرت
شاہنشاہی نمودہ بجماعت خاطر و اطمینان تمام قسمی کہ
دہوند اپندت ربانی ظاہر میسازد زود روانہ شدہ مارا بملاقات
مسرت سمات خود مسرور سازند انشاء اللہ تعالیٰ جمیع مطالب
و مآرب آن شہامت و بسالت منزلت بخوبی کہ بر عرضی سابق

دستخط شده بر حسب دلخواه سامان می پذیرد و عنایات و
تفضلات خاقانی پیش از بیش مبدول احوال می گردد حقایق
مفصل از خط سهاراج و زبانی پندت مرقوم واضح خواهد
شد ایمائیکم از پذیرای مطالب طومار کلاں و فقه بعد ملاقتها
بصلاح و صواب دیده آن بسالت و عوالی مرتبت آنچہ امکان
حصول داشته باشد در سرانجام آن کوتاهی نخواهد رفت
ما را مشتاق خود دانسته بموجبی که مافی از ضمیر خود دارند
زود بعمل آرند و از جمیع امور خاطر جمع دارند [پیام]

۷

هو

والا اعلي خاقانی

فیوضات ربانی و عنایات حضرت . مقارن حال باد
شہامت و بسالت مرتبت ذی السوکت و الامتنان عمدة
الاشباہ والاعیان

مکتوب مرغوب متضمن رسیدن دهوندا پندت و اظهار رسوخ
ارادت و بندگی درگاه و سبب کویک امثال در عزیمت
استیلام عتیم سپهر رتبه رسد و موجب مسرت خاطر شد کیفیت و شوق
عقیدت و صفائی ارادت آن شہامت پناه که همان بمساعدت
ایام و تلاوژی بهشت ایسان است مکرر معروض جناب خلافت
و جهانبائی گردید و این مراتب منقوش خاطر قدسی مظاهر
حضرت قدر قدرت است چنانچہ عمدة راجہائے هندوستان
راجہ دھراج مفصل نوشته باشند باوجود صدور تعمیر و بے

اعتدالی برای پاس خاطر آن عوالی پناه بالتماس عمدہ راجعہ رعایتی کہ بہ راجوچی سندید نمودہ شد ظاہر شدہ باشد سال گذشتہ کہ نظر باظہار دہوندہ پندت انتظار تمام بود آمدن آن شہامت پناہ اتفاق نیفتاد اسال توقف در ارادہ و عزیمت درست راہ فیاید و ایفای عہد بعمل آید ہرگاہ آن بسالت نشان از مکان خود تہیہ حضور معلی نمایند از امرای معتبر امیری تا اوجین بطریق مہمانداری استقبال خواہد کرد تا برفاقت ہمدیگر عازم درگاہ معلی گردند و از روز رسیدن اوجین قاتیاری اسناد منصب و دخیل شدن عمال بر متکالات جاکیر آنچه بادہوندہ پندت خان والا شان یادگار خان مقرر نمودہ اند بعمل می آید والدہ آن شہامت پناہ کہ بہ ارادہ غسل گنگ و دیگر مکانہا بچمنگر رسیدہ ملازمان معتمد خود تعین کردہ شد کہ در رفت و آمد ہمراہ باشند تا احدی از متافظان ترک مانع و مزاحم نشود دو تہان جبرہ شاہ گداز کہ آن شہامت پناہ مصحوب ہرکارہای خود فرستادہ بودند رسید خانہ آباد باد [پیغمہ]

۸

ہو

اعلیٰ خاقانی

ربانی

فہرستات و عنایات حضرت مقارن حال باد

شہامت و بسالت مرقت دی الوکیت و الامتنان عمدہ

اشباہ و الابعان

सानि افراد مطابق مرسله آن شهامت و عوالتی نشانرا نظر
 بر انصاف قول و قرار و استحكام سر رشته ثبات عهد و پیمان که
 حاصل آن سر زمین اسب مصحوب دهوندا پندت دسب حظ کرده
 فرستاده شده بود و ثامناً که احوال طغرا احوال ندان سمب گذار
 نموده نیاس همان عهد پیمان را و حوی سند هتم مورد عنایت
 گردند سال گذشته خود نسبت بعضی موانع آمدن آن شهامت
 نشان دند امسال بالتسرم اول موسم روانه حضور ساطع النور ناند
 شد حظی که مصحوب تانگی پندت مشتمل بر همان مذکور اب و
 صدق ارادت و اعتماد درگاه والا قلمی بود بمطالعہ در آمده
 حیاتیچم وکیل مسطور را نا اود و حوی که از معتمدان حدو حواله
 حلالی اسب رخصت نموده سد اظهار آنچه در نای آنها حواله
 شده معصل خواهد نمود لازم که در طبق ان ارقوۃ بعمل آرند بر
 عهد و موافقت خود قائم باشند که هر ائمه این معنی موجب
 مردد آرد و اعتبار آن عوالتی نشان در هرگاه عظمی و افعلاء
 خواهد بود بعد استعلام عنہ سہر رستم احشام شمع مدعای
 و مطمئنات سمب انصاف خواهد نامت حظی نہ عوالتی پناه
 سعد حمالکان در حواب فرنگارش نافع چون خان مذکور خان
 ران موروثی درگاه حلالی پناه اسب آنچه ناس سهامت ناس
 نبوسند موجب صلاح کار و سوانتھام مطالب ناند دانست
 بنارنج چهارم سہر ونع الاحرة سمب ۱۸ ار خلوس معلی سلمی شد

۹

هو

فیوضات ربانی و عنایات حضرت اعلیٰ خاقانی مقارن
حال باد

شهامت و بسالت مرتبت ذی الشوکت و الامتنان
عمدة الاشباة و الاعیان

خط مرسله مسرت وصول نمود و آنچه از مراتب اخلاص و
ابتهاج باستماع معاودت خیرخواه خلایق و دریانت ملازمت
و بذل تفضلات اعلیٰ خاقانی نوشته بودند بوضوح انجامید صدق
اختصاص و رسوخ اتحاد آن شهامت پناه آن همه منقوش
خاطر است که باظهار و تکرار محتاج نیست سال گذشته نظر بر
قرار داد صداقت ائین دهوندا پندت انتظار تمام بود
آمدن آن بسالت پناه اتفاق نیفتاد شایان ارادت و اعتقاد که
بجانب اقدس ارفع اعلیٰ دارند اینست که پیش از دسهره
عزیمت استبلام عتبہ سپهر رتبہ نمایند و الا بعد دسهره خود
بوجهی من الوجوه توقف واقع نشود چنانچه پیش ازین
ممنوع هرکارها مفضل این مراقب قلمی شده و انتظار جواب
آن درپیش است همینکه آن شهامت پناه از وطن حرکت
می نمایند و خیمه بحضور ساطع انور مبرسد معتبری از بندهای
پادشاهی تا ارجین برسند مهمانداری استقبال خواهد کرد
تا باتفاق همدیگر عازم عرش اشتبایه شوند بر حسب ملتزمات
دهوندا پندت قرار و مداری که در میان آمده است خاطر
ازان من دل الوجوه جمع دارند انشاء الله تعالیٰ معہ شی

زاید بعمل می آید و آن بسالت انتخاب مسمول عواطف حضرت
 گیهان خدبو و باقضا مارب و مدارج فائز میشوند والدہ آن
 شہامت پناہ کہ بمتہرا رسبده مقصداران و گرزداران
 تعین شده اند کہ تاکنگ و گبا و غبرہ امکانہ همراه باشند تا احدی
 ہنگام آمدورفت در طرف و شوارع مانع و مزاحم نتواند شد
 بہست و چہارم ومع الاخرہ سنہ ۱۱ جلوس میمنت مانوس
 [بہش]

۱۰۰

[بر لفاہ در سنہ مدور] خان دوران بہادر منصور جنگ صمصام
 الدولہ امیرالامراء فدوی محمد شاہ بادشاہ غازی سنہ ۲۷
 (۱۳) سنہ ۱۱۲۳ [وابن شرح] بتاریخ ہستم ۸ شعبان سنہ ۱۸
 رسبده اقت اطوار دھوندا پندت

هو

صداقت اطوار

عرضداشت مرسلہ رسید و مضمون مندرجہ واضح شد و
 عزیمت شہامت و بسالت سار پردہان ناجی راو برای استعلام
 عتبہ سبہرا احتشام معلوم شد و حسن خدمت و راستی و صدق
 عہد و پیمان آن اخلاص اطوار کہ ہمیشہ خان شہامت و امارت
 نشان بادگار خان جعوطا ہر مکرر دد بوضوح انجامد چنانچہ
 بر طبق قرارداد امری معبر از پیش گاہ خلافت و جہان
 از رخصت میشود کہ معشوار پردہان و فخر داعی از و اکرام

پرده‌ها را بحضور سراپا نور بیاورند و پنج لک روپیه برای یومیه سپاه نیز حواله شد و مطالب و ملتمسات مطالب طومار که سابق بدستخط رسیده مع شی زاید که موجب مزید آبروها باشد صدرت سرانجام خواهد یافت چون مقدمات سابق انفصال یافته است در سواد او جبن توقف بیشتر نشود و بعد رسیدن فرستاده حضور انور و خرج یومیه سپاه همراهی شهابت پناه پرده‌ها را باجی را و بسرعت سریع روانه حضور شوند و ما را مشتاق مشتاق خود دانند مفصل از خط امارت و شهابت نشان یادگار خان جبه و واضح و لایح خواهد شد فهم رجب سنه ۱۸ قلمی شد [بشم]

||

[بر لغافه در سکه مدور] راجه ایا مل فدوی محمد شاه بادشاه غازی
[و این شرح] صاحب مهربان مخلصان باجی را و پندت پرده‌ها
چپو سلمه.....

۱

ابواب بهجت و شادمانی و مراد مسرت و کامرانی برای
روزگار فرخنده آثار حشمت و شوکت مرتبت بسالت و ابهت
منزلت را و صاحب مهربان مخلصان کشاده آباد باد
بعد شوق ملاقاتها که ماغوی بران مقصود نیست مکشوف ضمیر
مخبر تودن تدبیر میگرداند که حقیقت رسیدن بوجه مهور و
مهادیه بهت بیشتر تحریر پذیرفته شرف از مطالع سامی
در یافته باشد امروز فهم رمضان سنه ۱۸ روز دوشنبه ابن سیوک
از سری مهاراجده راج و خست شده داخل خیمه گردیده حالا

مع فوج منزل نمودن کوچ کرده رود خود را رسانده وصول
نعمت مواصلتها دحیره اندوز نشاط متگردن دگرار دوشه
نرهم مهورب مذکور وامیج خواهد شد رناده چه صدیع دهد
انام دولت مدام ناد [نیم]

۱۲

هوالعالم

مورد مراحم خسروانی شادسمه عبادات اعلی حاقانی ناحی
را و بعد از نواریش پادشاهی مسطهر بوده بداند که عزم داشت
مرسله نانک صد و یک مهورب مسمول در صدق ارادت و رسوخ
اعتماد و نرهمی طالع اسد دعای زندگی عده سده رنم توسط
عمده تدوینان خاص نشی الممالک امیرالامرا نهادر منصور
حکام از نظر خورشید اثر گذشته و حرف بحرف نرانی حام
را دسرا و از عواطف نمایان داده رجان تعرض معدس رسد از
التحاکم اطاعت و اعتماد درگاه ملک نمایان مهورب و نمراب
نکو اسما مقتضای مراحم پادشاهانه و فعل و کرم خسروان
نمرحمت مناسب و حاجتها و محال وطن با رفقا سر بلند
ساحتم و در همسران نمرند اعتبار برگرفته عطای خلعت
فاخره و صند و سرپیچ موصع و لری مروارید که اعلی عطیات
اسب و یک رنم فعل و یک راس اسب قامبا عر و معاخر
ان خلاد شعار را معاهات قرص مودم ناند که قدر عبادات
پادشاهی دانسته و شکر بصلاب والارانتا آورده نر خاده
ارادت ثانه او اسس بوده در عده خدمت پادشاهی

شرایط نیکو بندگی بجا می آرد و عنایات پادشاهی را شامل
حال خود داند چهارم شهر ربیع الاخر سال نوزدهم از جلوس
والا نوشته شد

۱۳

مطالب پندت پردهان باچی را و

راج جنبی از قدیم براج سیوا متوفی بود بدستور آن تعلق
براج شاهویا بد و فوجداران آن ضلع در راج چنجاور خلل
انداخته متصرف شدند آنها بی دخل شوند و بدستور قدیم براج
شاهو باشد [بیضه]

پندت پردهان بسبب قرض داریها عسرت دارند چنانچه
بدو خرج مرحمت شود [بیضه]

جاگیر پنجاه لک روپیه از موبجات برار و خاندیش و
خجست بنیاد و بیجاپور بتجویز پندت پردهان مرحمت شود
[بیضه]

قلعه شیونیر واقع جنر و قلعه چاکنه تعلق پندت پردهان
مقرر شود [بیضه]

وطن سردیس پاندگری شش صوبه دکن برسوم پنج روپیه
فی مد بر پندت پردهان مقرر شود [بیضه]

بعضه دیهات وطنی و مقاصد تعلق پندت پردهان انعام و
التمفا مقرر شود [بیضه]

بندوبست کارهای دکن بر فاقمت و استعوا ب پندت پردهان
بعمل آید و بدیگری دخل نباشد [بیضه]

۱۴

هو

ریاض دولت و اقبال و حدیقه مکنات و اجمال طراز و ساله امارت و ایالت زینت مسند حشمت و شوکت را و صاحب مهربان کرم فرمائی مخلصان از خوبیهای فضل ایزد منان شگفته و ریان باد .

از مدتی ورود مفات سامی مسرت افزای خاطر محبت ماثرفشده از آنجا که بمقتضای اتحاد و اخلاص دل دوستی منزل همواره آرزو مند به وصول اخبار و خیریت آثار میباشد امید که بتحریر و معاوضه متضمن شقه سلامتی و جمعیت احوال ستوده مال موجب اطمینان انبساط خاطر مخلص به ریا شود کیفیت مختار به حضرت ظل سبحانی بانادر شاه والی ایران و کشته شدن نواب امیرالامرا بهادر مع برادران و پسران و اکثر امرا یان که در جنگ رفیق نواب موصوف بودند بسمع گرامی رسیده باشد از نوشتجات وکیل معلوم شد که بعد از کشته شدن نواب موصوف معرفت نواب برهان الملک که در جنگ زخمی شده بدست فوج آن طرف دستگیر گردیده بودند بندگان عالی نواب آصف چاه بهادر نظر بر رفع فساد با ناد و شاه ملاقات کرده بنارنج ۲۰ بیستم شهری قعدة سنه الیه حضرت ظل سبحانی را بدیره نادر شاه بردند چنانچه شاه مذکور لوازم استقبال و تعظیم و مدارات بجای آورده شریک مسند نشست یک جا طعام نوشجان فرموده حضرت را بدیره رخصت فرمودند و قرار در میان

بد که روز دیگر نادر شاه بدیر حضرت شریف آورده و موش
 ول قرار رخصت شده ملک خود معاودت نماید و خسرت مدار
 سلامت تشریف فرماید و سه روز خواب و سوال در میان
 نادر و نسیب چهارم شهر مذکور نادر شاه بدیر نواب آصف شاه
 را طلب داشت و نسیب ششم در خواب و سوال در لشکر خود
 نگاه داشتند که نسیب و سواس بدیر نادر شاه ظل الله
 رحمت الهی روانه همی خا آمده مرا رخصت نمایند
 چنانچه نواب آصف شاه بموجب پیمان نادر شاه سلامت
 بدگان خسرت عرفی نمودند و تاریخ نسیب هفتم شهر مذکور
 نادر شاه نامد قول قرار مانی هر دو لشکر دیر ایستاده کرده
 خرید تشریف فرمودند نادر شاه بمشرد اسماع خسرت تشریف
 آوردن نادر شاه بوج قرلنشا تعلق کرده خسرت کردند
 برای ضبط اموال فرستاده مانی کار حاجات ضبط در آورده
 و لشکر طلبند مردم نادر شاه را خا فرار شدند نواب نرها
 الملك و عظم الله خا را بهب ضبط اموال نادر شاه و
 خان دوران و عنبره امرا و باری قلعه دولت خان برای
 خلوس شاه بهب اناد رخصت فرموده چنانچه هر دو عمده با
 پنج هزار سوار قولعاش انانی باری نسیب بهم داخل
 شاه بهب اناد شده دو حائی نادر شاه در شاه بهب اناد بلند
 آواره کردند تا سرده ده دست سوار این خسرت رخصت
 هر چه خواهد رسد بدیر نادر شاه در نادر شاه و نسیب نادر

۱۵

را و صاحب مشفق مهربان قدر دان متخلصان سلامت

بعد شرح حصول ملاقات بهشت آیات کم مریدی در آن منصور
نعت مشهور صبر گودانده می آید درینولا ندگان عالی
دوستدار را برای سرانجام نعتی کارهای ضروری بمعصداقت
دستگاه دهودا نعت و کمال درد آن مهربان رحمت فرموده آید
چنانچه بیارنج عود شوال ضروری فال سنه ۲۲ عارم آن صوف
شودم و اگرچه ارزوی و اشعار دیدن آن مهربان پیسر در دل
نود اما خوف شد که نهمین انفاق حسنه ملاقات معسر خواهد
آمد انشاء الله تعالی عنقریب نکتیریا و حونی بدیدن دوستان
مرحمت اندوز میشود تمام حقیقت دوبار متصل از نوشته پند
مشارالیه واضح خواهد شد مخلصان بدل و خان مخلص خود
نصرت نموده بوسان حیرت ناند بود رحمة نکر شوند دیدنهای
چه نوسنه آید انام نگام ناند

۱۶

نعل

افرا نامه نعت پردهاں بالاخی را و و چه مباحی را و آنکه چون
ارزاة نعل و کرم خود داری مالوا نکتانم را ده مرحمت میشود
نه تعصیل نعل ننگی نکتانم

اول آنکه ملازم آقدس نهره اندوز شوم [نعت]

دوم آنکه سوای خود مالوا بهیچ خا دست ماحلت و

سار و استب درساند [نعت]

سیوم آنکه پنج سردار مرهٔ دیگر از گهاتهای فردا عبور نمودهٔ تصویبات هندوستان معسر کردند این معنی دهه ندهاست [نص]

چهارم آنکه یک سردار مرهٔ معز با جمعیت پانصد سوار همیش در حضور خدمت نماید [نص]
پنجم زرنگه امسال بطریق انعام مرحمت میشود آنند
بهیچ وجه دامی و درمی از سرکار بهائمدار طلب نسازیم و در بندگی و بدوشت ثابت و راسخ باشیم

ششم آنکه هرگاه روح قاهره آن صلح بیرون برآید چهار هزار سوار مرهٔ حاضر بوده خدمت و خاننشانی نماید و سواي آن از جمعیت مرهٔ بصورت پرور طلب داشته شود تا بدوین حضور وجه خوراک نمایند [نص]

هفتم از زمینداران آنروزی در بای چنبل سواي پیش کش مقرری دامی و درمی طلب نسازیم [نص]

هشتم آنکه اگر برای تهیه زمینداری خورد و بده آن صلح از حضور پرور حکم صادر شود بقدر چهار هزار سوار که هر قدر کار از آنها بواند شد در بهت اوحد و چند بلیع بکار بریم [نص]

نهم آنکه بکافر قلعه داران و مسروط قاصی و معنی و عدوه ارباب شرع و ارائم اراضی معاش و بومیه رویم داران و البعاکه بموجب امرای صدق عرق مبارک باشد بدستور معمول بوشه من الوحوه مراحمه رساننده بصرف آنها را کدا ردم با دعای دولت اندمذ مشغول باشند [نص]

۱۷

هو

شہامت و عوالی پناہ نسالت و معالی دستبکاه انہت و
 حالات انساها مکاتب احلاص مضمون مشعل در در آمدن آرپونا
 و رسیدن برد نواب صاحب آصف خاں بہادر و بعد اتصال معہ
 نظام الدولہ رحمت شدہ آر درہای بردا عبور نمودن و
 نکورہا بررسیدہ کوچ نکوج روانہ گشتن و ترخیص نابور و
 تصور پرہور وصول نمود و مصامع مدرجہ معہوم گردید
 بموجب عرائض و نوشتجات سانی آن نسالت پناہ و توسلہ دادن
 و کلاء آن عوالی پناہ کہ در حضور پرہور بودند مطالبہ ملخصہ را و
 پندہ پردہاں کہ در حق حساب خود در سال گذشتہ التماس
 کردہ بودند در بدو لا ار پیشگاہ فصل و کرم بادشاہانہ بعد معروض
 مقدس معلی درجہ پددرنامہ آنقدر فصلاہ اقدس دربارہ آن
 انہت انعامہ مندول کہ را و پندہ پردہاں در آرزوی آن
 بودند می نادر شکرانہ مواہب عظمی دانستہ کمر زدوہا و
 بندگی نریمان خان نسہ رود رود مہاراجہ دھراج رسیدہ موافق
 قرار داد ملازمہ اقدس ہیرہ اندور شود و حق بندگی و نوکری
 بدوئی نکا آرند کہ وسعہ شود و نہیود و ترقی مدارج آن عوالی
 پناہ گردد معسده آر ممالک بر طرف گشتہ خلاص در امان ناسد
 و سر سفری سخن ما و موجب نیک نامی شما شود بہر پناہ نابو
 را و را ناکند شود نابود تصور پرہور سرف اندور شدہ ناستاج
 مطالبہ مذکورہ بردارد دیگر حقانی معمل آر نوشتہ مکالمہ
 پناہ را و کرپا رام واضح خواہد شد [نصر]

۱۸

۱

بوساطت آصف جاه منک بالاجی و او مکعبه پردهان ایم
 و برو مهاراجه دهیراج و مصام الدوله و اعظم خان و محمد
 عید خان بتاریخ هفتم شهر ربیع الاول سنه ۲۳ بموجب ذیل
 ارنامه نوشته داده شد

از پیشگاه فضل و کرم صوبه داری صوبه مالوا در و بست مع
 ناگیرات و فوجداری به نیابت پادشاه زاده والا گهر بنام منک
 تقرر شده اقرار مینمایم که در صوبه مذکور عمل خود نمایم و از
 اجه های آن طرف دریای چنبل و چمن از قدیم زریکه گرفته
 مدته ایم نظر بر فلک الهی لوی پسران چهر سال بوده ... که
 بعلق بنده است بصلاح راجه ایامل میگرفته باشم سوامی آن
 و ملک دیگر میان دو آب منته و پراگ و غیره دخل ننمایند
 در سال آینده همراه مهاراجه دهیراج ملازمت حضرت
 اقدس نمایم

چون از حضور پر نور نیابت صوبه داری مالوا در و بست و
 چنبل و چمن تعلق بنده است مرهقه دیگر را از نرعدا عبور
 کرده در ملک پادشاهی آمدن ندهند

وکیل معتبر خود را با پانصد سوار در حضور نگاه داریم
 پانزده لک روپیه از پیشگاه فضل و کرم بصیغه انعام به بنده
 مرحمت شده آئنده دایمی و دورمی از سرکار والا طلب ننمایم
 و در بندگی جناب اقدس راسخ باشم

هرگاه برای کار پادشاهی جمعیت چهار هزار سوار از نده
 طلب فرمائیم از جمعیت هر کار حاضر خواص سرانجام نه خواهد
 یافت دوازده هزار سوار خواهیم فرستاد از ان جمله هرچ چهار
 هزار سوار بخواهیم گرفت نیمه هشت هزار سوار را بومند را
 بکساف .. خواهیم گرفت و کار را سرانجام خواهیم داد
 سند بمائست موند داری مالک و دوست مع بوداری و
 خاکمراست قلاب داشتش ماه مرحمت شود و سند گرفتن در پیش
 کش از راجه های این طرف چیدل و حمن بفرمائست شود
 تحریری تاریخ مدرسه الف [نصف]

۱۹

منکه را بوحی سنده و ملهاری هولکر و حسونت را و
 پیوار و پیدلاخی حاد هوانم نوشتم بعد هم که دلاخی را و موکمه
 پردهاں بدگی خسوف قبول نموده اگر نانی الحال در بدگی
 انحراف نماید ما بان عرض کرده برگشتن بدهم اگر خواص مکتوبه
 سرگردن بوکر [ی] پردهاں پیدل را بگذاریم بمانراں این چند
 کلمه بطریق سند نوشتم داده شد تحریری تاریخ هفتم شهر
 ربیع الاول سنه ۲۳

۲۰

منکه دلاخی را و موکمه پردهاں اندم اقرار بممانم که نا
 امارت و انالک مرست اصفا حاد بهادر و عمره هرگز سوای
 مرصی مقدس اخلاص بممانم بمانراں این چند کلمه بطریق سند
 نوشتم داده شد تحریری تاریخ سردهم ۱۳ شهر ربیع الاول
 سنه ۲۳ خلوس والا

۲۱

۱

پادشاهزاده جهان و جهانها مرشدزاده عالم و عالمان
 و الاشعاع و الاقراں مطمع الاسلام بالاجی ناجی را و اسدوار
 زش پادشاهی نوده بداند حسب التکم الاعلی خدمت صوبه
 بی وفوداری های در دست صوبه مالوا بعد از
 ی سرکار دولت مدار و معادلت آن فنام آن زده الاشعاع
 و مغموس شده ناند که آداب شکر آن هم عنایات عظمی
 ددم رسانده در مساعفت و محارست بلاد و امصار و قلع و
 منعم انگیزان تمهید و امینت طر و شوارع هنجار قرار
 نع پرداخت و نقد تمام کار برد که اخدی اراقری دست
 نی بحال مععاء دراز بخواهد کرد درین باب ناکند مرد
 وارد دهد هم شهر و جب المرحب سه نیست و چهارم مبارک
 [نصر]

نر پشت در سه مدور [در الممالک قمرالدین خان چن
 در نصرت جنگ اعتماد الدوله محمد شاهی ندوی محمد شاه
 د شاه غازی سنه ۶ [و این شروع] تاریخ ۱۷ و حسب سنه ۲۴ د اهل
 ام حضور جلوس مراد بقل در رشنه صوبه رسد [نصر]
 و جب شاه احکام است مواقی دو اسب ملاحظه شد

۲۲

هو القادر

لانی العیانت و الاحسان قابل مرحمت و الامنان ندوی
 استخ الا اعتماد سرا سر ارا در و انصار و الا [حی] ناجی را و مشمول

بعضی را که باشد عرض داشت آن مدوی می‌دانند و پند و نصیحت
مدوی واقعی است یا حان رساند آنچه از مدی ارادت و
حسن عقیدت خود معروض داشته بود مستحسن اعتماد در مدویت
و نیکوئی آن مدوی زیاده نداشتی اعتماد است ناید که بعضی
حاضر را در ناز خود روزی در آنست زیاده در [ار] سانی در
نیکوئی و دولت خواهی اطاعت مورد بعضی حضور باشد
این معنی منتهی به نیک و نهیود آن مدوی خواهد شد دیگر
آنچه در خواب معروض ارشاد شده از بوسه مدوی واقعی است
یا حان و می‌دانند و اصل خواهد شد خاطر خود از وصل و
کرم حضور جمع دارد [نص]

۲۳

هوالت

رنده الاشياء والاقران مطلع الاسلام بالاحی را و اسدوار
نوارش پادشاهی بوده دادند عزم داشت مرسله آن رنده
الاقران مشتمل بر اینک بمقامی مدی اعتماد از و دارد که بکم
عمر در تقدیم خدمت گذارنهای سرکار معروض سار و خدمات
شایسته و بزرگای پسندیده بظهور آرد و پیش از پیش مورد
بعضی گردد چنانچه امسال سه و سه متعالف بود و نهیود
متعالف از نواح برانریاعد از نظر امور اظهار مداسر گذشت
و مقامی مقدم بصمیمش در پیشگاه مقدس علی پیرانه است
و انکشاف پوشید و آن رنده الاشياء مورد بحسن و فراوان
آفرین گردید از راه وصل و کرم عطای حاکم و سر پنج

وسع واسپ و غبل سرمایه افتخار اندوخت شکر و سپاس
 راحم و مکارم بیقیاس والا بتقدیم رساند و اینکه معروض
 سواقف معالی گردانیده عجب که صوبه دار بنگالا از عهده فوج
 نتوانست برآمد صورت این ست که از کیفیت سد راه بودن
 ان فدوی بقصد تنبیه و تادیب رگه‌های مقهور در صورت آوارگی
 بان ضلع امارت و ایالت پناه شہامت و بسالت دستگاه
 سزاوار احسان فدوی عقیدت نشان حسام الدوله محمد علی
 وردی خان بہادر مہابت جنگ صوبه دار بنگالا را مطلع کرده
 شدہ بود لہذا صوبه دار مذکور در فکرایں کار نیفتاده و فوجی
 کہ برای انتظام صوبه اودیسا فراہم آورده بود جابجا فرستاد
 کہ یک ناگاہ فوج مخالف رسید ہر چند ان بدکیشان در دست و
 پا زدن تقصیری نکرد ند لیکن خان مرقوم با وصف قلیل جمعیتی
 کہ با خود داشت اعتصام بخبل المتین اقبال دے زوال
 پادشاهی نموده بہ تنبیه آن مشروران پرداخت عاقبت الامر
 آن گروه بد انجام بے نیل مرام خائب و خاسر از آن جانب
 برگشت اگر آینده مقهور مسطور احیاناً از راه عاقبت
 نیندیشی بعض خیال خام را در سر پر سر خود جائے دهد
 مجاہدان نصرت کبش بسزای کردارش خواهند رساند باید کہ
 آن زبده الاشباہ نیز نظر بہاس حسن فدویت و عفا طویت و
 قرار در انسداد راه آن شقی بکوشد و نگذارد کہ احدی از ان
 گروه نکبت پڑوہ در ملک پادشاهی عبور تواند کرد بن معنی
 را باعث کمال مجرا در جناب خلافت عظمی داند و نیز معروض

داشتند که تا این حالت بود الحال بدکن رخصت میشود
 بهرکاری که مامور خواهد شد حتی المقدور در تقدیم آن خواهد
 کوشید چون جوهر فدویت و رسوخ عبدیت آن خلاصه الامثال
 در ضمیر مرآت نظیر اقدس ارفع اعلى... صورتی جلوه گر است
 یقین که آن فدوی در تقدیم لوازم بندگی مساعی موفوره
 بمنص ظهور خواهد رسانید و هرگاه بهر خدمتی نه از بارگاه
 عظمت و اعتلا مامور میگردد مراسم جان سپاری بجا خواهد
 آورد و مورد مراحم بیکران خواهد شد و آنچه زبانی را و مهادیو
 پندت حواله نموده بود جواب که ارشاد شده را و مهادیو
 هم حاضر بود چنانچه از نوشته مودن الدوله العلیه معتمد
 السلطنه البهیة سبادت و نجابت مرتبت امارت و ایالت
 منزلت دافای مدارج دین و دولت شناسی مراتب ملک و
 ملت اعتقاد خلافت... فرمان روای اعتماد سلطنت و کشور
 کشای خلاصه مخلصان باعزم قدوة پيش قدمان معرکه رزم عمده
 وزرای منیع الشان زبده امرای بلند مکان مشیر صائب تدبیر
 یار با وفا یک رنگ وزیر الممالک جمده الملک مدار المہام
 اعتماد الدوله قمر الدین حان چین بهادر نصرت جنگ و راو
 مهادیو معلوم خواهد شد تفصل و عنایت پادشاهانه درباره
 خود روز افزون سناسد نوزدهم جمادی اولی سال بیست و
 پنجم از جلوس اقبال ماموس تحریر یافت

۲۳

رفعت پناه خلعت و موالات دستگاه مهادیو پندت مورد مراحم
 پادشاهی باشد
 خط آن موالات دستگاه وصول نموده بماند و بجه موضع و

سرور گردانید آن رفعت پناه بر طبق حکم مقدس معلی برای روانه نمودن پندت بالاجی را و به بنگالا جهت کمک مهم مرهتبه از حضور پر نور دوسوی جیپور رسیده ملازمت راجه صاحب سلمه الله تعلی نمودند و معزالله رفعت و عوالی پناه راجه ایامل را نزد پندت مشارالیه فرستادند که متصل سرونیج رسیده بعد ملاقات بروان نمودن این طرف تیار کرده اند چنانچه مفصل از رقیم الوداد راجه ایامل مفهوم و موجب خورمی و خورسندی خاطر گردید الحمدلله والمنة احقر بفضل الهی و اقبال لایزال پادشاهی بهاسکر مقهور را از کتوة تا پچیت و از انجاتا میدنی پورو از انجاتا کتک و از انجاتا اتھر پورو خوردا تعاقب نموده زده زده از حدود صوبه بنگالا و اوریسه اخراج نمود چنانچه هم آنها آن طرف سنبهل پور رفتند در اثنای راه جنگ های متعدد در میان آمده بهادران فوج بادشاهی بمصاربه تیرو تفنگ و توتہ یراق آنقدر زده داد مردی و مردانگی دادند که جم غفیر در هر جنگ از آن جماعه ضاله بداء البوار شتافتند و آنها تاب مقاومت نیاورده شکست بر شکست خورده بحال تباه مثل روباه گریختند حالا احقر مراجعت بمشرد آباد نمود چون حضرت ظل الله را استیصال و تنبیه بهاسکر و گهوی گهوسله منظور است و بهاسکر از این طرف با احوال و ائقار بسیار گریخته می رود باید که آن رفعت پناه مفصل از پندت جیپور گزارش نموده بر آن آرند که از همان راه بدیو گدهم چانده تشریف برده بهاسکر را به تنبیه واقعی

सानिदे ताराज نمایند و اگر رگه و باراده انتشار این سمتها در
 نجا وارد شود بانسداد راه او پرد از دقا ملک بادشاهی از
 فتا این جماعه ضاکه محفوظ باشد و بحضور و الامجرای ایشان
 نمود زیاده چه نگاشته آید

संकीर्ण-पत्र

५५

हद محدود नाम مشاهت زمین مزروع قصبہ بیجاپور کناه انعام
 بابت شیخ سلیمان بحضور میان سکندر خواص و سید حسین
 شکری ملک اعظم اکرم اختیار الملک بهلمی و کانوچی صاحب
 حوالہ و لنگوچی و تمرا س پندیت ہیمنہلی و بول گونده مقدم و
 امسیتھی مقدم و مل گونده و بسیتھی ہت گوتہ و تمرا س
 سورپ کل کونی و سائر رعایان قصبہ مذکور شہور سنہ ۹۶۱ ۹۶۲ بیگم ۲
 و تسعہ ماتہ باگز شرع بتاریخ ۱۰ ماہ شوال سنہ ۹۶۱ ۹۶۲ بیگم ۲
 بسوہ

نیم چار و دو بیگم چہار بسوہ

ہکون

ع

ط

ہشت بیگم سہ ربع چہار بسوہ شش بیگم سہ ربع چہار بسوہ

شمالی

نربی

شش بیگم نیم و دو بس

نہ بیگم سہ بسوہ

جنوبی

شرقی

ہفت بیگم ربع یک و

ہشت بیگم سہ ربع

بتاریخ ۱۰ ماہ شوال سنہ ۹۶۱

۲۶

والفنی

رمان جلال الدین محمد اکبر بادشاہ غازی

[سکہ صدور]

رض اقدس اعلیٰ رسید کہ بموجب اسناد سلاطین سلف
 ، متاچودھرائی و قانوگوئی پرگنہ محمد پور سوات سارنگپور
 ماف صوبہ مالوامع موضع ہنجاری وغیرہ شست موضع درہست
 سری صد پنچ روپہ از مال و حصہ ہشتم از آمدنی سائر و سو
 یہ دوازده روپہ سالانہ رسوم مقررہ و موازی ہک ہزار
 شست بیگہ از سواد تصبہ پرگنہ مسطور دروجہ انعام التمغا
 ہنی رام ولد جس رام ارثاً از قدیم مقرر است حسب الضمن
 دستور سابق مرحمت فرمودیم باید کہ فرزندان نامدار
 نامدار و لاتبار و امراہ ذوی الاقتدار و دیوانیان عظام و
 متصدیان مهمات حال و استقبال مواضع مذکور درہست مع
 سری صد پنچ روپہ دستور از مال و حصہ ہشتم از آمدنی سائر
 و دوازده روپہ سری دہہ سالانہ مع اراضی از سواد تصبہ
 پرگنہ مذکور دروجہ انعام التمغائی اوفسلاً بعد نسل باز گذرند
 و بوجہی من الوجزۃ از احدی طلب و طمع ننمایند و سر رشتہ
 کاغذ بقید مواضع مع حاصلات موافق ضابطہ و معمول مہکونتم
 باشند طریق مشاورۃ الہم آنکہ چنان سعی موفورہ بتقدیم رسانند و
 رعایا از حسن سلوک خود راضی و شاکر داشتہ کشتار بنوعی
 سازد کہ سال بسال پیش آمد ان محتال گردد آمدنی مواضع

معلّم پرگمہ مسطور بروقت جمع و تشخیص و انعام مبدیان
داخل حرات سوکار و آلا سارد و تدعی احداث نماید طریق
رعایا انکہ مومنی الہم را چون دھری و قانونگوی پرگمہ مسطور
دانستہ ہر سال سند محدود طلب ندارد و چون بتوقع وقوع
اشرف مطاع مریں کردن اعتماد نماید بہر برآ فی الباری
نست و دوم شہر رمضان المبارک سہم ۹۶۲ ہجری معتمد نظہر
[نہشت] نرسا کہ عالی حیات معالی نصاب رکن السلطنت العالمہ
مصدق الخاتمہ الخاتمہ مذکورہ امیر الامراء اعطاء عمدۃ الوریاء
الاکرام مقرب التصرف السلطانی آمعہاں

مقرر آ شرح من

کما فصلت

انعام المعالی موضع بھاری وعدۃ ۸ موضع در دست
مذکور کاما کہ مری ہماں کویدی گہر کہورہ مذہا
بلوانہ موندلی دہلا کہور لا کہ کہ مری
اراضی ارسواد قصہ املاک و انعام و سرور ۱۰۶۰ نگہ
رسوم سری مذ پنج روپہ دستور ار مال و ہستم حصہ ار
آمدنی سار و دوارۃ روپہ سالانہ سری دہ [نستہ]

۳۷

هو الخلیل

الملك للہ

[سکہ]

برمان ہماں شرف مذکور نام کتابت عرب و رعب
دستگاہ ہذا است و کتابت انعام دولت خواہ ہے ہما مقرر
محمد رضا خوالہ دار معاملہ گورہ ار شہور سہ احدی ار نعت

السادس ولا تعرض مقدس رسد که چهارمی که در نذر چهل
نهم سرکه و عمده و زراعی عظام رنده امرای کرام سلاله خوانند
و منع مقام مودود القدر و الاحشام فارس و معمار و شتاعت مبارز
ندان شهامت شایسته هزاران مرحمت و عاطف سر او را
راوان راس و مکرمت خان عالی شان سعادت نشان و منع
لقدرو المکان رسد و مان ماحی آوار مسام بر همان ستم سالار
نور ان عبد التکلفه العلم موسس السلطنه النهم الکسا (۹)
و بدو له خان طبار کرده معنواهند روانه نادر نماید عالماً
کنان رنگدنده عذر پیش آورده معنواهند که خلاف عهد و
موائی نماید بلکه در پی آسب رساندن است چون اسدالتغر
ویرزی حریره گووه دم اردوسی و اخلاص مرفد درین صورت
این مقدمه باسد انتصر آن دولت حوازه پیمان نماید و نهماید
نه عبادا نالیم اگر یک دره مراحمی نهار خان معرالمه برسد
یقین که در ساعت گووه نراند حوازه رسد چه لستوها هم مسعد
و آماده اند و چنانچه دولت خواهی نراند ما منظور است
پاس خاطر رسم الرمانی نراند نمود متملاً آن دولت حوازه
تاکند نماید که نرودی پوشه تمام کنان مذکور نرسد که دره
نهمی و حه مراحمی در روانه نمودن چهار خان معرالمه نرسد
و در امداد دقیق با مرعی نگدارد و شکر و شکایت را عظم مؤثر
داند دیگر در باب شش راس اسپ که نه خیمه سرکه و حان معرالمه
آورده اند و کنان مذکور نهمی رکوه شدت معنواهند قتل
ارن حکم نرموده بودیم که معنواهند نرسد و پند راس معانی

سره را شرف وضع نموده بنویسد که شدت نکند اما او عذر پیش آورده که اگر بد ابل بیارند مجبر است و الا فلا این چه معنی دارد خواه در بند دابل خواه در بند راجا پوریا در کوہ ہم کہ بخزند بجهت سره را شرف زکوٰۃ معافست با اینحال کپتان مذکور غدرهای ببجا کرده میخواست که فساد بیهم رساند و یقین کہ خرابی خانہ ایشان متضمن این فساد است باید کہ درین باب نیز آن دولت خواه پیغام کرده بگوید کہ تاکید بلیغ بنویسد کہ من بعد مطالبہ ببجا نکند دیگر کپتان مذکور بجهت بہست و ہشت ہزار لاری قاعدہ کہ در زمان سابق بودہ تشدد میلماید اول بند و مذکور از دیگری بود الحال ہسره را مستقل شدہ پس چگونہ طلب مینماید درین باب فعلاً با سد الشیر پیغام نمودہ تاکید بہ کپتان مذکور نوشتہ بفرستد کہ من بعد بہیچ وجہ طلبی نکند دیگر قبل ازین در صدی یک لاری نوازہ زکوٰۃ خود از سوداگران میگرفتند الحال در صدی دہ لاری از آنها میخواستہند و این معنی باعث خرابی بند راست درین باب نیز پیغام کنند کہ چنانچہ ہمیشہ جاری بودہ روان دارند و زیادہ طلبی ننمایند و نائب بلیغ بلیغ شناسند ناداند تحریراً فی ۳ شہر جمادی الاول سنہ ۱۰۵۱

۲۸

هو الخلع

الملك لله

[سکہ و شرح غیر معلوم]

فرمان ہمایون شرف صدور یافت بجانب عزہ و رفعت دستگاہ آقا امام قلی حوالہ دار و کارکنان پرکنہ کنال آنکہ

[از شهرورسنه] ... الف د ریتی و لا کرشناجی لکھمرس بدرگاه
 معنی التماس نموده کم بندر نویسی بندر امین موضع [وینگورله]
 پرکنه مذکور قدیم الایام از خود است درین وقت نواب فلک
 جناب گردون وقار سلطنت مدار ایالت و حکومت پناه
 شوکت و جشمت دستگاه مسند قواعد کامکاری معتمد مراسم
 جهانداری بدر عالی قدر نامداری گوهر کان بخت یاری
 مقبول سلاطین کیا و مشهور خواقین عالی مقدار موسس مبانی
 خلافت آصف و ثبت ارسطو حکمت افلاطون دانش بطلی موس
 ببخش دستور عظیم الشان ذی العز والکرم الامتثال یکنین خاتم
 جاه و تمکین مدبر اقالیم ارضین در دریای جود نقطه دائره
 وجود مطلع خورشید کمال منبع تائید ذوالجلال نور حدیقه
 آفرینش نور صدقه بیلش آفتاب آسمان الو مراتب طرازنده
 آیات سمو مناقب شاه بهت قصیده نوع انیسان محیط مرکز
 رافت و احسان قدوه مهتری دری برج سروری فرازنده آیات
 خوانین بلند مکان خلاصه اعلاصم ... دوران واسطه امن و امان
 نواب مستطاب معنی القاب [خان بابا] بندر نویسی آری
 دلالی بندر امین موضع وینگورله مذکور بخود میراث نموده
 داده اند و بموجب خرد خط نواب معزالله مهمات بندر نویسی
 آری و دلالی می چلانم نظر عنایت فرموده فرمان حاجت
 عاطفت خود بنا بران بخاطر مبارک اعلی آورده بندر نویسی
 و آری و دلالی بندر امین موضع وینگورله پرکنه مذکور میراث
 به کرشناجی لکھمرس مومی الیه بموجب خرد خط نواب معزالله

مرحمت فرموده دهافیده شده است می باید که مهمات
بندرنویسی و آری دلالی از دست او حسب القاعده روان
دارند و مشاخره بندرنویسی در ماه چهارهون و حق لوازم
آری دلالی بر حکم بهوگوته جاری سازند بعد ... و احقاد او
جاری و روان دارند تعلیق نوشته گرفته اصل فرمان
ربیع الثاني سنه ۱۰۵۸

[در حاشیه] پروا نگي حضور اشرف اقدس همایون اعلي

۲۹

هوالمعز

ذکر بست در بیان آنکه چو بتاریخ ببست و هفتم شهر
رمضان سنه ۴۸ جلوس معلی نیما نامی ناسردار غنیم دکهلی
با جمعیت قریب پنجاه هزار سوار و پیادهای بی شمار رسیده
تصیر جهاناباد عرف دوراه را محاصره نموده فوجدار تصیر
موقوف را دست گیر ساخته و تصیر را آتش داده خانه بخانه خواب
مطلق کرده بر هیچ احدی سواى جامه که بر تن داشتند چیزی
نکذاشتند و امتع کلبه از نقد و جنس خصوصاً سند تسمتنامه
دیها ت پرگنه مسطور که بمهر شریعت پناه قاضی عنایت الله
بابت حمه چودهری اکبره بهان و چودهری چترهوج و غیره
بموجب تفصیل ذیل (پزد راے اثنا؟) بغارت رفت هرکس که بر
مدن وقوع این معنی مطلع باشد الله گراهی خود برین
ثبوت نماید که عند الله ماجور و عند الله مشكور خواهد بود کان

ما موضع [نامہائے مواضع]

فی التاريخ رقم ۹ شهر ذی قعدة سنہ ۴۹ جلوس اقبال
انوس قلمی یافت

۳۰

هو

عنايات بادشاهی شامل حال آن عوالی پناه تہور و جلالت
ستگاہ مخلص قدیم باد

جواب خطوط آن بسالت پناه پیش ازین مکرر ابلاغ یافتہ
رسیدہ باشد غرہ و مضان المبارک از نواح فرخندہ بنیاد
روح کردہ حسن ساگر منزل نمودہ شد فردا کہ چہارم ماہ
روز یک شنبہ باشد بعون عنایت ایزدی از این جا کوچ نمودہ
کوچ بکوچ متوجہ خجستہ بنیاد است باید کہ آن مخلص قدیم زود
خود را برسانید و کنار دریای گنگ آمدہ ملازمت نماید [بیضہ]

۳۱

هو

عنايات بادشاهی شامل حال بسالت و عوالی پناه تہور
و جلالت دستگاہ مخلص قمر باد

فوج ظفر موج از ناندبر گذشتہ متوجہ بدر شدہ و آن تہور
دستگاہ تا حال نیامدند باری در قیولہ از جلائل عنايات خسروانہ
نظر برینکہ آن عوالی پناه پس (فروی یا بکا؟) خواهند بود فرمان
والا شان بنام شمار سبدہ اگر رسید بفرستید فرمان کرامت
نشان را بفرستیم والا باز پس روانہ حضور لامع النور نمودہ
خواهد شد جواب بنویسید ببست و ششم شوال فرخ فال سنہ ۶
مرقوم شد [بیضہ]

۳۲

هو الغالب

عنايات اعلى خاقانى قربن حال بسالت و عوالى پناه
شوکت و معالى دستگاه باد

پيش ازین مکرر خطوط بان بسالت پناه ذکرش يافته که
بموجب حکم قضا شیم خود را بفوج منصور برسانند و رفق کار
پادشاهی شوند سلخ ما ذی قعدة حسب الحکم والا بهر مصاصم
الدوله بهادر اطلاع يافته رسیده باشد درنمولا فرمان سعادت
نشان که از حضور قبض گنجوز بنام آن عوالی پناه طلب داشتن
شده بود فرستاده شد بگیرند و زینت ذرق افتخار رو بکار خود
نمایند و برطبق حکم مقدس معلى بعمل آرند بسالت پناها
کمال معراج نورى پادشاهی ابن است که روشناس پادشاه
قل الله شود نظربر قدم اخلاص شمارا روشناس حضرت قدر
قدرت نموده فرمان والا شان بنام شما طلب داشته شده می
باید شکر آن نفعات و عنايات والا را بجا آرند و بهر نحو که
دانند و توانند خود را فوج منصور برسانند رفاقت باغی بهیچ
وجه مناسب نیست در صورت نساھل که متواتر اخبارات
بلا تفاوت بحضور معرود عدايات پادشاهی کردن از ما
نخواهند دانست و دران وقت علاج و سعی ان جانب پيش
نخواهد رفت و ندامت سودمند نیست باید که بعقل دور
اندیش آن ذی شوکت خوب وارسند و آنچه اصلح دانند بکنند
فهم ذی قعدة سنه ۶ قلمی گشت [ببصه]

۳۳

۱.

تہور پہا ہا غرضے مرسل متضمن رسیدن بقتضی سنرو در
راہ انشار ملو ناسردار و اقلہار این کہ با کیشو و براد رانس کہ
از طرف ان تہور پناہ نایبان مساللات بقصد سوال و جواب
در میان است و ز سرکار عنقریب ارسال داشتہ میشود رسید
رسیدن بملکان مذکور و ہزیمت مقہور مستحسن شد با کیشو و غیرہ
سوال و جواب حسابی کردہ چیزی کہ واجبی بر آید باید گرفت
وزر سرکار مطابق وعدہ زود باید فرستاد و خود ہم باید آمد
زیادہ چہ نگارش رود [بیضہ]

[ہر پشت] عنایت نامہ نواب عبدالدولہ بہادر قسورہ
جنگ در جواب ۱۸ محرم سنہ ۱۰ رسید

[ہر لفظہ این شروح] کنور بہادر بٹاویج ۱۲ شہر محرم
سنہ ۱۱۴۱ داخل خانہ حضور نمودہ [و در سکہ مدور] عبدالدولہ
... خان قسورہ جنگ خان بہادر فدوی محمد شاہ بادشاہ غازی

۳۴

هو الفتح

مدارج دولت و اقبال و معارج ابہت و اچال مسند آرائی
امارت و ایالت و سادت پیرای حشمت و شوکت را و صاحب
مشفق مہربان قدردان مخلصان هموارہ در ترقی و از دیادی
باد

حقیقت آمدن بادشاہزادہ آفاق محمد عالی گوہر بعظیم

آباد خلاف مرضی جناب اقدس اعلیٰ البتہ بسمع سامی رسیده
 باشد بنابراین از بارگاه آسمان جاه صوبہ داری صوبہ بہار از
 ایشان تغیر و بہرشد زادہ عالم و عالمیان محمد ہدایت بخش
 بتغرض (مغرض) و بخیر خواہ خلق اللہ نیابت بدستور سابق مقرر
 گشت و مکرر شقم خاص فیض اختصاص محتوی بر ارشاد اینکه
 محمد عالی گوہر مجوز حقوق حقوق و بنعمت گردیدہ بتخیال
 باطل ارادہ ان سمت نمودہ اند چون الحال علاقہ صوبہ داری
 بایشان نمادہ در صورت رفتن ان سمت سدرہ شد و ہر قسم
 داند دستگیر کردہ بحضور بغریستند چنانچہ نقول شقم جات برای
 ایشان فرستادہ هیچ فائدہ نکرد و با مہاراجہ رام ناراین بہادر
 نایب آنجا ورجک سبقت نمودند ناچار مومی الیہ قلعہ بند
 گردیدہ برای محافظت ناموس عالمی آنچه لازم احتیاط و
 قلعہ دار است بکار بردہ تا یازدہ روز از ان طرف روشہا بعمل
 آمد و از این طرف ہر دفع و دفع تصور فرشتہ آخر روز دوازدم
 حتی المقدور تلاشہای قلعہ گیری پختہ... از قوت بفعل آوردند
 و جمع کثیر ہمراہیان خود را بکشتن دادہ بمقتضائی من
 تھی براست فقد رفیع کلبانگ فرار بر قدم زدہ مراجعت
 فرمودند الحال بر طبق حکم اطاعت لازم جهت دستگیر کردن
 ایشان نور چشم بہ از جان نواب ناصر الملک بہادر و نواب
 تانجنگ بہادر و مہاراجہ رام ناراین بہادر با افواج بصر
 امواج بتعاقب میروند قاسرحد خود سعی و تلاش خواہند کرد
 کہ بہ دست آرند نظر بر یہا نکست و یک جہتی بنابر اطلاع سامی

متعدد گشت ایام عزت و زیادتی جاودانی باد
بتاریخ ششم شهر ذی قعدة سنه ۶ رسید

۳۵

[درسکه مدور] ۳۲ وکیل مطلق امیرالامرا مختارالممالک
مدارالمهام السلطنت عمدة الاراکین الخلافت سردار کثیر
الاقتدار یاروفادار سپه سالار سعادت مند بجان پیوند فرزند
خاص الکشماعلی جاد پندت پردهان مهاراجه دهر اچ سوائی
مادهور او نارا این بهادر فدوی شاه عالم بادشاه غازی ۱۲۰۴

شجاعت دستگهان احمد خان و نیاز بیگ محفوظ باشند
راجے سری باپوچی ملهار بنابر بندوبست محالات سرکار
سهارنپور و سرکار فیض آباد و پانی پت و غیره محالات از
حضور تعیین شده اند لهذا نگارش می رود که آن شجاعت
دستگهان مع جمعییت خود نزد مشارالیه حاضر بوده بموجب
ایمانی معزالیه بتقدیم خدمت پرداخته لوازم و خدمتی بظهور
(ر) سافیده راضی دارند و تنخواه خود از روز حاضر شدن
بمشارالیه میگریخته باشند و بابت باقیات طلب سابق از
راجسری مذکور تقاضا و دقت نسازند درین باب تاکید دانند

۳۶

..... درین بسبب خطره راه که از چندین بتوقیم و
ترسیل مکان محبت آیات بپرداخته این معنی موجب
کمال خاطر است و سلسله وصل و سائل فیما بین مضمحل
و آن مهربان که دهر آن و زمان تقدیم مراسم این سر رشته
نوشت خواند هر رجبسان و محبان سرکار کمپنی انگریز بهادر

از مشغریات و واجبات متصور حسب دلخواه بعمل نیامد باعث
تشویش و تردد زیاده از حد گردید متعهد و چونکه دل دوستی
منزل مخلص در باب قدیم مراقبات محبت و وداد و تحزیر
سر رشته مراسلات که فی الحقیقه المکتوب نصف الملاقات
ست در ایام سابق نوعی اغماض و تغافل جایز نداشت یقین
خاطر که آن مهربان بسبب پاس مراسم محبت و وداد فیما بین
که با و نصف بعید مسافت و خطره راه بترسیل مکاتبات منقوش
مزاج این طرف است متضمن خاطر آن مهربان هم بوجه باشد چون
درین ولا لشکر ظفر بیکر مکانی را متخیم سرادات اقبال و مستقر
لوائے نصرت و اجلال ساخت که خطره راه از میان برخواسته
شد مخلص اتفاق وقت مستحسن پنداشت بترقیم مکاتبات و
اطلاع حالات میبرد از د چنانچه بعد فتح قلعہ بنگلور با سواران
مرتب و خوش اینر متعین سرکار نواب صاحب والا قدر نواب
آصف جال بهادر ملاقات نموده سابق از بن مفصل اطلاع این
معنی ها بشد مت آن مهربان کرده عازم قلعہ سیرن پتن که
حسن حصین معاندان و مستظهر بقیعہ السیف مقهوران ست
گردیده از آن جا که فوج مخالف پیش از ورود مخلص در آن
نواح داخل شده جهت سلامتی و امنعت خود ها مکان مستحکم
و مضبوط اطراف قلعہ مذکور را در قبضہ خود آورده قلعہ سیرن
پتن را مع جزیره بپشت لشکر خود داشته ایستاده بودند
مخلص کوچ نموده بمقابلہ فوج مخالف بتاریخ یازدهم شهر
رمضان بجنگ پرداخت و از فضل الہی بعون ہمت دوستان

شکر مخالف تاب جنگ نیاورده شکست فاحش خورده پس
 با کشت و از دست جرأت و جوان مردی سپاهیان لشکر ظفر
 بکر این طرف بجز پناه قلعه مذکور بجانب شمال جزیره
 مذکور نو احداث کرده بودند در آن وقت منعدم و منهدم می
 لشت و با وصف این پشت پناه در قبضه مخالف بسیاری از
 جماعه مشهور گشته و زخمی گشته چهار ضرب توپ در نجبی معه
 نشان بی شمار بدست بهادران لشکر افتاد از آن جا که ظهور
 این قسم درجات تازه موجب شگفتگی خاطر دوستان است
 او تعالی خوشی این معنی با هزاران تصورات شادمانی در
 آن مهربان مبارک برکناد چنانچه بعد ظهور این فتح نمایان
 در مکان مقبوضه مخالف علم نصرت و نیروی برافراخته
 مخلص اراده محاصره قلعه سمرقند پتن مداشت اما چون از
 باعث شروع شدن ایام برشکال و کم یابی کا و علف که صورت
 ناطقتی و کم زوری نرگوان توپ کشی بآن درجه گردید که
 نوعی امبد تقدم محنت و قوت موافق اراده مکنون خاطر
 مخلص باقی نماند و اسراش حیوانات . شد آمد باران و
 نایابی کا و دانه بدرجه رسبد که هزارها جانوران تلف شدند
 مخلص ازین عزم دست بردار گشته تا آخر ایام نرسات موقوف
 داشت درین روزها از فضل الهی متوجه دوستان آن فوج ظفر
 مرج سرکار پبشوا صاحب بهادر و سرکردگی پندت صاحب بسا
 مهربان هری پندت نانبا صاحب بهادر و بهاؤ صاحب آن مهربان
 پسر ام بهاؤ صاحب بهادر ملاقی شده و خبر بات بظهور ببوست

ظायद وجهت از ان جا که فیما بین سرکار کمپنی انگریز بهادر
 و پیشوا صاحب بهادر بنوعی مبانیست و مغایرت متصور نیست
 بصلاح صواب دید مخلص و تاتیا صاحب بهادر که درست این
 ریاست و دولت خواست سرکار پیشوا صاحب و بدانای و دور
 افروشی نیز ندارند چنین تقریر یافت که تا با و اخر این ایام
 بر شغال افواج بحر مواج بر بالا کھات رحل اقامت افکند چنانچه
 بر طبق این نقشه که از سپاس الہی موجب تزايد عبرت و خوف
 خاطر مخالف خواهد گردید نصرت قربن بہ تودہ
 و تدبیر اسباب و لوازم لایق انصرام مهم را بکار ... بر ملک
 بالا کھات متوجہ شدہ ... سرکار کمپنی انگریز بهادر و آن مہربان
 اختفای اسرار و خواہش و یکسار کرد ... کہ ... جزیرہ بود
 چون کلان بود ان را از صیغہ ...

صحت نام

صحت	سطرة	غلط	صحت
تکماں	۳	کماں	۲
المرأ	۸	المرأ	۲
برونی	۱	برونی	۳
و	۲۰	و	۳
مد طلة	۱۴	مد طلة	۶
پیشینی	۲۱	پیشینی	۶
۶	۱	۵	۸
سہر	۱۷	سہر	۱۳
صدرت	۴	صدرت	۱۴
وسالہ	۱	وسالہ	۱۷
نعمت	۱۷/۱۵	نہم	۲۰
داتجاج	۲۱	داتجاج	۲۱
درشش	۷	داشن	۲۳
این	۲۱	ن	۲۶
این	۱۲	ان	۳۷
پناہا	۳	پناہا	۳۸
ورحک	۱۱	ورحک	۳۹
من تھی	۱۷/۱۶	من تھی	۳۹
تعاقت	۲۱	تعاقت	۳۹
طايد	۱	طاند	۴۳

ऐतिहासिक फार्सी साहित्य ४ वा खंड

१ पेशवे दस्तर-पत्रें

जसर १६ } १ { श. १५४० आपाह वय ४
३. १६४८ जून २८

लहमाजी ज्योती अर्ज करतो कीं, तागायत १६ जसर तंजावर येथें पर-
मेश्वर व आपण यांच्या कुपेने ठीक आहे. आपण कासिद् व महालदार यांज-
बरोबर सराफराजनामा पाठविला तो ता. १५ रोजी सार्यकाळीं नमाजाचे वेळीं
पाऊन धन्य झालों. पोटाचा विकार ता. १२ माहे मजकूर पर्यंतचे दोन
अहवाल आपल्या सेवेस पाठविले ते पावून हकीकत समजली असेल. बहमती
(भामती ?) बैयाविषयी हुकूम झाला कीं, उपर्युक्त महालदाराबरोबर कांहीं मागसें
पाठवून त्या गौरस बैयास रवाना करावे. महाराज तो सेतुबंध रामेश्वरास गेला होता.
या चाकराबरोबर तो आला नव्हता. पण नंतर तो या चाकराकडे आला
असतां त्यास ताकीद करून व वाटसर्ची देऊन, भुजबलरावाच्या संगतीने आपल्या-
कडे रवाना केले. आजला तो तथें पोचला असेल. सध्या रायल म्हणतो कीं,
विजयराव तंजावरकराशी चर्चा करून भेट करून देईन. पण त्याच्या
शब्दावर कोणताही विश्वास ठेवतां येत नाही. सेवेच्या बाबतीत कर्नाटकाची
पद्धति उत्तम माहीत आहे. या चाकरानें महाराजांना पाठविण्याविषयी अनेकदां
अर्ज लिहिले आहेत कीं, रायल, बंडखोर व महाराज यांमध्ये दृढगवळण आहे
आणि यांचें म्हणणें तर असे आहे कीं, महाराज आल्यावर ते शपथ देतील तर
मग कराराप्रमाणें पैशाची व्यवस्था करावी लागेल. साहेबांनींही महाराजांना
यासाठीं उपर्युक्ताकडे सवय तितक्या जलदनि, क्षणाचाही दिरंग न करतां
पाठवावे. हे लोक घडपणें मोहीम पार पाडूं देतील तर ठीकच; पण कदाचित्
हरकत करतील तर त्यांस तंबी देऊन कामाचा निकाल करण्यांत येईल.
या चाकरानें इकडील कांहीं पाळेगार व मनेवार यांना धीर व सचनप्रमाण देऊन
वश करून घेतले असून त्यांशीं करार केला आहे कीं, त्या पाळेगारमनेवारांना
सर्वांस व मान म्हणून कांहीं द्यावे. त्यांनीं २५३० हजार प्यादे घेऊन या

चाकराच्या ठेव्यासमोर यावे. मनेवारांपैकी तिघांना शिक्षा केली पाहिजे. निदान घमकावणीसुत्तेराज कांहीं होणार नाही. या चाकरापाशी दोन हजार उत्तम स्वार असते तर हा चाकर या पाळेगारमनेवारांस स्वर्ग व तशीक देऊन आणि या दरबारास अनुकूल करून घेऊन त्या काफिरांचे दांत पाटता व आजला कामार्चा निकाल करून आपल्या सेवेस हजर झाला असता. पण काय करू ? एकटा पडेलो. साहेबांनीही इकडे येणं योग्य होणार नाही. जेथे आले आहेत तेथेच त्यांनी मुकाम करावा. साहेबांनी महाराजांस खाना केलें असल्यास ठीकच. नसल्यास शीघ्र पाठवावे; म्हणजे सेवक शब्द दिलेल्या पाळेगारमनेवारांना (पंचवीस तीस हजार प्यादे व कांहीं स्वार यांसह) बोलावून घेऊन कांहीं खर्चा व मानपान देऊन महाराजांसमोर आणील आणि त्यांस घमकावून त्यांपैकी तिघांना शिक्षा देऊन राज्याचें कल्याण केलें जाईल. मनेवारांपैकी तिघांतही पुरे बरे पडलें आहे. जो अधिक बलिष्ठ असेल त्यास कैद करून उपाय केला जाईल. शिवाय असे मुद्दे आहेत की, ते लेखित लिहितां येत नाहीत. हर उपायानें महाराजांना पाठवून यावे. हा अर्ज हजार अर्जांच्या ठिकाणीं समजावा. रायल व विजयराघव यांच्या पाहुणचाराविषयी हकीकत आपल्या सेवेस लिहिली आहे. स्पष्ट झाली असेल. मधुरेचा त्रिमलनायक व विजयराघव यांत पडें बरे पडलें आहे. त्रिमल नायकाचे मुतालीक रायलास म्हणतात की, जसे जिंजी व तंजावर येथें आला-तसे त्रिचना-पल्लीसही या. उलट विजयराघव रायलास म्हणतो की, त्रिमलनायक स्वतः येऊन तुम्हांस बोलावील तर तुम्हां जावें; नाही तर त्याचा गुनान तो काय ? महाराजांस बोलावून द्रव्य नजर करीन व त्रिमलनायकास तंत्री देऊन पेशाचा करार असेल त्याचा निकाल करीन. ता. १५ माहे मिनहस रात्री रायलानें विजयराघवाच्या घरीं जाऊन चर्चा केली. उद्यां अगर परवां या वंशाशींही चर्चा व्हावयाची आहे. घडेल तें सेवेस लिहिलें जाईल. त्यावरून स्पष्ट होईल. शिवाय लिहिलें होतें की, हजरत.....

}

२

{

श. १६२६ आश्विन
इ. १७२४ आक्टोबर

श्रीपतराव बलद परशुराम पंडित प्रतिनिधि हा प्रणामपूर्वक अर्ज पाठवितो की, या पूर्वी राजा शाह व हा चाकर यांच्या चाकरी-जिची माहूम मुखारि-याच्या संगतीत प्रगति केली-ची हकीकत पूर्वी दरबारास पावली असेल. उप

प्रमाणं नशीबीं न घटल्यानें निष्ठेचा कायमपणा मनाप्रमाणें प्रत्ययास न आला. आतां उमेद घरातों कीं, पादशाही कामासाठीं जो मनुष्य इकडे नेमला जाईल, त्याजबरोबर आपल्या मर्जीप्रमाणें प्राणार्पणाच्या तरतूदी प्रकट करान्या.

} ३ { श. ३.

यादगारखान किंवा खान दौरान → अर्जिराव पटित प्रधान

पुष्कट झाल गेला कीं, कृपापत्र आलें नाहीं. यामुळं हकीकत समजण्या-विषयी उत्सुक आहे. हुजूरकडून निरोवकास तंत्री देण्यासाठीं कूच करून जलदीन तेथें जाण्याविषयी ताफीद-ज्वाविषयी महादेव पढितानें लिहिलें असेल-आहे आणि हकीकती ऐकल्यावर कृपा न्हावयाची आहे. अपेक्षा आहे कीं, ताफीदीप्रमाणें कूच करून त्या बाजूस आल म्हणजे मुजरा होईल. नेहमीं आपली हकीकत कळवून सुखी करीत असार्जे. उर्दू आयुष्येश्वर्य लाभो. या मित्राकडून आपली एकनिष्ठ चाकरी, प्राणार्पण, इत्यादींविषयी जो प्रयत्न केला गेला तो खान महादेव पढितानें तपशीलवार गुजरला असेल. उमेद आहे कीं, लखर (निरोवकास तंत्री देण्यासाठीं) आपण केलेल्या कूचाची खबर हुजूर पोचावी. म्हणजे मन इच्छितें तितकें यश मिळाल्यासारखें होईल.

} ४ { श. ३.

यादगारखान → चिमाजी आप्पा

आपलें पत्र बाबूराव व धोंडो पढित यासागातीं आलें व समाधान झालें. आणि आपण मुखवचनेंकरून सांगितलेल्या मागण्या त्याच्या बोलण्यावरून स्पष्ट झाल्या. नवाब व आसफजाह बहादुर माळवा सुभ्यांतून परतून हुजूर सेवेस आले सुभ्याची नायबी व जामांगेची तनसाह याविषयी आपल्या मागण्या हुजूरच्या कानांवर घातल्या. नवाब व बक्षीउल्नमाळिक हे पहिल्यापासूनच या कामास मूळ होते.

}

५

{ श. ३६
३.

१ → बाजीराव

पेशकशसिह हजुरास अर्ज पाठविला होता तो नजरेखाली घातला. आम त्याप्रमाणे फर्माने द्याला. आपले विश्वासू बाबूराव यास सूचना केल्या आहेत त्या प्रमाणे वागावे. म्हणजे कृपा आहेच असे समजा.

मुल्मदशाहाचा
जु. १७ शावान २७ नंतर }

६

{ श. १६५६ पोष वद्य १२
३. १७३५ जानेवारी ११

पत्रोत्तर पाठविले ते पावले. आपल्या हेतूचा प्रामाणिकपणा व बादशाहास प्रणाम हे समजले. धोंडोपंडिताच्या सांगण्यावरूनही कित्येक गोष्टी कळल्या. शुभ-चित्काने बंदोबस्तासाठी वशीरुलममालिकाबरोबर हजूरकडून बिदा होऊन ता. २७ शावान सन १७ रोजी महाराजाधिराजासह कसबे रणथंबोर येथे तंबू ठोकले. वशीरुलममालिक अकबराबादेच्या मार्गाने येऊं चाहतात. आतांपर्यंत चंबव्या उतरले असतील. कूचावर कूच करून नर्मदातीरावर येऊन पोचतील. परमेश्वरी व बादशाही कुपेवर भरोसा ठेवून व धोंडोपंडित तोंडाने जाहीर करील त्याप्रमाणे चिच समाधानांत ठेवून लवकर रवाना होऊन आम्हांस भेटीचे सुख द्यावे. परमेश्वरी इच्छा असेल तर आपल्या कित्येक मागण्या-ज्याविषयीच्या अर्जावर दस्तखत झाले होते-आपल्या इच्छेप्रमाणे फलद्रूप होतील पादशाही कृपा उत्तरोत्तर परिस्थित्यनुरूप होत राहील. सर्व हकीकत महाराजाधि-राज व धोंडोपंडित यांच्या पत्रावरून व मुलवचनेकरून व्यक्त होईल. आपले मुद्दे राहिले असतील ते भेट झाल्यावर निकालांत निघतील. आम्हांस आपले सुहृद समजून आपल्या मनांत असेल ते अमलांत आणावे आणि सर्व कामांचे वावर्तते मनःसमाधान ठेवावे.

७

}

७

{ श. १६५७ आपाद-श्रावण
३ १७३५ जून-जुलै

धोंडोपंडित पोचल्याचे, पादशाही चाकरीवर कायम असल्याचे व या वर्षी दरबारास सलामीसाठी न येण्याच्या सवयीचे पत्र पावून समाधान झाले. आपला प्रामाणिकतेचा पक्षेपणा व हेतूची शुद्धता या गोष्टी काल व देव यांना

उल्ल्या उड्या देणान्या आहेत. याविषयी अनेकदा लिहिले आहे. या गोष्टी हजारोंस नीट अवगत झाल्या. अशा प्रकारेच महाराजाधिराजांनी लिहिले असेल. आधिक्य झाले असतांही आपल्या समाधानासाठी राजाधिराजांच्या विनंत्यनुसार राणोजी शिंद्यास द्या दाखविले गेले ती अवगत झाली असेल. धोंडोपंडिताने जाहीर केल्याप्रमाणे गेल्या वर्षी आपल्या आगमनाची फार वाट पाहिली. पण ते पडले नाही. या वर्षी आगमनहेतू तहकूच करणे उचित नाही. कराराची निष्ठा अमलांत आणावी. आपण इकडे येण्यासाठी घरून निघतांच येथील उमरावी-पैकी एक मातबर उज्जयिनीपर्यंत पाहुणचारासाठी पुढे येईल. नंतर दोघांनी मिलून दरबारास यावे उज्जयिनीस पावल्यापासून मनसब्यांच्या सनदांची तयारी आणि जागिरीच्या महालांत दखल होणे या बाबत धोंडोपंडित व पादगारखान यांमध्ये जो करार झाला तो अमलांत येईल. आपल्या मातुश्री गंगास्नान व इतर ठिकाणच्या यात्रा यांच्या इराद्याने जयनगरला पोचल्या आहेत. आमचे कांहीं विश्वासू चाकर नियुक्त केले आहेत. हेत हा की, त्यांनी येतांजातां त्याबरोबर असावे म्हणजे कोणी अडथळा करणार नाही. शाहगडच्या बिन्याची दोन ठाणे हरफान्याबरोबर पाठविली ती पावली.

मुहम्मदशाहाचा
जु १८ १८१२ }

<

{ श १६५७ भाद्रपद शुद्ध ६
इ १७३५ आश्विन १२

पूर्वी आपल्या मागण्याविषयी पाठविलेल्या कागदावर-जे करारनामे केले आहेत ते कायम राहाण्यावर नजर देऊन-दस्तखत करून धोंडोपंडिताबरोबर पाठविले होते. दुसरे असे की, बादशाही फौज त्या बाजूस गेली आहे. पूर्वीच्याच करारानुसार राणोजी शिंद्यावर कृपा झाली. गेल्या साली कांहीं अडथळ्यामुळे आपले येणे झाले नाही या वेळी मोसमाच्या आरंभीच हजुरास खाना व्हावे. याच विषयी बाबूजी पंडिताबरोबर पाठविलेले पत्र समजले. म्हणून उपर्युक्त वकिलास आमचा विश्वासू उद्योजी यासह पाठविले आहे. त्यांना जे कांहीं मुस-वधर्मकरून सांगितले ते ते निवेदतील. तुम्ही त्याप्रमाणे यथाशक्य करावे. आपल्या करारावर कायम असावे. ते तुमची अबू व विश्वास यांच्या वाढीस कारण होईल. भेटीस आल्यावर सर्व मुद्दे निकालांत निघतील सध्या जमाल-खानांनीही आपणांस उत्तराचे पत्र लिहिले आहे तो या दरबाराचा आनुवंशिक खानजादा असल्याने त्याने लिहिले ते करण्यास योग्य व मागण्यांच्या निकालास उपयुक्त आहे असे समजावे. ता. ४ रविलाखर जुलूस सन १८.

मुहम्मदशाहाचा } ९ { श. १६५७ भाद्रपद वद्य १०
ज. १८ रस २४ } { इ. १७३५ सप्टेंबर १

पत्र पाठविलें तें पांचत्याचें मुस मित्रालें. आपण निघण्याचा विचार केल्याचें व आपली भेटीची इच्छा असल्याचें व इतर लिहिणें तें कळलें. ऐक्याची बळकटी वगैरे मनावर इतकी विंचली आहेत की, ती सांगण्याची आवश्यकता नाही. गेल्या साली धोंडोपंडितानें केलेल्या प्रामाणिकपणाच्या कारावर नजर देऊन आपल्या येण्याची वाट पाहिली. पण येणें न झालें. आपण बादशाहा-विषयी जी निष्ठा धरता तीस योग्य आहे का, दसऱ्यापूर्वीच आपण बादशाही उंबरठ्याच्या सलामीसाठी येण्यास प्रार्थना करावें. तें न घडलें तर दसऱ्यानें तर ती आपण थांबू नये. या बाबतींत पूर्वीच हरकान्यांबरोबर तपशीलवार लिखित पाठविलें असून त्याच्या जाबाबी वाट घ्यात आहो. आपण घटनाहून हलक्याची तब्ये येथें पोंचतांच बादशाही चाकरपिकीं एका मातबरास उज्जयिनीपर्यंत पाठवितों. आपला स्वामताचा पाहुणचार तो करील. मग दोघांनीं दरबारी येण्यास निघावें. धोंडोपंडिताच्या विमंतीप्रमाणें आपलांत जे करारमदार झाले आहेत तदनुसार चित्त समाधानी ठेवावें. परमेश्वर इच्छीत तर ते कमीनास्त होऊन अमलांत येतील आणि आरणावर बादशाही कृपा होईल. आपल्या मातुश्री मथुरेस पोचल्या. त्यांजबरोबर मनसबदार व गुर्जेदार दिले आहेत. हेतू हा की, त्यांनीं गंगा, गया इत्यादि ठिकाणी त्यांजबरोबर असावें. म्हणजे येण्याजाण्याचे मार्गांत कोणी अडथळा करूं शकणार नाही. ता. २४ रबिलासिर जुलूस सन १८

मुहम्मदशाहाचा } १० { श. १६५७ मार्गशीर्ष शुद्ध १०
ज. १८ रजब ९ } { इ. १७३५ नोव्हेंबर १८

खान दोशान → धोंडोपंत.

अर्ज पावला व मजकूर समजला. बाजीराव पंडित प्रधान यांचा बादशाहाच्या भेटीस येण्याचा हेतू समजला. त्यांची उत्तम चाकरी, सरळपणा, करारां-विषयी प्रामाणिकता याविषयी हमेशा यादगाराखानानें जें प्रकट केलें तेंही स्पष्ट झालें आहे. कराराप्रमाणें दरबारांतून एक मातबर अमीर विदा होत आहे त्यानें प्रधानांकडे जाऊन त्यांस हुजूर आणावें. शिपायांच्या रोजमन्यासाठी पाच लाख रुपयेही हवाला झाले. त्यांच्या मामण्या व विनंति-अर्ज थांबवून पूर्वीच दसऱ्यानें

साली आहेत. काहीं कमजास्त करून निकाल होईल. पूर्वीचे मुकद्दमे निकालीत निघाल्यामुळे आतां उज्जयिनीजवळच थांबूं नये. हुजूरचे लिहिणें व बरोबरच्या शिपायांचा रोजमरा पावल्यावर जळदीनें हुजूर खाना व्हावें. आम्हांस आपल्या भेटीची फार इच्छा आहे. तपशील यादगारखानाच्या पत्रावरून समजून येईल.

मुहम्मदशाहाचा } ११ { श. १६५७ माघ शुद्ध १०
जु. १८ रमजान ९ सोम. } { इ. १७३६ जानेवारी १२

राजा अयामल → बाजीराव

ब्रह्ममूर्ति महादेवभट येथें पावलेचें लिहून कळविलें होतें तें आपणांस समजलें असेल. आज ता. ९ रमजान सन १८ सोमवार रोजी हा सेवक मधाराजाधिराजांपासून विदा होऊन डेरेदाखल झाला. आतां दर मजल फौजेसह कूच करीत आपणांजवळ येऊन पावेल. इतर ब्रह्ममूर्तिच्या लिहिण्यावरून स्पष्ट होईल. अधिक श्रास काय थावा.

मुहम्मदशाहाचा } १२ { श. १६५९ श्रावण शुद्ध ५
जु. १९ रविवार } { इ. १७३७ जुलै २१

१ → बाजीराव पांडित

१०१ मोहरांसह पाठविलेली तुमची हेतूचा प्रामाणिकपणा आणि निष्ठेचा कायमपणा इत्यादींनीं भरलेली अर्जी मन्सूरजंग यांच्या मध्यस्थीनें नजरेखालून गेली आणि अक्षर नू अक्षर यादगारखानानें अर्ज केला त्यावरून समजलें. आपणां-
वर कृपा करण्याच्या इच्छेनें आपल्या मित्रांसह आपणांस मनसबा, जागीरी, महाल व वतनें दिली आहेत. शिवाय पोशाक, जीवा, जडावाचा सिरपेच, मोत्याची माळ, एक हत्ती, एक घोडा, या वस्तुही देत आहों पादशाही कृपेचें सामर्थ्य जाणून व कृपेबद्दल योग्य रितीनें आभार मानून पादशाही सेवेत प्रगति करून दाखवावी. ता. ४ रबिलावर जुलूस सन १९.

} १३ { श.
इ.

पांडित प्रधान बाजीराव यांच्या मागण्या

(१) जिंजेंचें राज्य पूर्वीपासून स्वर्गवासी सीवा याचें होतें. त्याप्रमाणें तें राजा शाहूस मिळायें. त्या प्रांताच्या फौजदारांनीं तंजावरच्या राज्यांत अड-

थळा करून ते बटकारिले आहे ते वाजूस घ्यावे. पूर्वीच्या शिवाभाषमाणे ते प्रांत राजा शाहूस मिळावा. (२) पंडित प्रधान कर्जांमुळे जेरीस आले आहेत तरी त्यांस रर्चास मिळावे. (३) कऱ्हाड, रामनेश, ओरंगाबाद व विजापूर या सुभ्यांत मिळून पंडित प्रधानांस पद्मास लासांची आगीर मिळावी. (४) जुन्नरजवळील शिवनेर व चाकण हे किल्ले पंडित प्रधानांस मिळावे. (५) दक्षिणेच्या सहा सुभ्यांच्या देशपट्टिगिरीच्या शेकड्या पाच इतक्या मिळकतींचे वतन पंडित प्रधान यांस मुकरर व्हावे. (६) वतनी व मुकसे या नात्याने चारू असलेले कित्येक गाव इनाम व अलतप्रथा म्हणून पंडित प्रधानांस व्हावे. (७) दक्षिणेच्या कामोचा बंदोबस्त पंडित प्रधानांच्या मदतीने व सल्ल्याने करावा; इतर कोणास दसल होऊं देऊं नये.

जिल्हेज १३ }

१४

{ थ. १६६० फाल्गुन पंच १
इ. १७१९ मार्च १३

? → बाजीराव पंडित प्रधान

फार दिवसांत आपले कृपापत्र घेऊन मनास सुख न झाले. तरी कुशल वृत्त नेहमी येत जावे. पादशाह व इराणचा म.ल.क नादिरशाह यांच्या लढाईची हद्दीकत आणि लढाईत जमीनल उमरा, त्यांच्या सांगाती असलेले त्यांचे भाऊ, मुलगे व इतर उमराव यांचे ठार होणे हे आपणांस समजले असेल. बकीलाच्या लिहिण्यावरून समजले की, नवाब ठार झाल्यावर लढाईत जलमी होऊन त्या तर्फेच्या लोकांचे हाती लागलेल्या बुर्हानुलमुल्क याच्या मार्फतीने आसफजाह बहादुराने तंटो मिटविण्याच्या हद्दीने नादिरशाहाची मुलासत घेतली व याच सनाच्या तारीख २० जिल्हाद शेर्जी हजरतास नादिरशाहाच्या डेन्यास नेले. नादिरशाहाने स्वागताचे विधि यथायोग्य पद्धतीने करून आपल्या मुस-नदीवर बसविले व एकेच ठिकाणी खानापाना फर्माऊन हजरतांना परत आपल्या डेन्यास जाण्याची परवानगी दिली. दोघांत करार ठरला की, नादिरशाहाने इसरे दिवशी हजरतांच्या डेन्यास जावे, कराराप्रमाणे बिदा होऊन स्वदेशी परतावे आणि हजरतांनी दिल्लीस जावे. अशा तऱ्हेने २-३ दिवस जाबसाल चालू होते. ता. २४ ला नादिरशाहाने आसफजाहास बोलावून घेतले, जाबसाल करण्यासाठी ता. २८ पर्यंत आपल्या लश्करांत ठेविले आणि म्हणाला की, अस्वस्थ प्रकृतीमुळे मी बादशाहाकडे जाऊं शकत नाही. त्यांनीच इकडे येऊन

मला निरोप थावा. तेव्हां आसफजाहानें नादिरशाहाचे मानस वाद. शाहास कळविलें. बादशाहा कौल-कराराच्या आशेनें ता. २७ रोजीं दोन्ही लश्करांच्या दरम्यान डेरा उभा करून सडा नादिरशाहाकडे गेला. बादशाह येत आहे असें ऐकतांच नादिरशाहानें किल्लवाशांचीं फौज नेमून तीस बुर्हानुलमुल्क व अजीमुल्लाहखान यांसह बादशाह, खान दौरान व इतर उमराव यांची मालमत्ता व कारखाने जप्त करण्यासाठीं व किल्ल्यांत जुलूसाची तयारी करण्यासाठीं शाहजहानाबादेस पाठविलें. दुसरी फौज बादशाहास घेऊन गेली. तेव्हां पादशाही फौज जागोजाग पळून गेली. दोन्ही उमरावांना पाच हजार किल्लवाशांसह ता. २९ रोजीं शाहजहानाबादेत दाखल होऊन तेथें नादिरशाहाची द्वाही फिरविली. ता. १२ जिल्हेजपर्यंत येवदी बातमी मिळाली. पुढें समजेत ती लिहिण्यांत येईल.

मुहम्मदशाहाचा
जु. २२ शब्दाल १ }

१५

{ श. १६६१ पौष शुद्ध ९
इ. १७१९ डिसेंबर २१

सध्या फौजें जरूरीच्या कामाचा निष्काळ करण्यासाठीं वकील घोंडो पंडिताबरोबर मला आपणांकडे पाठविलें आहे. म्हणून ता. १ शब्दाल सन २२ जुलूस रोजी त्या वाजूस प्रस्थान करणार आहे. आपलें दर्शन होऊन मुलाखत व्हावी अशी फार वासना आहे. परमेश्वरी इच्छा असेल तर तसें लवकरच होईल. दरबारची सर्व तपशिलीगर हकीकत पंडिताच्या लिहिण्यावरून व्यक्त होईल. मला आपला जीवश्चकंठश्च मित्र समजून आपलें कुशल लिहीत असावे. अधिक काय लिहिणें.

{ १६
नकल }

{ श. १६६२ पौष शुद्ध १० पूर्वी
इ. १७२० डिसेंबर १७ पूर्वी

बाळाजीराव पंडित प्रधान व चिमणाजीराव यांनीं केलेला करार असा कीं, माळव्याच्या सुभेदारीची आम्हांवर कृपा होत असल्यानें आम्ही पुढीलप्रमाणें सेवा करूं. (१) हुजूरच्या भेटीस येऊं. (२) माळवा सुभ्याशिवाय इतर कोठेही दखल-दखलदखल करणार नाहीं. (३) इतर कोणीही मराठा सरदार नर्मदेचे पाठ उतरून हिंदुस्थानच्या सुभ्यांत शिरणार नाहीं. त्याची जिम्मे आम्हांवर आहे. (४) एक मातबर मराठा सरदार पांचशे स्वारांसह हमेशा हुजूरच्या

चाक्रीस राहील. (५) इनाम म्हणून या सान्नी जें द्रव्य मिळणार त्याहून अधिक एकरी दाम यापुढें सरकारकडून मागणार नाही आणि सेवेंत कायम राहूं. (६) घादगाही फौज त्या प्रांती बाहेर पडेल तेव्हां चार हजार मराठे स्वारांसह हजर होऊन सेवा व प्राणार्पण करूं. याशिवाय हुजूरकडून मराठी स्वारांची मागणी आल्याम हुजूर असे तोंपर्यंतचाच रोजमरा मागूं. (७) चंगळेच्या पट्टीकडील जमीनदारांकडून ठरलेल्या वेशकशीहून अधिक एका दामाचीही मागणी करणार नाही. (८) त्या प्रांतांतील स्थान मोठ्या जमीनदारांना तंत्री देण्याविषयी हुजूरकडून हुकूम होईल तर चार हजारपर्यंत स्वारांच्या मदतीने वनेठ तशी त्यांस तंत्री देण्याचा प्रयत्न करूं. (९) किल्लेदारांच्या जागीरी, कान्नी, मुक्ती वगैरे धार्मिक मनुष्यांच्या शर्ती व निवां हासाठी त्यांस दिलेल्या जमिनी, रोजनदारांचे रोजमरे व इनामें, कामनांचे पुरावे असतील त्याप्रमाणें चालविण्यांत अटचला न आणितो त्यांच्या ताब्यांत देऊं म्हणजे ते कल्याण चितून राहतील.

} १७ { ११. १६६१ चैत्र शुद्ध ७ नंतर
६. १७०१ मार्च १२ नंतर

? → घाटगाजी बाजीराव

आपलें विश्वासाचें पत्र-ज्यांत पुण्याहून निषणें, आसकजाहापाशीं पोहोचणें, निजामुद्दौल्याच्या प्रकरणाचा निष्काळ झाल्यावर निरोप घेऊन नर्मदा उतरणें, गौरशावर येथें पोचल्यावर कुचावर कुच करून पुढें रावाना होणें आणि बाबू रावास हुजूर घाटणें हे विषय होते-पावले. आशय समजला. आपलें अर्ज व लेख हुजूर असलेल्या आपल्या वकिलांनीं दिलेले लेख, त्याचप्रमाणें पंडित प्रधानांनीं आपल्या असल्या आयुष्यांत गेल्याच वर्षी केलेल्या विनंतिरूप मागण्या यांचा विचार झाला. त्या मागण्यांवाचत आपल्यावर आपल्या इच्छेप्रमाणें कृपा झाली. आतां त्यांनीं या प्रेमावद्दल आमारी होऊन सेवेंत प्राणार्पण करण्याची कमर बांधून शीघ्र महाराजाधिराजांजवळ पोचावें. कराराप्रमाणें हुजूर रज्य, मेजेम, यज्ञें आणि अशी चाक्री करवी, को, धामल्य, दर्जात, चार, होईल बंडखोरांची देशांतून हकलपट्टी होऊन प्रजा सुरक्षित व्हावी. माझा गब्द व आपलें नांव यांस शोभा यावी. बाबूराव शीघ्र हुजूरच्या सेवेंत येऊन मागण्यांवर सरगम राहील अशी ताकीद व्हावी. बाकी हकीकती राव किरपारामाच्या लिहिण्यावरून समजतील.

मुहम्मदशाहाचा }
जु. २३ रवळ ७

२८

{ श. १६६३ ज्येष्ठ शुद्ध ९
इ. १७४१ मे १२

आसफजाहाच्या मध्यस्थीने मी बाळाजी बाजीराव मुख्य प्रधान महाराजा-
धिराज, समसामुद्रोला, अजमखान व मुहम्मद सईदखान यांच्या समक्ष ता.
७ रविलावल जुलूस सन २३ रोजी साली दिल्याप्रमाणें करारनामा लिहून
देत आहे. मजूर जागीरी व फौजदारी यांसह आणि वालागुहर पादशाह-
जादा याच्या नायबीसह माळव्याच्या सुभेदारीची कृपा क्षाली आहे. तेव्हां
कबूल करतो की, तेथें माझा अमल चालू करीन. चंवळा व यमुना या नद्यांच्या
पलिकडच्या तीरावरील राजांकडून पूर्वापासून जो पैसा घेत आलों आहे
तो छत्रसालाच्या मुलांवर नजर देऊन ज्याचा या
नोकगर्शी संबंध आहे तो राजा अयामलच्या सल्ल्याने घेत जाईन.
याशिवाय दुआवांतील मसना ? व पराम इत्यादि दुसऱ्या मुलखांत दलल करणार
नाहीं. येत्या वर्षी महाराजाधिराजांवरोबर हजरतांच्या सेवेस-भेटीस येईन.
हुजूरकडून दरोबस्त माळव्याची आणि चंवळा व यमुना यांच्या सुभेदारीची
नायबी या चाकरांशी संबंध केली गेली असल्याने दुसऱ्या कोणा मराठ्यास
नर्मदा उतरून पादशाही मुलखांत येऊं देणार नाहीं. मातबर व फौलास पांचशे
स्वारांसह हुजूर ठेवीन. हुजूरकडून पंधरा लाख रुपये इनाम म्हणून या सेवकास
मिळाले. यापुढें एक दामही अधिक मागणार नाहीं आणि सेवेंत दड राहीन.
पादशाही कामासाठीं केव्हांही बोलाविल्यास चार हजार स्वारांसह येऊन कामाचा
मनाजोगा निकाल केला जाईल. बारा हजार स्वार पाठविले तर चार हजारांचा
खर्च मागणार नाहीं. बाकी आठ हजार स्वारांचा खर्च रोजमन्याच्या हिशेबानें
घेऊन काम निकालांत काढीन. फौजदारी, जागीरी व किछे यांसह दरोबस्त
माळव्याच्या सुभेदारीच्या नायबीची सनद सहा महिन्यांत मिळावी आणि चंवळा
व यमुना यांच्या अलिकडच्या बाजूच्या राजांकडून पेशकश घेण्याच्या
समदेचीही कृपा व्हावी. ता. उपर्युक्त.

मुहम्मदशाहाचा }
जु. २३ रवळ ७

१९

{ श. १६६१ ज्येष्ठ शुद्ध ९
इ. १७४१ मे १२

आम्ही राजोजी शिंदे, महाराजी होळकर, यशवंतराव पवार व पिलाजी
गांधव लिहून देतो की, बाळाजीराव मुख्य प्रधान हुजूरची चाकरी कबूल करून

नंतर चाकरांत विरुद्धता आणतांल तर आम्ही त्यांस विनंति करून उलट्टे देणार नाही. त्यांतूनही त्यांचें ढोकें फिरलेंच तर पंडित प्रधानांची नोकरी सोडूं. येवढ्यासाठी हे चार शब्द लिहून दिले आहेत. ता. ७ खल सन २३ [जु.*]

मुहम्मदशाहाचा
जु. २३ खल १३

}

२०

{

श. १६६३ ज्येष्ठ शुद्ध १४
इ. १७४१ मे १८

मी बाळाजी बाजीराव मुख्य प्रधान करार करतो कीं, हुजूरच्या मर्जी-
खेरीज आसफजाह वगैरेंशीं विश्वासाचीं कामें करणार नाही. यासाठी हे चार
शब्द लिहून देत आहे. ता. १३ खल सन २३ [जु.*]

मुहम्मदशाहाचा
जु. २४ खल १७

}

२१

{

श. १६६३ भाद्रपद वद्य ४
इ. १७४१ सप्टेंबर १७

फर्रुखनिसान → बाळाजी बाजीराव

उच्च हुकुमाप्रमाणें दरोबस्त माळव्याची सुभेदारी व फौजदारां...
सरकारी प्रतिनिधीकडे व नायबी तुम्हाकडे मुरार झाली. या बदलचे धन्यवादांत
प्रगति करून शहरें व मुख्य ठिकाणें यांचें रक्षण, बंडखोरांचें समूळ उच्चाटन
आणि मार्गांचें संरक्षण या गोष्टी करारास उचिन अशा पद्धतीनें करित जाव्या
आणि असा वचक बसवावा कीं कोणहि दाणगट अशक्तावर हात उगारणा
नाहीं. याविषयीं पक्की तारीख समजावी. ता. १७ खल सन २४ [जुलूस*]

}

२२

{

श.
इ.

? → बाळाजी बाजीराव

तुमचा अर्ज महादेव पंडितानें असदयारखानाच्या मध्यस्थीनें हुजूरस
पोचविला. त्यांत स्वतःचे प्रामाणिक निष्ठेचा चांगुलपणा लिहिला होता तो पसंत
पडला. तुमच्या चाकरांवर अतिशय विश्वास आहे. तुमच्यावर प्रतिदिनी वाढती
कृपा अहे असें समजून अधिकाधिक चाकरी करावी व कृपा प्राप्त करून घ्यावी.
यामुळे तुम्हीं व धोंडोपंत यांच्यांवर चांगला परिणाम होईल अर्जांत आणसी जें
कांही लिहिलें होतें, त्याविषयीं असदयारखान व महादेवपंडित यांच्या लिहिण्या-
वरून कळून येईल. मन यादशाही कुपेनें संतुष्ट ठेवावें.

मुहम्मदशाहाचा
जु. २५ जवळ १९

} २३

{ श. १६६४ आषाढ वद्य ५
इ. १७४२ जुलै ११

→ बाळाजी बाजीराव

उरलेलें आयुष्य चाकरीच्या प्रगतींत घालवून उचित चाकरी व मनपसंत उपाययोजना या योगें उत्तरोत्तर कृपापात्र व्हावें अशी इच्छा व्यक्त करणारी आणि या सालीं शत्रूची वाट बंद झाल्यामुळे तो आसमंतांतून बाहेर आला नाही अशा मजकुराची अर्जदास्त पावली. त्यांतील निष्ठेचा तपशील सांगणारी हकीकत फटून आली. तुम्हांवर खूप कृपा व स्तुति यांचा वर्षाव झाला. कृपेचें निदर्शन म्हणून खासा पोशाख, सिरपेच, घोडा, हत्ती या वस्तु भेट दिल्या. आश्चर्य हें आहे कीं, बंगाल्याचा सुभेदार फौजच्या जबाबदारीतून बाहेर पडूं शकला नाही. त्यामुळे झालें तें असें—तुम्ही रघूजीस तंत्री देण्यासाठीं मार्ग निरोधिल्यामुळे त्या जिल्ह्यांत वर्दळ होईल असें अलीवर्दीखानास कळविलें. त्यानें त्या जिह्म्याची काळजी न करितां ओढिसा मुभ्याची व्यवस्था करण्यासाठीं जमविलेलीं फौज जागोजाग पाठविली, इतक्यांत शत्रुसेन्य आलें. त्यानें हातपाय झाडण्यास कमी केलें नाही तरी, खानाची फौज कमी असतांही तो तंत्री देण्यांत गढून गेला. शेवट ती सेना हेतु साध्य न होतांच परत फिरली. यापुढें शत्रू पुन्हा चढाईचा विचार करील तर (आमचे) स्तब्धपणे त्यास सजा देतील. त्या चाकरांनही चाकरीचा चांगुलपणा व कराराचा कायमपणा यांवर दृष्टी ठेवून त्या दांडग्याचा मार्ग बंद करण्याचा प्रयत्न करावा आणि त्याच्या टोळीपेकीं कोणासही पादशाही मुलखांत येऊं देऊं नये. हें कृत्य अस्मादिकांस फार पसंत पडेल. शिवाय अर्ज आला होता कीं, आजवर येथें होतों; आतां दक्षिणेस जातो. ज्या कामाचा हुकूम होईल तें शक्यनुसार प्रगत करीन. तो चाकर अवश्य तसें करील ही खात्री आहे. त्यानें तसें करावें म्हणजे तो पादशारी कृपेस पात्र होईल. महादेव पंडितास मुख-वचनें करून सांगितलें होतें त्याचा जाय काय झाला तें महादेव पंडित हजर होता म्हणून जाणतो. तसेंच कम्हडीनरान व महादेव पंडित यांच्या लिहिण्या-वचनही तें ध्यानांत येईल. ता. १९ जवळ २५ [जु. *]

} २४

{ श. १६६४ आश्विन वद्य ११
इ. १७४२ आक्टोबर १५ बुधवार

महादेव पंडित यांवर पादशाही कृपा होवो. आपणें वर पावले व समाधान झालें. आपण पादशाही हुकुमाप्रमाणे बाळाजीराव यांस बंगाल्याकडे मराठ्यां-
(विच्छ) मोहिमेंत मदत करण्यासाठीं पाठविण्याकरितां सर्वांस जप्यपुणस

गेला व राजासाहिबांची भेट घेतली. त्यांनी राजा अयामल यांस उपर्युक्त पंडिता-
(प्रधानां) कडे पाठविलें. त्यांनीं सिरोंजपावेतो जाऊन व मुलासत घेऊन इकडे
रवाना होण्याविषयी तयार केलें. हें सर्व राजा अयामल यांच्या लिहिण्यावरून
समजलें व समाधान झालें. या शरीशानें परमेश्वर व पादशाह यांच्या कृपेनें व
देवानें भास्कर मकहर यास, कटव्याहून पचेत, तेथून मेदिनीपूर, तेथून कटक, तेथून
अथरपूर सुर्दा एथवर पाठलाग करून व भारमारून बंगाला व ओडीसा या सुभ्यां
तून बाहेर काढिलें. तेव्हां तो संवळपुरावरून गेला. वाटेत कांहीं लढाया झाल्या
त्यांत तीर, तुफंग वगैरेंनीं त्यास असा मार दिला कीं, प्रत्येकींत शत्रूचे पुष्कळ
लोक मेले. त्यांना याहून उभे राहण्याचें सामर्थ्य न राहिल्यानें त्यांचे मोढावर मोढ
होऊन ते कोल्हाप्रमाणें पळून गेले. सध्या हा शुद्ध मुर्शिदाबादेस जात आहे.
पादशाहास भास्कर व रघूई भोसले यांच्या नाश व तंत्री मन्जूर आहे आणि भास्कर
इकडून सहीसलामत पळून जात आहे. तेव्हां आपण पंडितां (प्रधानां)स तप-
शिलवार निवेदन करून त्यांस त्याच रस्त्यानें देवगड चांचाकडे जाऊन भास्कर-
रास योग्य तंत्री देऊन नागज करण्याविषयी आणि रघूई या भागांत धुंद कर-
ण्यासाठीं थेंडल तर त्याचा मार्गही नितोघण्याविषयी तयार करावे म्हणजे पाद-
शाही मुलूस या लोकांच्या संकटांतून बचावेल आणि पादशाहास मज्जा पडेल.
बहुत काय लिहिणें.

२ संकीर्ण पत्रें

स. १५४, दि. १६१ }
शब्दाल १० }

२५

{ श १४०६ भाद्रपद शुद्ध १२
{ इ. १५५४ सप्टेंबर ८

[आरंभी फार्सी मजकूर, ५ शिके आणि उजवे बाजूस समासांत 'सुरू
लिंगोजी,' 'सिकेदर खसा,' असे शीरे व दुसऱ्या शेवटावर कटपारीचें चित्र*]

सुरू सुद्ध

विठ्ठल चंदरम देसाई

माहददीनमा भासती जमीनु माजरु का बिजापूरु कंठाड इनमा बाा
सेस सिलेमा इनम दर जिा मिया सेकदर सावस व सेंद मुसेना लम्करी खा
येस्तयारन मुळुकी व फानूजी साहेबू हवल व लिंगोजी व तिमारस पडिता
बिनाहली व कुलगोड मोकदमा व कमीसेठी मोकदम व मालगोड व यसेटी
हतगोटे व तिमारस सुए कुलकरणी व समस्ता यज'काा माजकूर सुा अर्था
समासीना तिस मया गाजा सरई हाकिमा सारई छ १० माहे सांवळ सन ३८६

समाप्तीना विवे ६२८४ दर चावरसी विवे १२० येकवीला मलक अऊने
मलक येस्ता मुलक बाहिलमी गजी—॥२८४

तूल ८॥४

अर्ज ६॥४

परिछिमा ९८३

दाखणा ७॥१

पुर्वा ८॥३

उतर ६॥२

[चार नांगरांची चित्रे*]

हि. १६२ रमजान २२ } २६ { श. १४७७ श्रावण वद्य ८
२६ { इ. १५५५ आगस्ट १०

आमचेकडे अर्ज आला की, पूर्वीच्या सुलतानांच्या सनदाप्रमाणे माळवा
सुभ्यास जोडलेल्या सारंगपूर सरकारातील मुहम्मदपूर (माहिदपूर) परगण्याची
चौधराई व कानूनगोई या सेवा, बन्जारी चोरे आठ खेढी, वसुलापैकी शेकडा
पाच रुपये, सायर उत्पन्नापैकी आठवा हिस्सा, प्रत्येक गावामार्गे सालीना बारा
रुपये रुसूम आणि उपर्युक्त कसब्यापैकी एक हजार साठ विवे जमीन, येवढ्या
बाबी वेणीराम बलद जसराम याजकडे अल्लमघा जातीचे इनाम म्हणून वंश-
परंपरेने पूर्वीपासून मुकरर आहे. आम्ही पूर्वीप्रमाणे कृपा करतो (अल्लमघा
म्हणून चालू ठेवितो). तरी आमची मुले, उमराव व विविध अधिकारी यांनी
बरील उत्पन्न अल्लमघा प्रकारचे इनाम म्हणून त्याजकडे वंशपरंपरेने चालू
ठेवावे. त्याजकडून अधिक उर्णे काहीही घेऊ नये. केवळ जावत्याप्रमाणे घेत
जावे. त्यानेही असा प्रयत्न करावा, रयतेस असे राजी व कूतज्ञ राखावे व शेती
करावी की, सालोसाल वसूल वाढावा आणि तो वेळेवर वसूल करून अधिका-
ऱ्यांच्या अनुमतीने सजिन्यांत दाखल करावा. रयतेचे कर्तव्य हे की, उपर्युक्त
मनुष्यास उपर्युक्त परगण्याचा चौधरी व कानूनगो समजावे. प्रतिवर्षी नवीन
सनद मागू नये. ता. २२ रमजान सन ९६२ हि. आसफखानाने पाठविले.

सु. १०४१ } २७ { श. १५६३ श्रावण शुद्ध ५
हि १०५१ जयल १ } शि. { इ. १६२१ आगस्ट १

मुहम्मद आदिलशाह → मिर्झा मुहम्मद रिजा हवालदार मामले गोवे

एव्हा आम्हांस समजले की, (१) रणदुलहखानाने सरकारसाठी एक जहाज
तयार केले असून ते बंदरोबंदरी पाठवावे अशी त्याची इच्छा आहे. पण रेवद-

ठग्याचा कप्तान कांही तरी सबब पुढे करून करारमदारांविरुद्ध जावे असे इच्छितो; येवढेच नव्हे तर नुकसान पोचवू इच्छितो. गोवे वेठाचा विजुरई (व्हाइसरॉय) [आमच्याशी] दोस्ती ठेवितो. तेव्हां हा गोष्टीचा त्याशी संदर्भ लावून त्यास समजवावे की, इंदेवाने उपर्युक्त खानाच्या जहाजास थोडासाही अडथळा पोचला तर खात्री असू यावी की, एका क्षणांत गोवे वबाद होईल. कारण लश्कराची जय्यत तयारी आहे आणि त्या खानाची राज्याविषयी सदिच्छा आमच्या पसंतीस आली आहे. त्याच्या मनोवृत्तीचे रक्षण करणे जरूर आहे. सारांश त्याने ताकीद करावी की, त्याने (व्हाइसरॉयने) जलदीने 'कप्तानाच्या नावे लिहून पाठवावे की, उपर्युक्त खानाचे जहाज रवाना करण्यांत थोडासाही अडथळा करू नये. उलट मदत करण्यांत क्षणाचाही विलंब लावू नये. आभार व तक्रार फार परिणामकारी आहेत असे समजावे. (२) दुसरे असे की, उपर्युक्त खानाने सरकारसाठी सहा घोडे आणविले आहेत. उपर्युक्त कप्तान जकातीसाठी दांडगाई करित आहे. पूर्वी हुकूम केला होता की, सरकारमाफीच्या पंचवीस घोड्यांमधून हे वजा करावे व दांडगाई करू नये. पण तो सबब पुढे करतो की, हे दाभोडला आणले असते तर मंजूर होतें, इतरत्र नाही. याचा अर्थ काय? दाभोड, राजापूर किंवा खुद गोवे कोठेही सरकारसाठी घोडे खरेदी केले तरी जकातीची माफी आहे. अशा परिस्थितीत उपर्युक्त कप्तान अस्थानी सबबी पुढे करून दंगा माजवावा असे इच्छितो. पण खात्री असावी की, हा दंगा त्याच्या कुलासच खराब करणारा आहे. तेव्हां जरूर आहे की, याबाबतही त्याने संदर्भ लावून ताकीद लिहवावी की, यापुढे अस्थानी मागणी करू नये. (३) तिसरे असे की, उपर्युक्त कप्तान पूर्वीच्या पद्धतीप्रमाणे अठ्ठावीस हजार लारीसाठी दांडगाई करित आहे. पूर्वी हे दंडर दुसऱ्याचे ताब्यांत होतें. हल्ली आमच्या ताब्यांत आहे. आता त्या लारीची मागणी कशी करतो? याविषयीही व्हाइसरॉयशी संदर्भ लाऊन कप्तानास ताकीद आणवावी की, यापुढे कोणत्याही तऱ्हेने मागणी करू नये. (४) चौथे असे की, सोदागरांपासून दर शेकड्या एक लारी स्वतःची जकात म्हणून घेत असत. आता त्यांजकडून शेकड्या दहा लारी मागत आहेत. यामुळे बदराची सरावी होत आहे. याबद्दलही संदर्भ लावावा की, नेहमी चालू असेल तेंच घ्यावे. अधिक घेऊ नये. ताकीद जाणावी. ता. ३ जमादिला-वल सन

दि. १०५८ रस } १८ { श. १५७० पेशास
ह. १६४८ एरिल १५ ते मे १४

मुहम्मद आदिलशाह → आका इमाम कुली हवालदार व कारकून
परमाणे कुंदाल (कुहाळ)

कृष्णाजी लखमरस यानें विनंति केली कीं, बंदर अमीन भोजे वेंगुळे
येथील बंदरनवीसी, उरी व दलाळी यांची मिश्रित पूर्वीपासून माझी असून नवास
(सान बाबा मुस्तफाखान) यांनीं मला दिलेली आहे आणि त्यांच्या सुर्दखता-
प्रमाणें मजकडे चालू आहे. ती चालू ठेण्याविषयी फर्मान व्हावें. तरी वरील
मिश्रित उपर्युक्त नवाऱाच्या सुर्दखताप्रमाणें कृष्णाजी लखमरस याजकडे दिली
आहे. चालू ठेवावी. बंदरनवीसीचा मुशाहिरा दरमहा चार होन आणि उरी व
दलाळी यांचे हकलवाजिमे त्यास देत जावे आणि वंशपरंपरेने मिरास चालू
ठेवावी. ता... रबिलाखर दि. १०५८

औरंगजेबाचा } १९ { श. १६२६ फाल्गुन शुद्ध १०
जु. ५९ जिल्काद ९ { ह. १७०५ केतुवारी २२

स्मरण असें कीं, ता. २७ रमजान सन ४८ जुलूस रोजी नेमा नावाचा
दसनच्या शत्रूचा सरदार सुमारे पन्नास हजार स्वार व अगणित प्यादे धेऊन
आला आणि त्यानें जहानाबाद उर्फ इराहा या गावास वेढा घातला. तेथील
फौजदारास कैद करून व गावास आग लावून घर नि घर उद्ध्वस्त केलें.
कोणाही मनुष्याजवळ अंगावरच्या वस्त्राखेरीज कांहीं ठेविलें नाहीं. नगद व
जिन्नस अशीं सर्व मालमत्ता विशेषतः काजी इनायतुद्दाह याच्या शिक्क्याची
आणि पुढें दिलेल्या तपशालाप्रमाणें अखेमान, चतुर्भुज व इतर चौधरींच्या
घाटणीविषयीची सनद त्या प्रसंगी लुटली गेली. याच्या सत्यतेबद्दल ज्यास माहिती
असेल त्यानें परमेश्वरासाठीं तरी पुण्या थार. [कित्येक गावांचीं नावे*] ता.
९ जिल्काद सन ४९ जुलूस [आलमगीरी*]

रमजान ३ शनि. } २० { श. १६४६ ज्येष्ठ शुद्ध ५
ह. १७२८ मे १६

आपल्या पत्राचा जाव पूर्वीच पाठविला आहे. पावला असेल. ता. १
रमजानला फरवुन्दह बुनियादच्या (हेदराबाद) जवळून कूच करून हुसेनसागर

(हेदरावदेजवळ)वर मुकाम केला आहे. उद्यां ता. ४ रविवार रोज. - हलून कूचावर कूच करीत सुजस्ते बुनियाद (औरंगाबाद) कडे जाण्य श्रादा आहे. तुम्ही ताबडतोब इकडे यावे आणि गंगाकिनारी भेट घ्यावी.

मुहम्मदशाहाचा }
जु. ६ शव्वाल १६

३१

{ श. १६४६ आषाढ वद्य १
इ. १७२४ जुलै ७

विजयी फौज नोंदेदवरून बाहेरकडे जात आहे. अजून तुम्ही आ नाही. तुमच्या नावाचा वादशाही फर्मान आला आहे. पावती घाडल्यास पाठव देतो. नाही तर हुजूरकडे परत कंटा जाईल. उत्तर यावे. ता. २६ शव्वा जुलूस सन ६.

मुहम्मदशाहाचा }
जु. ६ जिल्हेज १

३२

{ श. १६४६ भाद्रपद शुद्ध १
इ. १७२४ आगस्ट १८

यापूर्वी आपणांसही पत्रे गेली होती की, हुजूरच्या हुकुमाप्रमाणे विजयी फौजेत येऊन दाखल व्हावे व पादशाही कामावर रुजू व्हावे. जिल्हाद महिन्याच्या अखेरच्या तारखेस उपर्युक्त हुकुमानुसार समसामुहोल्याचे शिक्षकाच्या पत्राने ही गोष्ट आपणांस कळविली. आता आपल्या नावे फर्मान मागविला होता तो आला आहे. आपणाकडे पाठविला आहे. घ्यावा. त्याचे स्वागत करून त्याप्रमाणे वागावे. पादशाही नोकरीचा कमाल दस्तूर हा आहे की, पादशाहास आपण ठाऊक व्हावे. आपण तसे करावे या बुद्धीने पादशाही फर्मान मागविला होता. त्या कुपेचे योग्य प्रकारे आभारी होऊन, जमेल त्या उपायाने विजयी फौजेत दाखल व्हावे. चंडसोरांची मैत्री करणे कोणत्याही हद्दीने योग्य नव्हे. याबाबत हेडसांड झाल्यास सर्व बाजूंनी एकाच प्रकारच्या वातम्या हुजुरास आतील. मम आमच्याने पादशाही कृपा कराविले होणार नाही. तेव्हा आपलाही उपाय व प्रयत्न चालणार नाही. पश्चात्ताप फावदेशीर नसतो. - बुद्धीने विचार करून काय ते करावे. ता. ९ जिल्हेज जु. सन ६

मुहम्मदशाहाचा }
जु. १० मोहरम १८

३३

{ श. १६५० श्रावण वद्य ५
इ. १७२८ आगस्ट ११

सिस्तर येथे पोचणे व वाटेत मलू नावाच्या शत्रुसदाराचा मोड करून त्यास पांगविले या तपशीलाची अर्जी पावली. केसू व त्याचे भाऊ हे तुमच्या

महाजिने नायब असून सरकारी वसुलाच्या जावसालांत आहेत. त्यांनीं जो पैसा पाजविला तो पावला. ते आपल्यां परीं पोचले व शत्रूंनीं हार साह्यी हें ठीक सल्ले. केस वगैरेशीं हिशेबाचे जावसाल करून हिशेबा असल ते घ्यावे. वायवा-प्रमाणें पैसा व त्यांस पाठवून द्यावे.

दुसऱ्या आत्मगौरवा
जु. १ जिल्हाद ६

}

३४

{

श. १६८१ आषाढ शुद्ध ८
इ. १७५९ जुलै २

? → रावसाहेब यांशी

शाहशाहा मुहम्मद आली गौहर बादशाही मर्जाबिन्द अर्जाभावादेस (पटणा) येणार असल्याचे आपणांस समजलें असेलच. यामुळे त्रिद्वार सुभ्याचो सुभेदारी त्याजकडून दूर करून मुहम्मद हिदायत बक्ष याजकडे दिली व तिचें प्रतिनिधित्व (नियानती) या कल्याणेच्छूकडे आहे. तसेंच खाशानी पत्र पाठविलें आहे कीं, मुहम्मद आली गौहर मूर्सपणाच्या हेतूनें तिकडे गेला आहे. आतां त्याजकडे सुभेदारी राहिली नसल्यानें तो तिकडे जात असल्यास त्यास आढवावें आणि घनेल त्या उपायानें त्यास दस्तगीर करून हुजूरकडे पाठवावें. या पत्राच्या नकला त्याजकडे पाठविल्या होत्या; पण कांहीं फायदा झाला नाही. तेथील नायब रामनारायण बहादुर याशीं त्यानें जोरानें युद्ध केलें. उपयुक्तानें निरुपाय होऊन किल्ला बंद केला व त्याच्या रक्षणासाठीं किल्लेदारानें जें कांहीं करावयास पाहिजे होतें तें केलें. ११ दिवसपर्यंत तिकडून हल्ले केले गेले व इकडून त्याचा प्रतिकार करण्यांत कसूर झाली नाही. बारावे दिवशीं किल्ला घेण्याचा बराच प्रयत्न केल्यावरही तें काम शक्तीशेहेरचें वाटून व आपले बरेच लोक मेले मात्र हें घ्यानांत घेऊन शाहशाहानें पाय काढला. आतां बादशाही हुकुमाप्रमाणें त्यास दस्तगीर करण्याच्या हेतूनें खान नासिरुलमुल्क बहादुर, नवाब तानजंग बहादुर व महाराजा रामनारायण बहादुर हे फौजेसह पाठलाग करीत जात आहेत. सरहद्दीच्या आंतच हातीं लागवा असा ते प्रयत्न करतात. ता. ६ जिल्हाद जु. ६

दुसऱ्या शाह आलमचा
जु. १२, हि. १२०४ नंतर

}

३५

{

श. १७११ नंतर
इ. १७८९ नंतर

अहमदखान व नियासवेग यांचें कुशल असो. राजश्री बापूजी मल्हार यास सहारणपूर, फैजाबाद हीं सरकारें व पानीपत, इत्यादि महाल यांच्या

व्यवस्थेसाठी हुजुस्तन नोमिलें आहे. म्हणून लिहिलें जातें कीं, पूर्वोक्त दोघांन जमेतीसह उत्तरोक्ताजवळ जाऊन त्याच्या सांगण्याप्रमाणें चाकरीच्या प्रगतींत गढून असावें, उत्तम चाकरीचें कार्य व्यक्त करावें व त्याशीं रुजू असावें. त्याज कडे हजर झाल्यापासून तनसा घेत जावा आणि पूर्वीच्या बाकीबद्दल त्याल तगादा लावूं नये. याविषयी ताकीद जाणावी.

१२जान ११ नंतर }

३६

{ श. १७१३ पैशास शु. १२ नंतर
इ. १७९१ मे १५ नंतर

...किछे बंगलूर फत्ते केल्यावर पुरेसे स्वार जमा केले व नवाब आसफजाह यांच्या प्रतिनिधीची भेट झाली वगैरे हकीकत पूर्वीच आपल्या सेवेस सादर केली आहे. नंतर मी सीरनपतन (श्रीरंगपट्टण) किछुचाकडे निघालों. पण मी पोचण्यापूर्वीच शत्रूची फौज तेथें दासल झाली आणि तिनें स्वतःच्या सुरक्षिततेचीं सर्व तजवीज करून किछा स्वतःच्या ताब्यांत घेतला. तो व बेट यांस स्वतःच्या पाठीशीं घालून ती उभी होती. मी झूच करून ता. ११ १२जान रोजीं तिजशीं लढाई दिली. परमेश्वरी कृपेनें तीस लढाईचा ताप सहन न होऊन तिचा मोड झाला व तेथून तिनें पाय काढून बेटाच्या उत्तरेस नवीन जागीं ठाण मांडलें. तेथेही तीमधील पुष्कळ लोक मेले व जसमी झाले आणि चार तोफा व निशाणें आमच्या हस्तगत झालीं. नंतर या विश्वासू मनुष्याचा इरादा होता कीं, सीरनपतनला घेरा घालावा. पण पाऊसकाळ सुरू होत असल्यानें आणि दाणावैरणीचा तुटवडा असल्यानें- याचा परिणाम तोफांच्या बैलावर इतका झाला आहे कीं-इच्छेप्रमाणें करण्याची उमेद राहिली नाही. गुरांचा रोग, पावसाचें आधिक्य आणि दाणावैरणीचा तुटवडा, यामुळे हजारों गुरे मेलीं. म्हणून हा विश्वासू पाऊसकाळ संपे तो यांबला आहे. या दिवसांत हरिपंत तात्या व परशुराम भाऊ यांची मुलासत झाली. सध्या इंग्रज व पेशवे यांमध्येही सलोखा असल्यानें हरिपंत तात्या व हा विश्वासू यांच्या विचारानें असें ठरलें कीं, वर्षाकाल संपेतों आपल्या फौजेनें बालाघाटावर मुकाम करावा. तें आपल्या इमतीस व शत्रूच्या भयास कारणीभूत होईल. दरम्यानच्या काळांत लढाईच्या सामानाची तारतूद करता येईल.....

पत्रांवरील टीपा

१

एकमेकांस शिरकलिलेल्या अनेक आदिलशाही फर्मांनाच्या गुंडाळीवैकी हे एक अपूर्ण पत्र आहे. हे शिवकालीन असूनही राजकारणां अर्थात तत्कालीन समजुतीला अनुसरून त्यापुढ्या मद्दतीचे असल्यामुळे पेशवाई कागदांप्रमाणेच अपुऱ्या कालनिर्देशाचे आहे. पेशवाईत कोणत्याही मसंग्याचे कागदपत्र शिवकालाच्या मानाने पुष्करू अधिक मिळताना व त्यांत काल-दृष्ट्या सुपरिचित अशा इतरही मसंग्याचे उल्लेख येतात. यामुळे पेशवाई पत्रांचे काल ठरविणे थोडे सोपे असते. अपुऱ्या कालनिर्देशाच्या शिवकालीन कागदांचे काल ठरविणे त्या मानाने अवघड जाते. कारण कार थोड्या शिवकालीन झाल्यानी व त्यांचे तपशील आज उपलब्ध आहेत. तारीख निश्चित करता येईल असे समजू या पत्रात नाही; पण अंदाज करता येतो तो असा— महाराज म्हणजे शहाजी व बाबा (बाबा) साहेब म्हणजे सात बाबा. उर्फ मुस्तफाखान असे गृहीत धरल्यास शहाजीस तेजावर येथे वाढविण्यापट्ट्या आपण आणि सात बाबा पोटाच्या दुसऱ्याने आजारी असणे या दोन गोष्टी माझ्या मते शहाजीच्या मसिद्द कडेपूर्वी थोडे दिवस होणे संभवते. शहाजीस इ. १६४८ जुलै २५ रोजी (श. १५७० श्रावण वद्य १, दि. १०५८ रजन १४) पकडले आणि सात बाबा किंवा सुरकाखान इ. १६४८ नोव्हेंबर ९ रोजी मरण पावला. ते ह्ये पत्र इ. १६४८ जुलै २५ पूर्वीचे असावे असे मी समजतो. म्हणून या पत्रास जसरा १६ ला जुळणारी इ. १६४८ जून २८ ही तारीख दिली आहे (शिध १४). या कागदात आरंभाचे विनंतिपत्र वाढविण्याचे नांव लढवाजी ज्योती असे असेल आहे. हा कोण होता त्याचा नांव पत्ता नाही. पण पेशवे दप्तरात उपर्युक्त गुंडाळीत याच कागदाच्या जे डोले एक आदिलशाही फर्मान आहे ते येथे काहीसे उपयोगी पडण्यासारखे आहे. त्याची नकल मला मिळाली म्हणून ती मी इतर कागदांच्या नकलांप्रमाणेच मध्यभागाचे कमिशन! पास हजर केली असत. तिचा इतिहासातील उपयोग स्थानात न आल्याने आणि दुरुपयोगाचे भय वाढल्याने त्यांनी ती नकल मला देण्याची रुपा केली नाही. ऑलिगेशन ऑफिसची ही पद्धत परिचित असल्याने मी तिथे स्मरणाने टिपण करून ठेविले होते त्याचा येथे उपयोग करित आहे. हा फर्मानापी तारीख दि. १०४७ जवळ ७ (इ. १६३७ सप्टेंबर १६, श. १५५९ आश्विन शुद्ध ८) ही अखून हे बहुधा मुस्तफाबाद (दागोड-रत्नागिरि) मंदराचा हवालदार थीर मुहम्मद याच्या नावाने धाडले आहे. यांत मीर सायिद मुहम्मद व सायिद अली अकबर यांनी गैर समजून करून दिली होती ती लढवाजी ज्योती याच्या विनंतीवरून ताराजी ज्योती याचा वार्षिक तनखा पुन्हा पूर्ववर्तन आहवाबाद मामन्यातीस

देवसणी, तार व कळंभत या गावांतून दिला जावा असा हुकूम आहे. रत्नागिरी जिल्ह्यातील सेड हे तालुक्याचें ठिकाण आदिलशाही रियासतीत जाफगावाद् मामल्याचें ठिकाण होतें. कळंभत हे गाव संगमेश्वर तालुक्यातील सावर्डे पोस्टांमार्हां आहे. नेव्हा हे दोन्ही गृहस्थ कोकणातीलच असावे आणि गमाजी हा लहमाजी (लक्ष्मणजी → लक्ष्मानी) चा थोरला भाऊ असावा. या पत्रात आलेला महाराज शब्द शहाजीला अनुलक्षून आहे. इतर आदिलशाही कर्मानांतून तसे स्पष्ट निर्देश आले आहेत (सद्वाद्री-मे १९४५ पृ. २१६-२१८). हे पत्र कोणाला उद्देशून लिहिलें याचा नीटपत्ता लागत नाही. पण मूळ पत्राच्या डोक्यावर पाया (बाया) साहिब असा शब्द लिहिला आहे. तो बहुधा सान बाया उर्फ मुक्तफासान पास उद्देशून असावा. इ.श. १५७० मध्ये शहाजीत पकडण्याचे वेळीं जिजीव्सा स्वार्थीत गुंतला होता. तेथेच आजारी पडून मेलाला (शि.च.वृ.सं. २१२, २८). या पत्रात बाबासाहेबास फांझी पोटाचा विकार होऊन आजारी असल्याचें नमूद आहे. शहाजीला केव्हा करण्यास जी कारणे मालीं त्यात 'चंदीस राबेवार मन्हाटे होते त्याचा व महाराजाचा घरीचा आहे सामान पुरवितानी' हे कारण होतें ही गोष्ट लक्षात घेण्यासारखी आहे. या पत्रांत तंजावरचा विजयराय, मद्रुरेचा त्रिमलनायक व चंद्रगिरीचा किर्वा बेलूरचा रायल यांवर शहाजीचें किती वजन होतें हे स्पष्ट सांगितलें आहे. तेव्हा या पत्रानें वरील गोष्टींचा पाठपुरावा होतो (शि. च. प्र. ४०). उपर्युक्त तंजावरचा नायक विजयराय, मद्रुरेचा नायक त्रिमल व विजयनगरकरांचा असेरी असेरीचा वंशज रायल (३ रा श्रृंग) वधि, सत्ताकाल अनुक्रमे इ. १६४०-१६४४, इ. १६२३-१६५१ व इ. १६४२-१६४० असे आहेत (हिटोरिकल इन्व्हेस्टिगेशन्स ऑफ सदर्न इंडिया पृ. ३९४, ३६४, ४०२). या तिघांपैकी रायल हा पराक्रमी नसला तरी विजयनगर सम्राटांचा वंशज असल्याने मानानें धोर होता. यामुळेच या पत्रांत दोघा नायकांनी त्यास किंचित् मोठेपणा दिल्याचें दिसतें. या सुमारास रायलार्चा राजधानी बेलूर येथें होती आणि त्याबद्दलच त्यास मुसलमानी साधनांत बेलूरचा रायल असें संबोधिल्याचें आढळतें (शि. च. वृ. सं. २११५).

२

या पत्रांत उल्लेखिलेला मरहूम मुबारिससान पहिल्या निजामाचा प्रतिस्पर्धी होय. दोघांची पन्हाडातील सासरसेडलें (सध्या बुलढाणा जिल्ह्यातील फतेसडां किंवा फतेसेडलें) येथें इ. १७२४ सप्टेंबर ३० रोजीं लढाई होऊन तीन मुबारिससान मारला गेला. तेव्हां हे पत्र या प्रसंगानंतरच असलें पाहिजे. या लढाईच्या वेळीं मराठे सरदार मुख्य मघान १ ला बाजीराव यासह सासरसेडल्याच्या आसपास वावरत होते. एव्हा मुबारिससान, मुघल बादशाहानें नेमलेला दक्षिणचा अधिकृत मुभेदार अश्वन चंडसोर बनलेल्या अर्धान् दक्षिणचा अनधिकृत मुभेदार १ ला निजाम यास शिक्षा करण्याचें काम त्यावर सोपविलें होतें. येवढेंच नव्हे तर बादशाहानें मराठी राज्याचा अधिकृत मुख्य शाहू यास

निजामाविरुद्ध मुबारिसखानास मदत करण्याविषयी कर्माविले होते (मराठी रिपासत, नवी आवृत्ति, १ ला याजीराव पृ. ५८). त्या प्रमाणे शाहूने केले की नाही ? शाहूने आनंदराव सुभेदास औरंगाबादचा भोगरी अधिकारी ऐबजखान याकडे करासाठी पाठविले (शारो ८) ? निजाम व याजीराव यांच्या भेटीत काय ठाले (पेद् १७१२) ? शाहूने कान्होनी भोसले यास निजाम व मुबारिसखान यांपैकी कोणाकडेही न जाणे म्हणून पत्र लिहिले ते कोणत्या घोरणांने (शारो १२) ? आणि उपर्युक्त दोषांच्या लक्षांत मराठ्यांपैकी चाळीस जण जसमा छाले ते कोणातर्फे लढत असता (पेद्. १०१३११) ? इत्यादि अनेक प्रश्न या प्रकरणी अनुस्यूत आहेत. त्यांच्या उत्तरांचा पेंथे कर संबंध नसला तरी या पत्राच्या भाषेवरून मराठ्यांनी मुबारिसखानास करावयास पाहिजे तितकी मदत केली असताही मुबारिसखान मारला जाऊन निजाम विनयी सान्यामुळे मराठ्यांची सेवा सुरू छाली नाही, तथापि नग्याने येणाऱ्या सुभेदास मदत करण्याचे आम्हासत प्रतिनिधि देत आढे असं दिसते. ते हा हे पत्र बादशाहाने निजामास दक्षिणचा सुभेदार कडुल केले (इ. १७२५ जून २०) त्यापूर्वी लिहिले असावे (इति २१५२).

३

जुन्या काशी पत्राविषयी पुढील मोट अश्य लक्षांत ठेवण्यासारखी आहे. पत्राचे आवरण व बैठन बांवर सामान्यतः पत्रपाहक व पत्रमेवक यांची नावे व पत्र पावल्याची तारीख येवढा तपशील असतो. पण या व पुढील काही पत्रांची आवरणे व बैठने दोन्ही नसल्यामुळे उपर्युक्त तपशील आपणांस मिळू शकत नाही. पण माझे अनुमान आहे की, हे पत्र पुढ्या यादगारखानाने आणि वदाचिन् खान दौरानने पहिल्या याजीरावास लिहिले असावे. पत्राच्या गर्भात कालनिर्देश नाही आणि कालनिश्चय करण्यासारखे महत्वाचे गमकहि नाही. यामुळे या पत्राचा काल ठरविता आला नाही. पहिल्या याजीरावाच्या काकिर्दीच्या उत्तरार्धात उत्तरेतील राजकारणास रंग घडून निकडील अनेक हिंदू राजेरजवाडे, मुसलमान सरदार, मुसद्दी व स्वतः मोगल बादशाह यांशी बारवार बोलण्याबोलणे करण्याचा प्रसंग येऊं लागला. यासाठी निकडे ज्याच्या ओळखीपाळखी होत्या किंवा ज्याचे सांघोधावरे किंवा इतर हितसंबंध होते असे लोक निवडून काढणे अवश्य होते. यादवराव मुनशी, बाबाजी गणेश, धोडो गोविंद, धोडो महादेव, बाघूराव मल्हार, महादेवमट हिंणगे हे त्यापैकी काही जण होत, यांतील पहिल्या चौघांचे उत्तरेत कोणत्या प्रकारचे हितसंबंध होते हे समजून नाही. पण बाघूराव मल्हार हा याजीरावाच्या मामा असल्यामुळे नात्याच्या जोरावरही त्यास उत्तरेकडचे कार्यक्षेत्र मिळाले असण्याचा समभव आहे. महादेवमट हिंणगाच्या घराण्यांत जयपुरच्या राजवंशाच नाधिकारिषयी आनुवंशिक तीर्थोपाधेपण असल्यामुळे जयपुरमध्ये त्याचे वजन पडण्यासारखे होते. सवाई जयसिंहामुळे महादेवभागाच्या तत्पक्षीय खान दौरान, सफदराजग इत्यादिकांशी गांठी-

मेरी होऊन याचा दिल्ली दरबारात मरोर झाला. सर्वांचे आपसात कितरत मृत होते हे सांगता येत नाही. पण बापाजी गजेश व महादेवभट यांमध्ये काही तरी घुमकूत होती असे दिसते (ऐससा २।२१९) प्रथम प्रथम हे सर्वच उत्तरेतील राजकारणात अनिर्वह वावरत होते. पण हळूहळू महादेवभटने इताना मग टाकले व तोच निकडाल राजकारणात प्रमुख बनला.

या काळात दिल्ली दरबारात इराणी व तुराणी असे दोन पक्ष होते. तुराणी पक्षात सामान्यतः तुर्की, मध्य आशियाई, अफगाण, रोहिले, इत्यादी सामील असून समपर्वत देशांसाठी मुख्य प्रधान पडिला. निजाम, मुख्य प्रधान कस्तूरनिसान हे याचे पुढारी होते. उलट इराणी पक्षात इराणी व हिंदी मुसलमान व हिंदू हे सामील असून सरदरजंग, जयपुरचा राजा महाराजाधिराज सवाई जयसिंग, त्याचा प्रधान अयामल, तान दीरान, यादगारखान हे या पक्षाचे पुढारी होते. तुराणी पक्ष मराठे, शीख व जाट यांच्या सहाय्यातून याद-शाही वाचविण्यासाठी परकीयांची मदत घेण्यास तयार होता तर इराणी पक्ष मराठे, राज-पूत, जाट, इत्यादी हिंदू व हिंदी मुसलमान यांच्या सहाय्येने यादशाही ताब्याच्या तटप-दीत होता.

४ .

या पत्राचे आवरणवर ' यादगारखानाचे पत्र चिनाजी आपाचे नावे जायसाली ' असा शेर अमन्यामुळे देवक भादक दोन्ही समजले. पण कालनिर्देश नाही व पत्राच्या पोगत कालनिर्देशाचे गमकही नाही. यामुळे याही पत्राच्या कालनिश्चय करता येत नाही

५

हे पत्र बाजीगवास लिहिल्याचे पत्रातच असले तरी प्रेयक व काल याबाबत कोणताच गमक नाहीत पण पेद सह १५ पू ८९ चोथे कलम हे पत्र उम्दतुलमुन्काने पाठविले असे सांगते आणि मासिखल उमरावखान याचे नाव उलहाक अमीरसा असून बहुधा हा इराणी पक्षाचा होता असे वाटते (हिंसा २।२४८)

६

या पत्राच्या पोगत जुलूम १७ शाबान २७ ही तारीख आहे हा व याच प्रकरणात पुढील पत्रात आलेला जुलूम दिल्लीचा मुख्य चाडशाह मुहम्मदशाह याचा आहे असे समजून तारखा वाढल्या आहेत. या पत्रात आलेल्या हकीकती १ ह्या बाजीगवासाच्या कारकिर्दीच्या उत्तरार्धातील व बाळाजी बाजीगवासाच्या कारकिर्दीच्या आरंभीच्या अख्ययामुळे आणि एवढा मुहम्मदशाह यादीवर अख्ययाने जुलूम त्याचा मानणेच आवश्यक आहे. पत्रात कस्तूरनिसान, सवाई जयसिंग, आपा, यापहू व सल्लामना.

निक, महाराजाधिराज, भक्कगवाद् असे पर्यायशब्द वापरले आहेत. हे व यापुढील तीन अर्शां चार पत्रें सान दौराननें बाजीरावास लिहिनीं आहेत असें पेद सं३ १५ पृ. ८७, ८८ वरून वाटते. पेद १५ पृ. ८९ तिसरे कलम बहुधा याच पत्राचा सारांश असावे. पण दोहों-मनें विनी करक आहे हे व या पत्राचें श्रेष्ठत्व सांगण्याची आवश्यकता नाहीं.

७

या पत्रांत कालनिर्देश नाहीं. पण कालनिर्णयास उपयोगी पडणारीं उक्त गनकें आहेत. मयम हे पत्र पूर्वींमामाणेच बादशारसान किंवा सान दौरान यांपैकी कोणी तरी एकानें बाजीरावास लिहिनें आहे असें गृहीत धरून चालूं या. यांत आपल्या मातुश्री गंगास्नान व इतर ठिकाणच्या घाशा यांच्या हराद्यानें जयनगरास पोचल्या असें नमूद आहे. पहिल्या बाजीरावाची आई रत्नाबाई हिची कन्यायात्रा प्रसिद्ध आहे. या पत्राची कालानुक्रमेनें नेदान पेद ३०११५, मय १३०, पेद ९१११, १४२१, ९११२, ३०११२६, १२८, १४१३१, ३०११३१, १४१४७, ३०११३४, १४१३९, ९११३, ३०११४७, ९११४, १४१११, २२१११४, ३०१२८०, ९११६, २२१३२९, ३३०, ३०११६८, १६७, ९११८ मज्जाचोर्धत डिवाणीं तरी काहीना कदां माहिती आली आहे. तीवरून ही यात्रा साधारण-पणे इ. १७३५ च्या आरंभीं मुळ झाली व इ. १७३६ मध्यास संपली असें दिसते. या पत्रावैकीं पेद ९११२ हे पत्र ता १८१५१७३५ चें असून त्यांत राधाबाई दरमजल सत्तरीच जयपुराम जाणार असें सांगितलें आहे. पेद ३०११३१ मध्ये सी ता. १११७ १७३५ ला जाधिरामनें (जयनूरजळ) असल्याचें नमूद आहे आणि पेद १४१३१ वरून सी १६१७१७३५ ला जयनूर येवें झोती असें ठरते. तेथें हे पत्र इ. १७३५ जून किंवा जुलै या दोन महिन्यांन केन्ना तरी लिहिलें आहे असें निष्पन्न झालें. यांत आपल्या आगमनाची येन्या वर्षी फार वाट वडिली अशी नोंद आहे. तेथें असें वाटते कीं इ. १७३४-३५ सालींच बाजीराव इराणी परांतील सान दौरान, सराई जयसिंह वगैरेच्या मोनारण्यावरून बादशाहास भेटण्यासाठीं दिल्लीस पेटल अशी तो पद अवेस्त करीत होता वण बाजीरावाच्या हातून ते पडलें नाहीं. म्हणून या वर्षी वायताय संपताच पुण्याहून निगून उज्जयिनीवरून दिल्लीस येण्याविषयीं या पत्रांत पुन्हा विनंति घेली आहे. या विनंतीमार्गे बाजीराव या व पुढील दोन्ही वर्षी दिल्लीस जाऊं शकला नाहीं इ. १७३७ च्या एप्रिलमध्ये तो दिल्लीस गेला, पण त्या वेळीं दिल्ली-वडील मुसलमानांस भयचरित करीत हा हेतू धरून तो गेला होता त्याप्रमाणे मुसलमान भयचरित झालेही, पण तो परिणाम मानवालेक होच. या वेळीं बाजीराव दिल्लीस गेला नाहीं याचें कारण त्याच्या मागण्या पुढ्या होण्याची शक्यता त्यास दिसेना हे असते. याप्रमाणे व यापुढील पत्रांवरून येवें मात्र स्पष्ट दिसते कीं, मोगली बादशाहाचें संरक्षण करण्याची शक्ति आरगांमध्ये येण्यासाठीं मगदी सत्तेच्या मदतीची झाली —

आहे असें इराणी पक्षास बाजत असल्याने दिल्लीच्या राजकाणान मराठ्यांचा शिरकाव करून देण्यास तो पक्ष आतुर होता एवढा दिल्लीची बादशाही कमजोर झाली असली तरी तिचा आग्र अगून गेला नव्हता ते ह्या मराठ्यांनाही वाटले की, दिल्लीची सत्ता आपल्या हातीं आली तर आपला अधिकार सव हिंदुस्थानावर सहज पसरू शकेल विशेषत एका पक्षाकडून कां होईना निमंत्रणावर निमंत्रणे येऊ लागल्याने मराठ्यांस विलक्षण प्रयत्न बाजणे अगदीं सांझिक होतें सुमार सतरा वर्षांनंतर इ १७५२ च्या मध्यापूर्वी झालेल्या प्रसिद्ध अहमदाबादच्या वधाने वरिल अंदाज तत्त्व प्रत्याक्षातही उतरला तेव्हां मराठे दक्षिण सोडून उत्तरेत गेले यांत गै-मुत्सद्दीपणाचें कांहींच नव्हतें बादशाहीचें रक्षण करण्यास कोणी तरी पाहिजे होतें मराठे गेले नसते तर आणखी कोणी जाणे व बलियु होऊन मराठ्यांना त्रास द्याने तेव्हां मराठ्यांनीं पत्तारा मांडला हें ठीकच केलें, पण मांडलेला पत्तारा आवकून धरण्याइतकी मनुष्य, द्रव्य व बुद्धि हीं बळें आमच्या पार्शी नव्हतीं, त्याचा तुम्हा पडला व तो भरून काढण्याचे उपाय आम्ही शोधू शकलों नाहीं हाच आमचा दोष इ १७५५ जून-जुलै पूर्वी राणोभी शिंद्याने मोगली मतानें त्याच्या सत्तेविरुद्ध कोणत्या आगळ्यांक केली होती हें नील बघानांत घेत नाहीं पण इ १७३६ मध्ये त्याजविरुद्ध असाच आगळ्याचा आरोव आला असता त्याचा त्यानें स्पष्ट शब्दांत इनकार केला आहे (हिंदू १५,७) राधायाहची पाया निर्विघ्नपणें पार पडावी म्हणून उत्तरेतील मुसलमान सत्ताधाऱ्यांनीं आपले लोक बरोबर देण, दस्तकें देणें, इत्यादि तजवीज कशी केजी हें वेद १४१३१, २९ व ३०१३४ या पत्रावरूनही कळून येतें

१०

या पत्राचे आवरणावर ' सान दीर यांचे पत्र थोडोपत वास ' असा मजकूर असल्याने पत्र कोणी काणास लिहिलें याचा तात्काळ उलगडा होतो

११

वेद १४५० मध्येही महमदबख्श नासिककर (हिंगणे) जयपुरास गेल्याचें आणि राजा अयामल किंवा राजामल यास बाजीगवाकडे पाठविल्याचें नमूद आहे या पत्रांत अयामल जयपूरहून बाजीगवाकडे येण्यासाठीं केव्हा निघावा ती तारास दिली आहे

१२

वेद १५४ व ८६ च्या शेवर्ती शेवर्ती किंवा तिसऱ्या कलमान आलेला मजकूर येथें थोड्या अधिक विस्तारानें आला आहे पण दान ठिकाणीं काक झालेला दिसतो तेथील कागसास ' महमदशा पानशा याचा कमान ' असें म्हलें अधून त्याची तारीख ' ८ ' जासास सन जुलयी १९ ' (इ १७३६ सप्टेंबर २९) आली दिली आहे. पण प्रस्तुत

१२ अंगुल, दक्षिण कर्माचारं मुद्राणां (Covering letter) अमुन पाची देखे
 दिवले मर्याद पु. १९ रकम ४ (इ १७७७ जुलै २१) ही आहे. याचा अर्थ असा तर
 मर्याद नाही, कर्माल हाचें पुरावेन मर्यादेन अग्नि खाता हाचें टनरोक्त ताबेत,
 अर्थात् कर्माल मर्यादना मुनां देहा मर्यादना

६३

या पत्राचे आरम्भार्थ 'अमरकमंडकद लेखन दिवले हेने याचा जादमा
 पत्राची रीती केन, अह' असा शेष आहे. पत्र नं० १५ पृ ९४ चौथे व पृ ९५
 पंचम क्रम अग्नि हा कागद पत्र, पुढील सत्य असल तरी पात्र काही मजकूर पोचला
 कटमात्र अशिक आहे अग्नि पात्राच्या कट्यांन यादून कमी व अधिक आहे.

६४

अर्थात्-उमरा म्हणजे मान दोगल ता १७१२१७३९ गेजी दिहाचा बादशाह
 मुहम्मदशाह याची नादेशाहाबखेदर मर्याद हाची तीन याचा धाकत मारु मुतकत
 मान, इमीड, मुहताम व जागगी एर अने पाचे तीन मुतगे व पादगार इसनसान
 काका इत्यादि मागे गेले आणि मान दोगल व मुहम्मद अमीन उक्त सआदतमान
 अथवा मुहम्मदमुतक अथवा हाचें ते पुढे अनुक्रमे ता १५१२१७३९ व ता १७१२१७३९
 रोजी याचे (इतिव २१०४९) या असल वधान आलेल्या एतत्सबद तीन विशिष्ट
 प्रमाणान्या मारला आणि सर जनुनाय सरफार यांनी दिलेल्या याच प्रमाणान्या मारला यांचे
 थोडा काळ आहे तो येथे काढण्यात आलेला

संदर्भ	प्रमाण	संख्या	प्रमाण
इति २१०४९	नादेशाहा-मुहम्मदशाह प्रथम भेट, १५१२१७३९, मिल्काद		
" २१०५८	" " दुसरी " २११२१७३९, मिल्काद	२० (१५१२१७३९)	
" २१०५७	मिजामाची केदा	२७ (२११२१७३९)	
		२२१२१७३९, मिल्काद	
		२४-२८ (२१ ते २४१२१७३९)	

हा करत थोडा असला तरी प्रमाण वधान त्यांनी प्रमाणानंतर १५ दिवसांनी लिहिले
 भासल्याची यातील मारलाय थोडा असावा असे पात्रे मर्याद ले. ४१ व पेद ३०१२२६
 पत्राही परि-या मारलेल्या पात्रापासून होत आहे

६५

हे पत्र कोणी व काळास लिहिले ते मी समजत नाही. मान दोगल व पादगार
 मान दाचेही पात्रा मारलेली व मर्याद हाचें होतें मर्याद लेखन एतत्सबद वधानान्या
 भासला काही असावा आणि पादक यांनी मारला

या पत्रातील २ ते १० हे परिच्छेद दुसऱ्या (२, ४, ६, ८, १० हे उजवीकडे व ३, ५, ७, ९, हे डावीकडे) आहेत. पण छाण्याच्या सोईसाठी ने एकामाली एक घेतले आहेत. या पत्राचे साली ' पहिले सान दोरा असताही जेव करामदार ठहगले होते सांमत् राव किरपारामजीचे विचारे बजिराचे समजानास्तव लिहून देऊन फर्मान व नकद पेशा याची अर्जी व गेर काने मिले लाविली उगाच भिन्न काशात वाडवा म्हणून मात (११) कामावर नजर दिवली विदित होये ' असा मनमूर आहे. हा करामनामा नकल आहे व असणारच. अमल करामनामा मोगली दरबारांत गेल्या असेल. त्याची शेव्याशिष्ट्याची नकलही पेशवे दरबारांत असण्याचा संभव. पण मला ती सांपडली नाही. हा सारांशछपाई पेद संड १५, पृ. १५, १६ वर आला आहे. येथील सारांश अधिक स्पष्ट आहे यांत निश्चित कालनिर्देश नाही, पण कालनिर्णयाची शक्ती आहेत या पत्राच्या साली पहिले सान दोरा असताही इत्यादि मनमूर आहे. या भूतकाळा प्रयोगाबद्दल हे पत्र सान दोरानच्या मरणानंतर लिहिले असले पाहिजे सान दोरान इ. १७३९ फेब्रुवारी १५ रोजी मेली. तेव्हा हे करारपत्र त्यानंतरचे ठरेल. करारच्या आरंभीच हा बाळाजी बाजीराव आणि बिमारी आल्या यांनी केल्याचे सांगितले आहे. बाळाजी बाजीराव इ. १७४० जून २५ रोजी पेशवे पदवीर आला आणि बिमारी आल्या इ. १७४० डिसेंबर १७ रोजी वारला (रा ४ पृ. १७४. हिंदू १ पृ १६०) तेव्हा हा करार या दोन तारखांच्या दरम्यान झाला असला पाहिजे. शेव्यांत निर्देशिलेल्या बाब कोण हे नीट समजत नाही. महादोबा पुरंदरे किंवा स्वतः बाजीरावही येथे विवाहित असू शकेल. पण निश्चय कातांना प्रत्येकाच्या बाबतीत अडचणी आहेत. राव किरपाराम हा सगई जयसिंहाचा दिल्लीच्या मोगली दरबारांत असलेला वकील.

१७

या पत्रांत कालनिर्देश नाही, पण कालनिर्णयाची शक्ती आहेत. पत्र बाळाजी बाजीरावास उद्देशून असल्याने व तो इ. १७४० जून २५ रोजी पेशवा झाल्याने पत्र तदनंतरचे असले पाहिजे. बाळाजी बाजीराव इ. १७४० नोव्हेंबर ११ रोजी उत्तरेत जाण्यासाठी निघाला, इ. १७४१ जानेवारी ७ रोजी त्याची व आसकजाहाची मोजे दांदि पगगणे रद्दलावाद येथे भेट झाली (बाबापेगे २ पृ. २३९). यापूर्वी काही महिने आसकजाह (निजमुमुल्क) व त्याचा मुलगा नासिरजंग अधवा निजामुद्दौला यांचे भाडण चालू होत. पण बाळाजी बाजीराव व निजाम यांची स्नेहभावने भेट झाल्याचे समजताच नासिरजंग विरोध टाकून देऊन चापास शरण गेला. या भांडणीत बाळाजीने निजामाशी स्नेह वा केला हे त्यानेच आपल्या एका पत्रात स्पष्ट केले आहे (हिंदू ११२०). या भेटानंतर तो इ. १७४१ फेब्रुवारी ६ ये

सुमारास नर्मदा उतरला, आणि गोड सावरे मांतातील देगरी व रुद्र गोड सावरे ही विक्राणे त्याने इ. १७४१ मार्च ८ पर्यंत हस्तगत केली. मार्च १३ स त्याने गोड माथ्यातून पुढे कूच केले (चापापेरी २ ए. २३९, ऐसंता ७७) व येथूनच त्याने याप्रांत मल्हार घाला दिली. यादशाहाऊडे गवाना केलं प्रस्तुत पत्र कोणी लिहिलं हें नोंद बळत नाही. एवढा साव दौरान व यादगारसान दोघेही मळत गेले होते. महाराजा-पिराजाजवळ घाण्याविषयी एखात सांगितलं असताना सगई जयसिंहही लेख असा, शरणा नाही राजा अयामल्ही असु शकणार नाही. तेव्हा लेखक दिव्याचा आणखी कोणी मुसद्दी कदाचित् उमीरखान असला पाहिजे (हिंद ११३, १५).

१८

वास्तविक तुराणी पक्ष दिव्याची यादशाही तारण्यासाठी एक वेळ बाहेरच्या मुसलमानांची मदत घ्यावी पण मराठ्यांची घेऊ नये असें आग्रहांने म्हणत होता तरीही मराठ्यांचा दिव्याच्या राजकारणात प्रवेश झाला. तो अधिकाधिक सोल होत राहणार, परिस्थितीमुळे तस होण्याचं काही केलेचो युक्त नाही हें ध्यानांत आल्यावर धन निजाम तुराणी पक्षाचा एक प्रमुख पुढारी असताही मराठ्यांवर आपण उपकार केले अशी भावना आपण त्यामध्ये उत्पन्न केल्याम ती आपलें दक्षिणेंतील राज्य टिकण्यास काय उपयुक्त ठरेल या विचाराने मराठ्यास म्हण लागला की, इराणी पक्ष यादशाहाऊटन तुम्हांत जें मिळवून देईल त्यापेक्षा माझ्या तर्फेनं बाहेरल्यास मो अधिक मिळवून देईन.

मराठ्यांचा दिव्या दरबारात प्रथम प्रवेश इराणी पक्षांमुळे झाला व तो त्यास अधिक अनुकूल होता. त्यामुळे तो पक्ष म्हणत होता की आज आमच्याकडून होणारा तुमचा कायदा निजामी प्रलोभनाच्या मानाने कमी दिसत असला तरी दूरच्या कायद्यावर नजर ठेवून तोच तुम्ही स्वीकारावा, बाजीरावाने इ. १७३७ च्या शेवटी निजामास भोपाळ येथे कोडल्यावर निजाम मराठ्यांचा काही मागण्या यादशाहाऊडन कबूल करून देण्यास तयार झाला, पण बाजीरावाचा विस्वास इराणी पक्षावरच होता यादशाहाऊडन स्वार्थी त्या पक्षातील बरेच लोक मारले गेले आणि तुराणी पक्षातकें निजामाला समोर घडवून आणला होता. यामुळे तो पक्ष व निजाम यांचे वजन एका बाजूने वाढलं होतं तर दुसऱ्या बाजूने मुलगा नासिरजंग याच्या बंडामुळे निजाम पेक्षात होता यामुळे बाजीराव मेलत असताही त्याने यादशाही बाजीरावाची आपण होऊन भेट घेतली व प्रलोभने दाखविली दोन्ही पक्षांची मराठ्यांच्या बाबतीत कशी ओढाताण चालली होती हें हिंद ११५, १७ १९-२२ या पत्रां पळून उत्तमप्रतयेन ध्यानांत घेतें ही पत्रे ह्याम पेशव्यांनीच पाठविली असल्याने त्याचें महत्त्व अपूर्व आहे. प्रस्तुत करार यासकजाहाच्या मध्यस्थाने होत असल्याचं आरम्भीच म्हणलं असलें तरी महाराजाधिराज (शहाई जयसिंह), समस्तामुद्दोला (खान दौरानना मुलगा), अम-

जमसान व मुहम्मद सईदखान हे करारनामा बरेलें उपाधित आहेत. यापैकी पहिले दोन तर इराणी पक्षाचे होते. मुहम्मद सईदखान तुराणी पक्षाचा दिसतो (कामा ३१७७).

१९

या पत्राच्या पाठीवर 'राणधा मन्हा'चा निलानो ज.ध.व. यंशवंतराव पंवार याचे नावे करारनामा पातशाहास पाठविला तो' असा शेरा आहे. हा व पाठीमागचा अशा दोन्ही करारनामांवर एकच तारीख असल्यामुळे दोन्ही एकाच दिवशी लिहून दिले गेले हें उघड आहे. इ. १७४१ मे १२-१९ पर्यंत बाळाजी बाजीरावाचा मुकाम मध्य हिंदुस्थानांत पंचढेच्या काठी धोन्पूर येथे होता (बाबापेठो २ पृ. २४०, गुद १११४९) त्याच वेळी पत्र क्र. १८, १९ व २० हे तिन्ही करारनामे इराणी, तुराणी व मराठा अशा तिन्ही पक्षांतलि प्रतिनिधिभूत व्यक्ति एकत्र जमून झाले असले पाहिजेत.

२०

हा करारनाम्यावर या उजव्या पंगडास दोन बरोबर्या शिबवयांत अनुक्रमें (१) '० श्री ॥ राजा शाहु नरय । ति इर्ननिधान या । बाजी बाजीराव । मुख्य प्रजा ० न० (उल्ला)' आणि (२) 'लिहान सोम' असा मजकूर आहे. याचा अर्थ असा की, या करारनाम्यावर बाळाजी बाजीरावाचें खास शिक्कामोर्तप आहे. मग हा कागद पेशवे दमगंत कसा आला असा मग उत्पन्न होतो. असें वाटतें की, एक तर हा करारनामा बादशाहाकडे गुदरला गेला नसेल. किंवा गुदरलेला कागजरत्ने परत घेतला गेला असेल किंवा गुदरलेल्याची ही हूबडू वक्रुल असेल पाठीमागचा करार (क्र. १८) आसक्याहाच्या मध्यस्थीने व दोन्ही पक्षांच्या प्रतिनिधींसमक्ष झाला असला तर एव्हा बादशाहास तुराणी पक्षाचा आणि विशेषतः पहिल्या निजामाचा विश्वास घाटत नव्हता, त्याच्या निवेष्टिचर्या त्यास शंका आली होती म्हणून बादशाह तुराणी पक्षाचे वादास न लागता इराणी पक्षास जवळ करीत होता. पण इराणी पक्ष व बादशाह यास सशय येई की, पेशवे व निजाम दोघेही दक्षिणेंत स्थायिक झाले होते, बोपांची भेटही चुकतीच झाली होती, तेव्हा दोघे एक झेळून सर्वच राज्य बळकावून आपणास निर्वाच्यवतु तर कण्णार माहीत ना ! म्हणून हा अंतस्थ किंवा गुप्त करार केला गेला असावा.

२१

या पत्राचे पाठीवर कन्नडूनमानाचा शि.हा. प्रसन्नानें हें स्थाने पाडलें आहे हें उघड ठरतें. करारनामे हात्यानंतर पाठविलेंलें औपचारिक पत्र येथीलच याची किंमत असावी.

२२

या पत्रांत काननिर्देश नाही पण बाळाजी बाजीरावास लिहिल्यामुळे हें इ. १७४० जून २५ पूर्वीचें होऊं शकणार नाहीं आणि महादेववाडेत दिंगले इ. १७४४ फेब्रुवारी

६ रोजी वारल्यामुळे (पुढे १११५४) त्यानंतरच होणार नाही. असद्व्यवस्थान कोणत्या पक्षानेही स्विकारले आहे हे ध्यानात घेत नाही

२३, २४

ही दोन पत्रे ओडीता व चणाल यांमध्ये एवजी भोवले व त्याचा सेनापति भास्कर राम कोन्हेकर यांना जो धुमाळूळ घातला होता त्यातपरी आहेत पैकीं पहिल्या पत्राची तारीख निम्नित आहे दुसरे पत्र चणालचा तत्कालीन सुभेदार अलीवर्दीखान यांना मल्लदेवभय हिंगे यास लिहिलेले दिसते पत्रात भास्कर रामाचा अलीवर्दीखानांना कटवा, पंचेत, मेदिनीपूर (मिदनापूर), कटक, अधरपूर सुदा या ठिकाणांपर्यंत पाठलाग केल्याचे सांगितले आहे सेरे मुताबकीनमचे दि. ११५५ च्या शाखान महिन्यात (इ. १७४२ सप्टेंबर १८ ते आक्टोबर १७) भास्कर रामाचा मोठा परामश होऊन पंचेत, विष्णुपूर, चंद्रकोण, मेदिनीपूर, यालामूर, या ठिकाणांहून चित्का सोबवारपंत (सुयांच्या नैर्ऋत्येस) त्याचा पाठलाग करण्यात आला असे नमूद आहे (इसवी मासांतर षष्ठकृत्ता, १९०३, १ ला सड, पृ ४०२-४०६) या पत्रात जवळ जवळ तेथे सांगितले असल्याने हे पत्र मी इ. १७४२ आक्टोबर १५ च्या सुमाराचे असेल असे धरले आहे पण थोडे पुढेच म्हणजे डिसेंबर १५ च्या सुमाराचे धरले तरी चालण्यासारखे आहे कारण अलीवर्दीखान जिल्ह्याद महिन्याच्या अखेरीच्या (इ. १७४३ जानेवारी १६) सुमारास पाठलाग सोडून कटक येथे पातला होता (सदर पृ ४०८) या पत्रात बाळाजी बाजीरावांना एवजी व भास्कर राम यास तरी देण्यासाठी देवगड याथावडे जावे असे अलीवर्दीखानांचे मत असल्याचे नमूद आहे. पण एवढी बाळाजी बाजीराव प्रयागजवळ गेला होता

३५

हा द्वैभाषिक कागद विजापूर येथील मिया सैफन साहेब लालसाहेब मिराचे हे मुवाईस केरीवाल्याचा पद (होकर) करीत असता त्याकडून मिळाला हा अतिशय जुना असून यात जमीन मोजण्याचा एक विविष्ट प्रकार सांगितला असल्याने येथे प्रकाशित केला आहे. याच्या फांसी भागांतोळ जमिनीचे माप सांगणारे रकमी पद्धतीचे आकडे साध्या पद्धतीने लिहिले आहेत याच्या मराठी भागांत शेताचे माप देताना फेयळ विरयाचा उल्लेख केला असला तरी फांसी भागांत मिघे व विस्वे अशा दोन मापाचा निर्देश असून वीस विस्वांचा एक विषा होइ असे दिसते त्रिबहुना निष्ठा याचा योगिक अर्थ अनुक्रमे 'विस्तावा → वीस्तावा → विस्वा' अशा क्रमाने निस्वता हिस्सा असाच असावा पूर्व-पश्चिम व दक्षिण-उत्तर या दिशास असलेल्या शेताच्या सीमांचे रेखांच्या लांबीची साप्तासी काढून आलेली लांबीवर्दी ही ह्या शेताची मध्यम लांबीवर्दी धरली आहे व ह्याच गुणाकार करून शेताचे क्षेत्रफळ काढले आहे. यात लांबीवर्दीचे एकेरी linear माप

सांगतनाही धिवे व विस्वे हींच मांणे आणि क्षेत्रकळाचें चौरस square चा सांगतनाही धिवे व विस्वे हींच मांणे सांगितलीं आहेत. हे कसे केलें आहे तें येथें थोडक्यांत दाखवितां. शेताच्या पन्निम व पूर्व या दिशांकडील भोवांची लांबी अनुक्रमें १८३ व ८॥ अशी दिली असून मध्यम लांबी ८॥४ अशी दिली आहे. पहिल्या दोन रकमांची बेराज १७॥३ इतकी होते. या रकमेची निमपट ८॥४ इतकी दिली आहे. एका उभ्या रेषेचा अर्ध पांन बिणा किंवा पाच विस्वे केव्हायिवा १७॥३ या रकमेची निमपट ८॥४ होणार नाहीं. शेताच्या दक्षिण व उत्तर दिशांस असलेल्या सीमारेषांची मांणे अनुक्रमें ७१ व ६॥२ अशीं दिलीं असून त्यांची निमपट किंवा शेताची मध्यम रुंदी ६॥४ अशी दिली आहे. पहिल्या दोन रकमांची बेराज १७॥३ येते हें सहज श्रवणेंत येवजानें आहे. पण निमपट ६॥४ इतकी घ्यावयास पूर्वदिशेणें एक उभी रेष किंवा पाच निम म्हुणजे पांच विस्वे हें कोट्टर गृहोन धरावेंच लागतें. असो. तर या शेताची लांबी ८॥४ व रुंदी ६॥४ म्हुणजे अनुक्रमें पाचणे मऊ धिवे चार विस्वे व पाचणे सात धिवे चार विस्वे अशी सांगितली असून त्याचें क्षेत्रकळ ६२८४ धिवे = ॥२८४ यावर इतकें सांगितलें आहे. ८॥४ = $\frac{33}{4}$ व ६॥४ = $\frac{33}{5}$ यांचा गुणाकार $\frac{33 \times 33}{20}$ होतो. म्हुणजे ६२८८ $\frac{1}{2}$ धिवे किंवा पांताळ ३१४ हा अंश सोडला असता ६२८४ यासट धिवे चार विस्वे किंवा ॥२८४ अर्धा चाकर, दोन धिवे व चार विस्वे इतकें क्षेत्रकळ होतें. जमीन मोजणीचा हा प्रकार शिवपूर्वकालीन व विजापुराकडील आहे. कोकणांत शिव-कालीन जमीनमोजणीचा विशेष कसा करित हें पुढील उदाहरणावरून नीट श्रवणांत येईल. के. राजवाडे संपादित मराठ्यांच्या इतिहासाची साधनें सं २० ले. १९३ मध्ये कोकणांतलें जमीन मोजणीविषयी पुढील हिशेब आले आहेत. कंसातील तुलासे दिशेच नीट समजण्यासाठी म्हुणून मी आपल्या पदचे घातले आहेत. (१) सेत रेडेली घाली मोजणी तुल (लांबी काढया) ४४; अर्ज (रुंदी काढया) १४ + २४ + १७ = ५५, निजाई (तिसरा हिस्सा किंवा सरासरी किंवा मध्यम रुंदी) १८॥ (काढया) एकूण जमीन मेळी (४४ × १८॥ =) ८१४ (चौरस काढया = ४० पांड किंवा २ धिवे १४ चौरस काढया किंवा हिशेबाच्या सुलमतेसाठी १५ चौरस काढया किंवा १॥० पांड =) एकूण धिवे ८२१॥ (२) सेत कलनसरी यासी मोजणी ८॥१॥ किंवा $\sqrt{\frac{10 \times 10}{2 \times 1}}$ (चौरस काढया = १४ पांड, १ चौरस काढया किंवा हिशेबाच्या सोईसाठी १४ पांड, १० चौरस काढया = अर्धा धिया, १॥ पांड =) ११॥१ (३) सरासरी किंवा तुल ४१ (लांबी काढया); अर्ज (रुंदी काढया) २२ + २७ + १७ = ६६; (निजाई तिसरा हिस्सा किंवा सरासरी किंवा मध्यम रुंदी) निजाई २२ (काढया = ४२ × २२ =) हिस्सा किंवा सरासरी किंवा मध्यम रुंदी) निजाई २२ (काढया = ४२ × २२ =) $\sqrt{६२४}$ (चौरस काढया = ४६ पांड, ४ चौरस काढया किंवा हिशेबाच्या सोईसाठी ५ चौरस काढया = ४६ पांड = २१ धिवे, ११ पांड =) ८२१॥ (४) सेत वानई

पालपातोडा तूल १३, अज ५ ($\therefore १३ \times ५ =$) $\sqrt{६५}$ (चौरस काढया =) एकूण जमीन ८८३१ (सवा तीन पांड). या हिशोबावरून येवढें दिसतें कीं, जमिनीची मोजणी (लांबी व रुंदी) वाठ्यांत सांगितली आहे. त्याचीच मास फक्त एकच आहे. पण रुंदीची तीन मास घेऊन त्याची सरासरी काढली आहे. नंतर गुणाकारानें चौरस काढया करून त्या वर्गमूळाचे चिन्हासहलीं मांडल्या आहेत. चौरस काढयाचे पांड व विचे केले आहेत, ४,९,१४ अशा काढया उरल्या असता त्यांचद्वल पाच, अर्धा, पाऊण पांड धरला आहे.

आपल्या प्रस्तुतच्या कागदांत ४-४ विषा (= १ चौरस काठा) हिशोबाच्या सोपी कारी सोडून दिला आहे. मी या टीपेंत सर्वत्र चौरस हा शब्द वापरला आहे. पण जुन्या कागदांत चौरस किंवा स्वयेभर या अर्थी रुमाळी(री) हा प्रतिशब्द होता असें पुढील उदा-
 हाणावरून दिसून येतें. ह्या सयधीं मूळ लेख काव्येतिहाससंपद-१३, यादी वगैरे पात आला आहे (नवा ले. १६०, जुना ले ४०३) त्याचा लागू उतारा असा- 'तुम्हांस जाणा पंडरी गावची दसदपेकीं सरोद्री दिधली. तज्जालि गज सुमारी मोग करार पूर्वपश्चिम गज शुभा १३ उत्तर दक्षिण गज १९॥ सुभा १६॥ + ६२७ = ६४३॥ सदहूममाणे रुमाळा गज ६४३॥' यावरून रुमाळी म्हणजेच चौरस हें स्पष्ट ठरतें.

या पत्राच्या मराठी भाषांत सुद्धा सन १५४ व हिजरी सन १५१ असे दिले आहेत, तर फार्सी मजमुलान सुद्धा १५४ व हिजरी १६१ दिले आहेत. हि. १६१ शब्दाल १० ही तारीख सुद्धा १५५ मध्ये पडते.

२६

प्रस्तुत कागद मी इंडियन हिलॅरेजल रेजिस्ट्रार कमिशनच्या इंदूर येथील घेठकीस गेलों असता तन्निमित्तानें मरलेल्या मद्रासांत पहिल्यास मिळाला, त्याचें वैशिष्ट्य तावड. तोच लक्षांत घेऊन त्याच्या मालकामित्रीची चौकशी केली. तांत तो इंदूर सरथानच्या महिदपुर जिल्ह्याचे कलेक्टर श्री. मंगेश गोविंद कर्णिकर यांनी आगल्याचें समजलें. तेव्हां मी त्याची गाठ घेतली. त्यांनीं प्रदर्शनासाठीं आणलेले सर्व कागद तर मला दाखव-
 लेच, पण मला अत्यंत आस्थेनें महिदपुरास नेऊन आणि स्वतःकडेच ठेऊन घेऊन त्या गावीं व तत्प्रांता येथें अनेकांच्या संपर्हीं असलेले वागद, पोड्या, नागी इत्यादि सामुघी दाखवि-
 ण्याची व्यवस्था केली. त्यांनीं दाखविलेली आस्था व अपुलकी अविस्तरणीय अस-
 त्यानें त्याचे आभार मानावे तितके थोडेच आहेत.

याच्या मूळ फार्सी पात्रांत गाव व जमीनीचे विचे यांची सख्या सांगणारे आकडे ८ व १०६० हे (कमी पद्धतीचे आहेत) पण ते मी साख्या पद्धतीनें मांडले आहेत. याच्या पाठीवर 'आकबर बडा बेग हुमायून के सन १६२' असा नागराज शेर आहे.

या पत्राची अनेक वैशिष्ट्ये आहेत, त्या सर्वांचा साक्ष्यार्थें विचार करतां तें सर्वे

मानाई वीं सोटे हैं समजत नाहीं. तेथें याचा निगंथ न टागतांच में प्रसिद्ध कर्ता आहे. येथें वचन उलट सुलट मुद्दे मात्र नमूद करून ठेविले.

प्रथम एका गोरीया गुन्यासा बेला पाडिजे. हा कागद अकबराचा कर्मान असल्यामुळे तो मोठा किंवा मग हें ठरविण्यामाई रयाची अकबराचा इतर कर्मानांपेक्षा मूलना फेटी पाडिजे. ज्याशीं जशी मूलना वगवयाची रकमे सारेंसोटेवण बादशाह असतें. पाडिजे व त्याशीं याची मर्गीणीण मूलना कर्ता आटी पाडिजे. दुसऱ्याची मोठ ही जी, आज जशी प्रथम शेगीची सामुची मठा तने उलटव नाहीं. यापूर्वी अकबराची जी कर्मानें छापली गेली आहेत त्यांच अनेक उणाश छान्दिया आहेत. 'ईषारिपन कर्मान्स' (इक) मध्ये या वार्ट फोटो आहे, पण पाठ नाहीं. 'कामीनुस्तानानामध्ये' (कम) पाठ आहे, पण छापानिच नाहीं. रोवल एरिपाटिक सांतापरीचा मंघई शाबेरचा जर्नलमध्ये (२१ वा खंड जेरीपीआरएस) पाठ आहे व वरें वार्ट छापानिच आहे. एण्ड्या मुद्रय्या सामुघावचनच सर्व लिखावपायें असल्यामुळे त्यात मज्जनवगा येजे कर्ताण असलें तरी येथे वरेंचें स्पष्ट दस्तविष्पात करिच इकरन नाहीं. आतापर्यंत पुढे दिलेल्या यादीन्मार्गे अकबराचीं सारीं दहा कर्मानें प्रसिद्ध छान्द्यायें मला माहीत आहे. केवळ तारगेचा विचार करतां मनुष्ये कर्मान सार्त जुनें आहे.

(१) प्रस्तुत कर्मान = ता. २२ रमजान हि. ९६२ = ता. १० ऑगस्ट १५५५

(२) कस घृ. ४१ = ता. ५ इस्कन्दामुंता स. ५ जु. = ता. १४ फेब्रुवारी १५६

(३) कस घृ. ४२ = ता. ११ शवाल स २० जुलूस = ता. ११ जानेवारी १५७१

(४) इक १ = ता. २९ जसुर हि. ९८५. = ता. १३ सप्टेंबर १५७७

(५) इक २ = ता. १ सफर हि. ९८९ = ता. ९ मार्च १५८१

(६) इक ४ = ता. ९ सुईद इलाही ३८ = ता. २० मे १५९३

(७, ८) इक ४ अ, ५ = ता. १५ दस मिहर, सुईद जु. ३८ = ता. २६ मे १५९३

(९) जेरीपीआरएस १११६१ = ता. १० इस्कन्दामुंता इलाही ४० = ता. २० फेब्रुवारी १५९५

(१०) ,, ,, २११८७ = ता. २ मिहर इलाही ४८ = ता. १६ सप्टेंबर १६०३

(१) या कर्मानावर मंगलार्थक 'हुवल घनी' असें वाक्य असून तें क्र. ४, ६ व ८ यांवर आहे (२) 'कर्मान जलालुद्दीन मुहम्मद अकबर बादशाह पाठा' हा तुघ्रा क्र. २ व ३ सोडून सर्वच कर्मानांवर आहे. (३) या कर्मानावर असलेल्या शिक्क्यामध्ये मध्यस्थ वर्तुळांत अकबर व हुमायून यांची नांवे असून बाजूच्या कंकणांत चानर, उमर रोस, अबू सईद, मुहम्मद मीरान व अमीर तेमूर अशा पाच पूर्वजांची नांवे आहेत. २, ६ व ८ या कर्मानांतील शिक्क्यांतही हीच स्थिति आहे. क्र. ३ व ४ वरील शिक्क्यांचे नोट व ८ या कर्मानांतील शिक्क्यांतही हीच स्थिति आहे. आणि क्र. १ व १० यांवरिल ध्यानांत घेत नाहीं. क्र. ५ व ७ वर निराक्राच शिक्का आहे. आणि क्र. १ व १० यांवरिल

शिके वरच्या पातांचे असले तरी त्यांच्या मध्यस्थ वस्तुजात फक्त अवघराचें नांव असू
 वंकरांत सान वस्तुजें व त्यांत श्वेतकीं हुमायून, बापा, उमर शेन, अलू सईद
 मुहम्मद मीरान, मीरान शाह व अमीर नेमूर अशा सान वस्तुजांचां नांवें दिलीं आहेत
 (४) लिपी व लेखनपद्धति यांच्या विचार केल्या तर क्र. १, ४, ५, ९ व १०
 यांमध्ये फार साम्य आहे. क्र. ६, ७ व ८ यांची पद्धति थोडी निराळी आहे क्र. २ व ३
 यांची लिपी व पद्धति कशी होती हें समजावपास मार्ग नाही (५) या कर्मानाच्या
 पाठीवर एकदा नऊ शिपडे व त्यालातीं विविध चक्रणांचे रेणू आहेत. मोठ्या कर्मानाचा
 इनच्या अधिरायाचे शिके व शेरे निवृत्त शारतीत असें पाहतां नाहीं. (६) या कर्मानांत
 आलेल्या देणगीचा निर्देश औरंगजेबाच्या कर्मानांत आला अगून तोर्थ ती देणगी सरी
 मानली आहे व याने आलेल्या व्यक्तींचेही त्यांत उल्लेख आहेत. (७) हें कर्मान
 आसक्तज्ञानाच्या योगाने हिंसा प्रमुखत्वासाठीं झुटलें असा पाठीवर शेर आहे. 'मासिकल
 डमग' मधील याच्या चरित्रांत याचें नांव अस्तुल मर्जाद हिंसी होतें, हा हुमायूनचा नौकर
 अगून प्रामाणिकपणा व कौशल्य यांच्या जोरावर त्याचा दिवाण छाला, अवघराच्या
 काबिर्द्वीत हा हरद्वारी दनरा, अवघर इ. १५६० मध्ये मीरानानाचें वड मोडण्या-
 साठीं पजावांत गेला असता यास आसक्तज्ञान ही पद्धती व दिहांचें अध्यक्षपद
 मिळालें, इत्यादि माहिती आहे (हिंसा २११४-११५) ही गोष्ट असेल तर इ.
 १५६० पूर्वीच्या कर्मानांवर त्याचें आमकज्ञान अंत नार येऊं नये या कर्मानांत तसें
 आलें आहे तेव्हां हें कर्मान खोटे झुजावाचि की काय असा प्रश्न येतो. १० व्या
 कर्मानावर आसक्तज्ञानाचें नांव आहे. पण ते इ. १६०३ चें असल्यानें तोंडा हा
 आसक्तज्ञान निवत होता की नाहीं याविषयी शंका आहे (८) या कर्मानाच्या तारखेत
 हुमायून निवत होता येथेंच नव्हे तर राज्यासही होता सो पुढें ता. ११ रवळ हिजरी
 सन ९६३ (ता २५ जानेवारी इ. १५५६) रोजीं मेल्ले तेव्हां त्याच्या हयातींत
 अवघराच्या नावाने कर्मान झुल्ले कसे व झुल्ले तरी इरास त्यांत पादशाह म्हणतात कसे.
 (९) हुमायूनची पहिली सत्ता कोलमडून पडल्यावर आणि मध्यंतरी पंधरा वर्षे सूरचिं
 राज्य झाल्यार ता २ शाबाज हि. ९६२ (ता २२ जून १५५५ इ.) रोजीं सरहिंद
 येथें सिकंदर सूरीचा त्याने पराभव केला व दिहांचें राज्य संपादिलें. या कर्मानाचे तार-
 खेत तो दिहांस येऊन राज्य करू लागला असणें शक्य आहे पण या वेळीं त्याचा असल
 दिहावास्तु सुमारे ४२५ मैलावर असलेल्या महिंदपूर गावावर बसला असेल की ? या
 वर्षीच माठवा सुल्तानाचेकीं रोजाचा सुल्मान यास बहादुर राज्यावर आला होता.
 त्याची राजधानी मांडगड तेथून महिंदपूर सुमारे ७५ मैल आहे यास बहादुराचें राज्य
 अवघराचें इ १५६१ मध्ये साल्तास केले तेव्हा या वेळीं माळव्याच्या या भागावर बहुधा
 यास महादुराचेंच राज्य नसेल का ? मग त्यावर अवघराचें कर्मान कसे ? (१०) हुमायून
 गादीवर येऊन बसतो न बसतो नांच सुभे, त्याचे माग सरकार व त्याचे माग परगणे
 हतकी व्यवस्थित विभागणी झाली असेल की ? विशेषतः पांगी सुभेजानाच्या नांवातीत

प्रदेशाची अशी विभागणी व्हावी हे विचित्र नव्हे का ! या कर्मानाच्या बाबतीत असे उलटमुलट पुष्कळ लिहिता येण्यासारखे आहे. असे लिहिले जावे आणि चर्चा होऊन तत्त्वबोध व्हावा हाच हे कर्माने प्रसिद्ध करण्यातील मुख्य हेतू आहे.

२७

हे कर्माने माझे मित्र श्री. शा. वि. अवधसकर यांना चोल येथील अधिकारी दप्तरात मिळाले. हे गोव्याच्या हवालदारास उद्देशून लिहिले असले तरी यात प्रायः चोलवेवडेंच्या विषयीं मजकूर असल्यामुळे हे चोलच्या सरकारी अर्थात अधिकार्याकडील दप्तराच्या ठेवण्यासाठी आले. यात मुहम्मद आदिलशाहाने आपला गोव्याचा हवालदार मिर्जा मुहम्मद रिजा यास चोलवेवडेंच्याच्या पोतुंगीज अधिकार्याच्या म्हणजे कप्तानाच्या विरुद्ध गोव्याच्या व्हाइसरॉयकडे चार तक्रारींचा योग्य व अनुकूल निकाल लावून घेण्यास सांगितले असून तसे न झाल्यास गोवे सरपाद करण्याची धमकीही देऊन ठेविली आहे. हे चार मुद्दे कर्मानात विस्ताराने मांडले आहेत.

२८

प्रस्तुत कर्माने एरंडरगे (पुणे) महाविद्यालयातील मो. चा. दा. गोखले यांस वेगुं (रत्नागिरी) येथील श्री. वामन निवाजी महाजन यांकडे मिळाले. ज्या बाजूचे विषयाचे कागद प्रायः अद्याप मिळाले नाहीत अशातंत्रांनी हा अमल्याने येथे प्रकाशित केले आहे. यात बंदरनिचीसी हे सरकारी काम आणि उरी व दलाली हे दोन इतर यांचे निर्देश आला आहे. उपर्युक्त महाजनांकडे असलेल्या एका जुन्या कागदात बरील निम्ही याचांचा खुलासा आला आहे तो असा—' उरी दफ्तरी म्हणजे जिनसाचे माप घाल्यावर शेर अर्धे शेर जिनस राहील तो घ्यावा व जिनसाचे किमतीवर दा रोऊडा सिरस्तेममाणे हक घ्यावे बंदरनिचीसी म्हणजे बंदराहून माल जाईल त्याचे वजन माप करून त्यावर हक घेणे.

२९

प्रस्तुत पत्र मला भोपाळ येथील श्री. ठाडूर नहरसिंह—मुपरिटेण्ट अकौंटंट जनरल ऑफिस भोपाळ यांकडे मिळाले यांत आरम्भी 'स फज्ज अल्ला मुहम्मद शुद्द नगात सौर [जु.*] सनह १६ [हि.*] १११४' व मुहम्मदशरीफ कामी नियायत सादिम शराअ [जु.*] ४९ [हि.*] १११६' असे दोन शिक्के आणि 'मोतुल्—मतन बयान बाकअ अमल' असा शेरा असून तीन साहीदनांचे तीन शिक्के आणि अनुक्रमे 'गवाह शुद्द' 'गवाह शुद्द' गवाह शुद्द ताहिस्नवीत' असे शेरे आहेत. चर्चाचा पाठात दिलेल्या अशा संपल्यावर मा मजमून असे शब्द व त्यांसारखी गावांचो एक मोठो पार्श्व आहे. एक तर त्या गावांच्या नावाचे शुद्द उच्चार समजणे दोनपुढे लिहिणुळे कठीण व शिवाय इतिहास - सदृष्टीने मिषा तादृश उपवीणुळे नाही. म्हणून ती येथे गाळली आहे.

पत्रांत नेमांचे आडनांव दिलेले नाही. पण येथे नेमाजी शिंदे निवसित आहे याविषयी शंकाच नाही. दुराहा हे नांव भोपाळच्या बायथेस सुमारे दहा कोसोवर असून इ. १७३८ च्या आरंभी निजाम-बाजीराव तह याच ठिकाणी झाला होता. या पत्रांत नेमाजी शिंदे दुर्गहास गेल्याची व तेथे बेडा घालून त्याने जाळपोळ, लुटालुट व विध्वंस केल्याची तारीख औरंगजेबी जुलूस वर्ष ४८ समजान २७ (श. १६२५ पोष पय १५, इ. १७०४ जानेवारी २४) ही दिली आहे. पण नेमाजी शिंदाने उत्तरेत धाड घालण्याची ही एकच किंवा पहिलीच वेळ नव्हती. औरंगजेबाचे लक्ष दक्षिणेतून उत्तरेत स्वतःचे घर संभाळण्याकडे लागले. एतदर्थ मराठ्यांनी चहुषा छत्रपति राजारामाच्या कारकिर्दीच्या अखेरीस उत्तरेत धाडी घालण्याचा उपक्रम सुरू केला होता असे दिसते. मराठी साधनांत नेमाजी शिंदे व केसोपंत यांनी नर्मदेपलीकडे जाऊन इ. १७०२ च्या अखेरीस सिंगेज मारल्याचा एकच उल्लेख आहे (शिष्य ६७, ६८). पण फार्सी साधनांत नेमाजीने इ. १७०४ च्या आरंभी माळव्यात सिंगेजला बेडा घालल्याची इश्टीकृत आली (माळवा इन ट्रॅझिशन पृ. ५८) असून या समकालीन पत्रांत तीन घटकटां येत आहे. सिंगेज दुर्गहाच्या उत्तरेस बरीच लढी असल्याने तेथील बेड्याचा प्रसंग दुर्गहाच्या विध्वंसानंतर अर्थात् इ. १७०४ जानेवारी २४ नंतर झाला असला पाहिजे.

३०-३३

ही पत्रे सिन्नर येथील देशमुख घराण्यापैकी श्री. बाबुराव रावजी देशमुख बशील हली बशी गाडगीळ देवी गल्ली नाशिक यांकडालील जुन्या कागदांचीं दमरें चाळीत असतां इतर सुमारे १०० कागदांरोबर मिळालीं. या दमरांत फार्सी व मराठी कागद पुष्कळच होते. पण मराठी कागद तेथल्या तेथेच अधिक नपावून अगदी निवडक १०१५ मंडरांत घेऊन आली; पैकीं एक घराच महत्त्वाचा पाटला तो इंडियन हिस्टॉरिकल रेकॉर्ड्स कमिशनच्या इ. १९४८ च्या दिल्ली येथील अधिवेशनांत वाचलेल्या निबंधांत सारांशरूपानें उद्धृत केला. येथे आणलेल्या शंभरावर फार्सी कागदांपैकी ४०१५ कागदांच्या नकला करून घेतल्या. पण त्यांतून छापण्यासारखे सग्या हे चारच निघाले. बाकीचे वैयक्तिक याचविषयी असल्याने इतिहासांत महत्त्वाची मर घालीत नाहीत, म्हणून बाजूस ठेविले. सिन्नरच्या देशमुखांच्या पूर्वजांत कुंवर बहादुर नांवाचा एक मराठ महत्त्वाचा पुरुष होऊन गेला याची कारकिर्द नेमकी केव्हा सुरू झाली हे सांगता येत नाही पण या आणि कमिशनच्या निबंधांत उपयोग केलेल्या पत्रांवरून तो इ. १७२४ मध्ये लश्करी हालचालींत भाग घेण्याइतक्या मोठा होता हे दिसून येईल. इ. १७३३ एप्रिल १ ला पहिला बाजीराव व ब्रिचकराव दामाडे यांमध्ये हमयम लडाईं झाली तीत मोगलांतर्फे अर्थात निजामाकडून दामाड्याच्या मदतीने झालेल्या लोकांमध्ये कुंवर बहादुर होता. पण तीत जतमी झाल्यवर तो पळून गेला मराठ्यांच्या सत्तेचा प्रसार जाताना होऊ लागल्याने या लढाईच्या आगेमागे आणून मोगलांकडे रहावे की मराठ्यांकडे जावे याविषयी त्याच्या

मनाची चलयिल्ल मुद्द झाली. हजरंथा लडाईंरवीं त्याने मगधपाकिस्तान मनाचा पोरात रवीकायला होता नाही इमईत तो पेशव्यांविरुद्ध लढला. पण मंतर त्याच्या मनात अधिक बदल होऊन इ. १७३६ मे ३ रोजी तो मेला तेव्हा पेशव्यांकडे आला होता असें दिसते (वेद १२५०, ३१८७, १०१८, १०१६५). या चार पत्रांची क्र. ३३-३३ या निहाणे काढनिर्देश पूर्ण आहेत. फक्त त्यांनीच जुलूस पण मुहम्मदशाहाने आहे येवढेच गुहीत धाळे आहे. क्र. ३१ व ३२ हे त्यामुळे इ. १७२४ चे दगतात. क्र. ३० मधील काढनिर्देश अपूर्ण असला तरी तारीख व चार पांचा मेळ घळण्यासाठी आणि पत्रांनीच इकीकतांचा उलगडा होण्यासाठी हे पत्र इ. १७२४ मध्येच पलले पाडिजे. इ. १७२४ सप्टेंबर ३० रोजी दक्षिणेचा अधिकृत मोगली सुभेदार मुबारिखान व त्याचा मनिरुधी पाडिला निजाम पामध्ये बहादुर सामावेडले येथे मोठी लडाई होऊन तीन मुबारिखान माला मेला व त्याच्या वरचापी वाताहत झाली, निजामात जय मिळून त्याचा दक्षिणेत वडा पाप रोवला गेला ही चाली पथे कुवर बहादुरा उद्देशान असल्याविषयी शंकाच नाही. कारण ती कुवर बहादुरच्या घाण्णतच मिळाली असून ३३ व्यावर ता कुवर बहादुरचे मोवही आहे, पण एडिटी तीन मुबारिखानाच पाठविली असली असें वाटते. कारण लडाईंपूर्वीच्या हालचाली निजाम बहादुराकडून औरंगाबादेस येऊन मंतर सामावेडल्याकडे गेल्याचे आणि मुबारिखान मालींदर जख्ख्या कुलचागी गावाहून हैद्राबादेस येऊन सासणेडल्याकडे गेल्याचे मासिल्ल-उमगमपथे नमूद आहे (कामा ३१७३७-७३८). विशेषतः निजाम ६ व्या जुलूसच्या निन्हाद मईच्या (इ. १७२४ जुलै १०) मंतर औरंगाबादेस पोचल्याचे सांगितले असल्याने तत्पूर्वी व या क्र. ३० च्या पत्राचे तारखेनंतर लश्करच मुबारिखानाने औरंगाबाद व्याप- व्याचा प्रयत्न केला असणे अगदीं स्थापनिक आहे. आता या प्रयत्नात तो कितपत यशस्वी झाला हा प्रश्न आहे. कारण त्याने औरंगाबाद पेकी व्याविली असली तर निजामाचा औरंगाबादेत विनायास प्रवेश होऊन तीवर सत्ता न बसती. क्र. ३१ बद्दल मुबारिखान सुभारे पावणेदोन महिन्यांच्या अवधीत हैद्राबादेहून सुभारे पावणेदोनरी मेळ अंतरावर असलेल्या नदिइ ग्यावरून आला असें दिसते. या सुभारास निजामही औरंगाबादेच्या अगदीं जवळ आला होता आणि त्याचा अधिकारी मुहम्मद हनायतखान औरंगाबादेत होताच. यामुळे औरंगाबादेत जाण्याचा विचार राहिल कडून त्याने बाईचा रोस धरला असावा. यात उल्लेखिलेला फर्मान कुवर बहादुराने मुबारिखानास मदत करावी अशाविषयी बादाशहाकडून आला असला पाडिजे. कामेधनसपद्ध पत्रात तसा निर्दे- राही आला आहे. फर्मान झाला व आला तरी कुवर बहादुरच्या मनात आपण मुबारिखानास मिळतं, की निजामाची साथ करावी अशाविषयी चलयिल्ल मुद्द झाली. तो काढून टाकून त्याने आपल्या पक्षातच पांी म्हणून मुबारिखान स्वतः, फर्मानाचे महत्त्व व बादाशही

एनेची लालूच या दोन गोष्टींच्या आधारेने प्रचल करित आहे. पण येथे हे लक्षात ठेविले पाहिजे की, या प्रश्नामुळे अनेक मराठे सरदार व छत्रपति शाहू यांस देखील जर पेच पडला होता तर इतरांची कथा काय! ३३वें पत्र अजुद्धोला महदार कसवरह जंग यानें लिहिण्याचे आवरणावरील शेर व शिक्का यांचे छन स्पष्ट होतें. याचे सार नांव इवज (मराठीत ऐवज) मान असून हा निजामाचा कित्येक वर्षांचा नोकर व काहीं वर्षे औरंगाबादचा अधिकारी होता. याचा मुलगा सय्यद जमालिसान हाही निजामाच्या नोकरांत होता (हिंमा २१-१२). या पत्रांत मलू नांवाच्या शत्रुसरदाराचा उल्लेख आहे. या वेळी कुवर बहादुर मोगलाकडे अर्थात् निजामाकडेच होता. तेव्हा मलू हे नांव पटुधा मल्हारराव होळकराबद्दल आले असतें.

३४

श्री. सरदार आयासो मुनुमदार घांनी फार दिवसांपूर्वी हिंणी (मंदुरवार, सानदेश) येथील श्री. विक्रमवीर गोसावी यांकडून आणलेले सत्तावीस पार्सी कागद माझे इंगली केले होते. ते वाचून पहाता त्यांत फक्त तीन कागद इतिहासासंबंधी आढळले. पैकीं (१) पहिलें पत्र दुसऱ्या आलमगीरचा जुलूस सन २ शापान ११ = श. १६७७ अधिक ज्येष्ठ शुद्ध १३ = इ. १७५५ मे २३ या तारखेचे असून त्यांत बाघानी बाजीराव व रघुनाथराव यांस पाठविलेल्या पोवासांचा तशील आहे. या तारखेच्या आदले दिवशीच आलमगीरच्या काफिर्दीचा दुसरा वादविषय होता. तेव्हा तन्निमित्त ही पोवासाची पाठवणी असली. आलमगीरला गादीवर बसविण्यास निमित्त कारण रघुनाथरावाची दिल्लीची पहिली स्वारी (इ. १७५३-५५) इंगली असल्याने त्याचा पोवासापाठवणीत समावेश झाला होता. विशेषतः तो या तारखेस या स्वाक्षिप्त पत्रलाही नव्हता. (२) दुसरे पत्र ता. ८ जिल्काद दुसऱ्या आलमगीरचा जुलूस सन ६ = श. १६८१ आश्विन शुद्ध ९, इ. १७५९ जुलै ४ या वेळचे असून त्यांत गोविंद पंडिताच्या सांगण्यावरून पत्रघाटकाची आई मेल्याचे कळल्यामुळे त्याचे सातन करण्याचा प्रयत्न केलेला दिसतो. राजवाडे संव २ वृ. १५० वर शक १६८० कार्तिक वद्य १३ सोमवार = इ. १७५८ नोव्हेंबर २८ या दिवशी ताई मृत्यू पावली अशी नोंद आहे. ताई म्हणजे कारागिरी ही बाघानी याजीरावाची आई होय. गोविंद पंडित म्हणजे गोविंदपंत मुंदेले असतें शक्य आहे. अर्थात् गोविंदपंत मुंदेन्याने पत्रलेखास बाघानी बाजीराव प्रधान याची आई वारल्याचे कळविल्यानंतर नागासाहेबास सांगण्याचे हे पत्र लिहिलेले दिसतें. या पत्राचे आवरण व वेवृत्त ही पत्राघाटीवर नसल्याचे पत्रलेखाक व पत्रघाटका निश्चयाने कोण हे समजत नाही येथें मात्र ध्यानांत ठेवले पाहिजे.

(१) तिसरे पत्र अधिक महत्त्वाचे असल्याने ते निव्वाराने दिले आहे. त्यांत २ रा शाह आत्म बाघाही मर्जीविन्द अजीमाबादेस (पाठण्यास) येत आहे, तरी त्यास हर उपायाने दरगहीर करून हुजूर पाठवावे इत्यादि मजूर आहे. मो. सर जदुनाथ

मराठार यांच्या कॉलेज ऑफ दि मुव्हल एंपाय या पुस्तकाच्या दुसऱ्या मंडीत पृ. ५१४ ते ५१७ या पृष्ठांवर याचविषयी चर्चाही नालि-इ-आलमगीर-इ-सानो या इस्तिमिनान आलेल्या माहितीचा अनुवाद केला आहे. ती माहिती व ह्या पत्रांतील माहिती यांत कोठे कोठे फरक आहे, तरी तो निश्चित अमन्याने उपर्युक्त इस्तिमिनानातील माहिती सत्य आहे असे समजण्यात हरकत नाही. वर इस्तिमिनान पत्रांसाठी अरिफ माहिती आली आहे हे श्यामल पेंप्याभागेने सांगे. लेखक व पाहक या याच या पत्राची गत बरेच या पत्रावसरीच आहे. पण हे बहुधा बाळाजी बाजीराव पेंप्याचीच शक्यता सर्वात अधिक आहे.

३५

हे व पुढील आली दोन्ही पत्रे महीदपूरचे फलेक्टर श्री. मंगेश गोविंद कर्जिंदर यांचे मिळवून दिली. हे उत्तर हिंदुस्थानातील बऱ्याच प्रदेशावर केलेल्या मराठा घुसकाच्या नेमणुकीसंबंधी अत्यंतच वेधे मर्यादीत काल आहे. यामध्ये नालि नाही, पण याच सारखे माधवरावाचा मोठा वाटोळा फार्सी शिक्का असून स्वातः हि. १२०४ व दुसऱ्या शाह आलमचा जुलूम ३२ ही साले दिली आहेत. वेढी हि. १२०४ इ. १७८९ च्या सप्टेंबर २१ ला व ३२ जुलूस इ. १७८९ डिसेंबर २६ ला घडू होतात. तेव्हा हे पत्र इ. १७८९ मंतर सोडले असले पाहिजे.

३६

हे पत्र फार्सीत असून यात ता. ११ रमजान रोजी श्रींगपट्टण येथे झालेल्या लढाईची व तीसुशल हालचालींची थोडी इकीकत असून इंपज, पेशवे व पत्रलेखक हे त्रिवर्ग विचार करित असल्याचं दाखविले आहे. त्याबद्दल असे वाटते की, इ. १७९० मार्च मास, इंपज व निजाम या त्रिकूटाने त्रिपुविहद युद्ध पुशकन इ. १७९२ मार्च त्याचा शेवट केला, स्वातः इ. १७९१ मे १५ रोजी लढाई झाली तिचे या पत्रात वर्णन आहे. हे पत्र कोणी कोणास लिहिले हे नीट समजत नाही. एकंदर पत्राची भाषा पाहिली, तर हे लॉर्ड कॉर्नवॉलिसने पाठविले असावे असे वाटते व माहिती युद्ध इंपजाच्या हालचालीची आहे. आरंभीच किले बंगलू निवल्याची नोंद आहे. लॉर्ड कॉर्नवॉलिसने हा किल्ला ता. १२ मार्च १७९१ रोजी जिंकला. तदनंतर ता. ११ रमजान (१५ मे, बेशाम शु. १२ श. १७९१) रोजी हा लढाई झाली. हीत इंपजांनी पांचसहा सोडा निवविल्या, पण त्यांच्या सेनेत दाणावेरणीचा भयंकर जुलुबा पडला, रोगाने व साण्यासून तोड्याचे व सामानाचे हजारे बेल भेले, इत्यादि माहिती मराठी पत्रांतूनही आली आहे (रेलेस ११३१६, ३३४७). हरीशं कडके व परशुरामभाऊ यांची लॉर्ड कॉर्नवॉलिसाची पहिली भेट ता. २९ मे रोजी झाल्यावर दोन सैन्याच्या पुढील योजनाविषयी बरीच चर्चा झाली आणि ता. ६ जून रोजी दोन सैन्यांवर स्थिति स्थिती जाण्यासाठी वाट चालू लागली (मेजर डियोरलत ए नॅटिव्ह ऑफ दि कॅप्टन इन इंडिया...टिपू सुलतान लंडन १७९३, १७९४ पृ. ६७, ११५).

सूची

अजमस्तान	१८	बर्नाटकी प्यादे	१
अकबराबाद	६	कानोजी	२५
असेमान	२९	किरणराम राव	१७
अजीमाबाद (पटना)	३४	कुहाळ	२८
अजिमुल्लाहस्तान	१४	कुळकर्णी तिमरस सुराण	२५
अधरपुर	२४	रुण्णाजी लसुमरस	२८
अयामल राजा	११, १८, २४	केसू	३३
अलीशर्दीस्तान	२३, २४	स्तानदेश	१३
असदुपारस्तान	२२	स्तानदोरान	३, १०, १४
अहमदस्तान	३५	स्तान याया मुस्तकास्तान	२८
आलमगीर २ रा	३४	सुनिस्ता सुनिपाद (औरंगाबाद)	३०
आली गोहर शाहसादा मुल्हमद	३४	सुदां	२४
आसकस्तान	२६	गया	१, ३०
आसकजाह चहादर ४, १४, १७, १८, २०, ३६		गया	९
इस्लियालुल्क बहिलमी	२५	गोवं	२७
इनायतुल्लाह कानोजी	२९	गौर साधरें	१७
इमाम कुली आका	२८	गौरस बैद्य	१
इज्जतिनी	७, ९, १०	बतुभुंज	२९
उधोजी	८	बयळा	६, १६, १८
रेनुल्मुल्क	२५	बाकण	१३
ओडिस्ता	२४	बादा	२४
ओगजेय	२९	बिमानो आप्पा	४, १६
ओरंगाबाद (सुनिस्ता सुनिपाद)	१३	चोधरी	२९
कटक	२४	उम्रसाल	१८
कटवा	२४	जयनगर	७
कर्मसेरी	२५	जयपुर सवाई	२४
कस्तुरीनस्तान	२१, २३	जहानाबाद (दुगाहा)	२९
		जाधव पिलाजी	१९
		जिन्नी	१, १३

मुन्सर	१३	बाजीराव	३, ५, १०-१२, १४, १७
मंजावर	१, १३	बाबूजी मन्हार	३५
तानजंग बहादुर	३४	बाबूराव मन्हार	४, ५, ८, १७
गिमरात पंडित	२५	बाळाबाट	३६
त्रिभुवनगढी	१	बाळाजी बाजीराव	१६-२४
त्रिमलनाथक	१	विष्णाइच्छी	२५
दाभोज	२७	विहार	३४
दुराहा (जमनाबाद)	२९	वीह	३१
देवगड	२४	पुर्णानुमुक्त	१४
देसाई भिदल चंदराव	२५	मुलगोडा	२५
धोडो पंडित	४, ६-१०, १५, २२	मामती वैद्य	१
मधाव	४, १४, २८	भारकर	२४
गर्मदा	६, १६-१८	भुजबलराव	१
गादिरशाह	१४	मधुरा	९
गादेह	३१	मधुरा (मदुरा)	१
गडसिन्धुमुक्त बहादुर	३४	मनेवार	१
निजामुद्दौला	१७	मन्सरजंग	१२
नियामवेग	३५	मन् (मन्हाराव डोडकर)	३३
नेमा (गिदि)	२९	मसना ? (दिश)	१८
पचेत	२४	महादेव पंडित	३, ११, २२-२४
परशुरामभाऊ	३६	महाराज (शहाजी)	१
पराग (प्रयाग)	१८	महाराजाधिराज	६, ७, ११, १७, १८
पवार बसवंतराव	१९	मलगोडा	२५
पानिपत	३५	माळवा	४, १६, १८, २१, २६
पायासाहेब (बायासाहेब)	१	मुबारिसखान	२
पाळेगार	१	मुर्शिदाबाद	२४
फर्गुडह पुनिपाद (हैद्राबाद)	३०	मुस्तफाखान	२८
फैजाबाद	३६	मुहम्मदपुर	२६
बह्नीउल्लमालिक	४	मुहम्मद रिजा हवालदार मिर्छा	२७
बंगलूर	३६	मुहम्मद सहंदखान	१८
बंगाल	२३, २४	मुहम्मद हिदायतबख्श	३४
बंजारी	२६	मैदिनीपुर	२४
बस्तेटी इतगोटे	२५	यमुना	१८
बह्मती वैद्य	१	यादगारखान	३, ४, ७, १०, १२

सूची

४३

रघुनी (मोसले)	२३, २४	शिंदे राणोजी	७, ८, १९
रणवंधार	६	शिवनेर	१३
रणदूत हवान	२७	श्रीगंतवाव पाशुगाम (प्रतिनिधि)	२
राजारूर	२७	श्रीरंगपट्टण	३६
रामनारायण बहादुर	३४	समतामुदोला	१८, ३२
रामेश्वर	१	संपळपूर	२४
रायल	१	सायबद जमाळखान	८
रावसाहेब	३४	सायबद हुसेन लश्करी	२५
रेवदंडा	२७	सहाणपूर	३५
लहमाजी ज्योनी	१	सारंगपूर	२६
लिंगोजी	२५	सिकंदर सगास	२५
पक्षाक्ष्ममालिक (कच्छद्वीनखान)	६	सिन्नर	३३
बन्हाड	१३	सिरोंज	२४
विजयराय संजावरकर	१	मुल्मान रोस	२५
विजापूर	१३, २५	सेतुबंध	१
बेंगुल	२८	इतगोटे	२५
बेर्गीराम जसराम	२६	इरिपित सात्या	१६
शाह आलम २ रा	३५	हिंदुरथान	१६
शाहगड	७	हुसेनसागर	३०
शाहनइनाबाद	१४	होडकर मल्हारजी	११, ३३
शाहू	२, ११		

संक्षेप

इति-ऐंग मुपन्स, मंड व पुत्र

ऐकागा-ऐनिहासिक कार्सी साहित्य, मंड व ऐंग

ऐंगे-ऐनिहासिक लेखसंग्रह, भाग व ऐंग

ऐसंगा-ऐनिहासिक सदीर्घ साहित्य, मंड व ऐंग

पुद्-पुर्दरे दसर, भाग व ऐंग

पद्-पेशने दसगंठ निरहलेले वागद्, मंड व ऐंग

काप्पा-मासिकल उमरा, कार्सी मूळ, मंड व पुत्र

बाप बेरो-पाटाजी बाजीराव बेधवे रोजनिशी, मंड व परिशुद्ध

मय-मल्लेद्रवामी धावदशीकर पोथे परिशुद्ध, ऐंग

रा-गजवाटेरुत मराठघोषपा इतिहासाची साधने, मंड व पुत्र किंवा ऐंग

धारी-धाडू रोजनिशी, पुत्र किंवा परिशुद्ध

शिचम-शिचवारिचमदोष, पुत्र

शिचवृत्त-शिचवारिचवृत्तसंग्रह मंड व पुत्र

शिरी-शिचकालीन शकावली, पुत्र

हिंदू-हिंगणे दप्तर, मंड व ऐंग

हिंमा-मासिकल उमरा, हिंदी भाषांतर, भाग व पुत्र

इ-इसवी, जु-जुलूस, ना-नारायण, व पुत्र, इत्यादि निवाचे संक्षेप वेधे दिलेले

माहीत

पुणे, पेठ मांढुर्डा, घ न ११५१ येथे आवभवन मुद्रमाल्यात रा रा केराव गणेश
शारंगपाणी कार्सी छापिले व छिटासि, मा. इ स मंडळ, पानां ३१३ अ,
सदारीव पेठ, पुणे न २, येथे प्रसिद्ध केले.